

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI
DEVLETİ'NİN İNGİLTERE İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI**

MUSTAFA OĞUZHAN DOĞAR

**TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

EKİM 2017

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN
İNGİLTERE İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI**

Mustafa OĞUZHAN DOĞAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

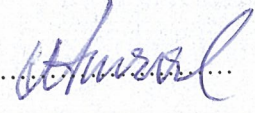
**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2017

Mustafa Oğuzhan DOĞAR tarafından hazırlanan “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile İttifak Arayışları” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

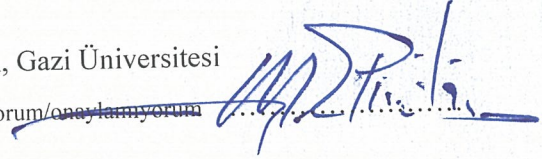
Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

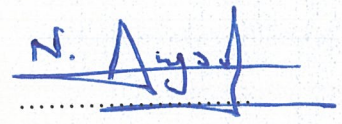
Başkan : Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Necdet AYSAL

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 06/10/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mustafa Oğuzhan DOĞAR

06/10/2017

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN İNGİLTERE İLE
İTTİFAK ARAYIŞLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa Oğuzhan DOĞAR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ekim 2017

ÖZET

Bu tezin konusu, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte kamplara ayrılan devletlerarası siyasi ortamda Osmanlı Devleti'nin İngiltere nezdinde giriştiği ittifak kurma arayışlarıdır. Bu çerçevede özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Avrupa devletler sistemindeki değişimler, Osmanlı Devleti'nin kendine bu sistemde yer edinme gayretleri ve Kırım Savaşı ve 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nın akabinde belirginleşen Osmanlı Devleti'nin denge siyaseti öncelikle incelenmiştir. 1908 Meşrutiyeti ve müteakiben İttihat Terakki rejiminin yönetimi ele alması, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinde kırılma noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet rejimine geçişinin parlamenter rejime sahip İngiltere ile olan ilişkilerine olumlu yansıtacağını düşünen İttihat Terakki mensuplarının ilk planda temel hedefi İngiltere ile bir ittifak zemini üzerinde anlaşmaya çalışmak olmuştur. İttihat Terakki mensupları İngiltere ile ittifak kurmak veya bir ittifak zemini üzerinde anlaşmaya varmak üzere iktidarları boyunca teşebbüslerde bulunmuşlardır. Ancak bu yöndeki çabalar devamlı olarak İngiltere'nin Rusya ile 1907'de kurduğu ve 1908'de pekiştirdiği ittifak sebebiyle akamete uğramıştır. Yapılan çalışmada İngiltere'nin özellikle 1908 - 1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne yönelik izlediği politikalar, Osmanlı devlet adamlarının bu süreçte İngiltere'ye yaklaşma çabaları ve bu minvalde gerçekleştirilen görüşmelerin detayları, İngiltere Ulusal Arşivi temel alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 118101
Anahtar : İttifak, Üçlü İtilaf, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti,
Kelimeler İngiltere, Birinci Dünya Savaşı
Sayfa Sayısı : 104
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

OTTOMAN ATTEMPTS FOR BRITISH ALLIANCE ON THE EVE OF WWI

Mustafa Oğuzhan DOĞAR
(Master's Thesis)

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
October 2017

ABSTRACT

The object of this thesis is to analyse the efforts of Ottoman Empire to form an alliance with Britain on the eve of WWI, in an interstate political environment in which European States were divided into blocks. In this context, the changes in European states system as of the second half of the nineteenth century, the efforts and balance policy of the Ottoman Empire to acquire her place in this system, which became evident especially after Crimean War and Ottoman-Russian War of 1877- 1878, are primarily examined. Restoration of the Constitution in 1908, was a breaking point for the diplomatic relations of the Ottoman Empire, after Committee of Union and Progress seized power. The first goal of the members of the Committee of Union and Progress, who think that the transition of the Ottoman Empire to the constitutional regime could best be realized with a good attitude towards Britain, was to form an alliance with Britain. Members of the Committee of Union and Progress, in the course of their power, tried to form an alliance or to establish an understanding on an alliance with Britain. However, these efforts were repeatedly turned down by Britain because of her alliance with Russia. In this study, the policy of Britain towards Ottoman Empire from 1908 to 1914, the details of the efforts of the Ottoman statesmen to get closer with Britain and the negotiations held in this subject are examined based on British National Archives.

Science Code : 118101
Alliance, Triple Entente, Committee of Union and Progress,
Keywords : Ottoman Empire, Britain, First World War.
Number of Pages : 104
Thesis Advisor : Prof. Mehmet Akif TURAL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanışı, Gazi Üniversitesi'ne ilk adım attığımda samimi bir tavır ile beni karşılayan ve tez danışmanlığımı üstlenen ve çalışma alanımı belirlememe yardımcı olan merhum hocam Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz ile başlamaktadır. Vefat ettiği güne kadar ilgisini ve desteğini hiç esirgemeyen kıymetli hocamı saygı ve rahmetle anıyorum. Daha sonra danışmanım olan ve çalışmanın tamamlanması için büyük gayret gösteren ve bu süreçteki tüm yardımları için teşekkürü bir borç bildiğim Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, tezin planlanması ve konunun kaleme alınışı sürecinde derin tecrübelerini benimle paylaşma nezaketini göstermiştir. Onun yönlendirmeleri olmasaydı elimde çok daha eksik bir çalışma olacaktı. Danışman hocalarımın yanı sıra, yüksek lisans tezi savunma jürimde bulunan ve değerli katkılarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Ekincikli ve Doç. Dr. Necdet Aysal'a teşekkür ederim. Ayrıca, fikirlerini benimle paylaşan, çalışmama büyük katkılar sağlayan dostlarım Arş. Gör. Barış Saday ve Arş. Gör. Halim Kılıç'a ve tüm mesai arkadaşlarıma gönülden teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmadan da öte tüm eğitim hayatım boyunca her daim sevgi ve desteklerini yanımda hissettiğim kıymetli annem Nâîân Doğar, babam Yahya Doğar'a ve tüm aileme şükranlarımı sunuyorum. Çalışmanın her aşamasında her türlü zorluğu benimle birlikte göğüsleyen ve çalışmayı benim için kolaylaştıran sevgili eşim Derya Doğar'ın desteği karşısında ise ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa	
iv	ÖZET
v	ABSTRACT
vi	TEŞEKKÜR
vii	İÇİNDEKİLER
x	KISALTMALAR.....
1	GİRİŞ.....

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET VE OSMANLI DEVLETİ’NİN İNGİLTERE İLE SİYASİ YAKINLAŞMA DÖNEMİ 1908 – 1909

9	1.1. II. Meşrutiyet Arifesinde Osmanlı - İngiliz İlişkilerine Etken Olarak Reval Görüşmeleri
13	1.1.1. Reval Görüşmeleri’nin 1908 Ayaklanmalarına Etkisi Hakkındaki Tartışmalar
14	1.2. İkinci Meşrutiyet ve İngiltere
14	1.2.1. 1908 Ayaklanmaları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İngiltere ile Yakınlaşma Arayışı
18	1.2.2. İngiltere’nin ikinci Meşrutiyet’e Bakış Açısının Değerlendirilmesi ...
20	1.2.3. Gerard Lowther’ın İstanbul’a İngiltere Büyükelçisi Olarak Atanması ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti Üzerindeki Yeni Siyaseti.....
23	1.3. Bosna’nın İlhakı, Bulgaristan’ın Bağımsızlığını İlan Etmesi ve İngiltere’nin Tutumu.....
28	1.4. İkinci Meşrutiyet’in Ardından İngiltere ile İlk İttifak Çabaları
28	1.4.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İstanbul’da Gücünü Sağlamlaştırması
30	1.4.2. İngiltere ile Osmanlı Hükümeti Arasındaki İttifak Görüşmeleri

İKİNCİ BÖLÜM

31 MART (12 – 13 NİSAN) VAKASI VE İNGİLTERE’NİN İTTİHAT VE TERAKKİ HÜKÜMETİ’NE DUYDUĞU ŞÜPHELER 1909 – 1911

2.1. İngiltere’nin 31 Mart Vakası’ndaki Rolü	37
2.1.1. 31 Mart Vakası’nın Gelişimi	37
2.1.2. İngiltere’nin 31 Mart Vakası’ndaki Rolü ve Sonuçları	39
2.2. İttihat ve Terakki Hükümeti’nin İktidarı ve İngiltere ile Siyasi İlişkiler.....	43
2.2.1. Paris ve Londra’ya Giden Osmanlı Heyeti	45
2.3. İngiltere’nin İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Duyduğu Şüpheler.....	46
2.3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Milli İktisat Politikası ve İngiltere’nin Hayal Kırıklığı	47
2.3.1.1. Gümrük tarifelerinin artırılması talebi ve İngiltere	48
2.3.1.2. Türkiye Milli Bankası	52
2.3.1.2.1. 1910 borç görüşmeleri ve Osmanlı - İngiliz ilişkilerine etkisi	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI BOYUNCA OSMANLI DEVLETİ’NİN İNGİLTERE İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI 1911 - 1914

3.1. Trablusgarp’ın İşgali ve Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile İttifak Kurmak için Girişimleri	59
3.1.1. İşgale Giden Süreçte Devletlerarası Durum.....	59
3.1.2. Trablusgarp’ın İşgali ve İngiltere ile İttifak Görüşmeleri	62
3.1.2.1.İttihat ve Terakki Yönetiminde İngiltere - Almanya Taraftarlığı ve Karşıtlığı.....	72
3.2. Balkan Savaşları’nda Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile İttifak Görüşmeleri	74
3.2.1. Savaşın Gelişmesi ve İngiltere ile İttifak Görüşmeleri	74
3.3. İttifakın Başarısızlığı	82
3.3.1. İngiltere Büyükelçisi Gerard Lowther’ın Görevden Alınması ve Yerine Louis Mallet’in Getirilmesi	82
SONUÇ.....	87

	Sayfa
KAYNAKLAR	91
EKLER	97
Ek-1. İttihat ve Terakki Üyeleri Ahmed Rıza ve Dr. Nazım'ın İngiliz Dışışleri Bakanı Edward Grey ile Londra'da Gerçekleştirdiği Görüşmenin İçeriği	98
Ek-2. Londra Büyükelçisi Ahmet Tefik Paşa Tarafından Doğrudan İngiliz Hükümeti'ne İletilmek Üzere Gönderilen Resmî İttifak Teklifi.	100
Ek-3. Osmanlı Devleti Tarafından İngiltere'ye Sunulan 1913 Tarihli Resmî İttifak Teklifi.	102
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ADM	Admiralty
A.G.M.	Adı Geçen Makale
A.G.Y.	Adı Geçen Yer
BKZ.	Bakınız
C.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
FO	Foreign Office
TNA	The National Archives
VOL.	Volume

GİRİŞ

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak arayışlarını konu edinmiştir. Bu bağlamda tezin kapsadığı zaman aralığı İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'den Birinci Dünya Savaşı başlangıcına kadardır. Araştırma, bahsi geçen zaman aralığında, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak kurmak yönündeki çabalarını ayrıntılı bir şekilde incelemeyi ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci ile ilgili literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a dâhil olmadan önce İngiltere ile ittifak kurmak için gerçekleştirdiği girişimleri derinlemesine inceleyen çalışmanın eksikliği göze çarpmaktadır. Araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, kullanılan yöntem, kaynaklar ve konu ile ilgili literatürde gidermeye çalıştığı eksiklikler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi giriş bölümü sonunda verilecektir. Ancak öncelikle, 1856'dan 1908'e kadar Avrupa'daki devletlerarası sistemi ve oluşan ittifakları kısaca incelemek yerinde olacaktır. Kuşkusuz, İngiltere'nin 1908 - 1914 yılları arasında Osmanlı Devleti üzerinde izlediği siyaset, 20. yy'ın ikinci yarısındaki devletlerarası düzenden ve değişen dengelerden bağımsız düşünülemez. Yine aynı şekilde, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak kurma arayışları savaş öncesi dönemde Avrupa'nın siyasal durumu göz ardı edilerek sağlıklı bir şekilde anlaşılamaz.

Osmanlı Devleti'nin 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren Avrupalı "Düvel-i muazzama"ya yani büyük devletlere karşı görece artan siyasi, askeri ve ekonomik zayıflığı, Hindistan, Orta Doğu ve Mısır'da çıkarları bulunan İngiltere için tehdit teşkil etmekteydi. Daha iyi ifade etmek gerekirse, Hindistan'a giden ticaret yollarının hâkimiyetinin Rusya gibi potansiyel bir güçten ziyade "Avrupa'nın hasta adamı"nda, yani Osmanlı Devleti'nde kalması İngiltere çıkarları için gerekliydi. Bu nedenledir ki, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü *İngiltere çıkarları için bir tehdit unsuru olmaktan çıkana dek* korunmalı idi. Aslında bu durum, Avrupalı "Büyük devletler" tarafından "Doğu sorunu" olarak adlandırılan sorunlar bütünü'nün bir sonucuydu. 19. yy'ın başlarında patlak veren Sırp ve Yunan İsyanlarının ardından belirginleşen ve yüzyılın sonuna yaklaştıkça Balkanlar'daki Osmanlı yetki ve nüfûzunun zayıflamasından doğan sorunlar, "Batı"ya göre "Doğu sorunu" idi. Avrupalı devletler ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin zayıflayan otoritesinden yararlanarak kendi lehlerine

sonuçlar çıkarmak üzere farklı politikalar izliyordu. Bu durum çıkar çatışmalarını da beraberinde getirdi. Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün İngiliz ticari, dolayısıyla siyasi çıkarları için nasıl bir önem ifade ettiğinin iyi bir göstergesiydi. 1853 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın ortak uydusu konumundan çıkarıp kendi uydusu yapmak istediğinde¹ İngiltere, girişimi ele almıştı ve Osmanlı Devleti üzerinde hâlihazırda var olan ve gelecekte genişlemesi muhtemel nüfuzunu korumaya çalışmıştı. Kırım Savaşı'nın ardından imzalanan, 1856 Paris Antlaşması ile imzacı devletler Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti altına alıyorlardı.² Rusya'nın Akdeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmesini önlemek için Osmanlı Devleti'ni bir siper olarak kullanmak, Palmerstone'un³ Başbakanlığından (1859 – 1965) bu yana İngiliz siyasetiydi.⁴ Palmerstone Doktrini'ne göre Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü "Britanya İmparatorluğu"nun güvenliği ve hatta hayatta kalması için zaruridir.⁵ Bunun en büyük nedeni malûm olduğu üzere, Hindistan ve Mısır'da çıkarları bulunan İngiltere'nin bu bölgelere giden ticaret yollarının ve Kahire ve Basra gibi şehirlerin ticaretini elinde tutmak istemesindendir. Ancak, Kırım Savaşı'nın ardından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne verdiği bu *önem* 1908 ve 1914 yılları arasında görülememektedir. Aksine, İngiliz dış siyaseti, sözü edilen yıllarda, İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki nüfuz alanları etkilenmediği veya arttığı sürece Osmanlı Devleti'nin *kontrollü* dağılmasında bir mahzur görmemiştir. Dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı siyasetinde, Kırım Savaşı'ndan bu yana sert bir değişim göze çarpmaktadır. Bu değişimin altında yatan sebepleri irdelemek gerekirse iki ana unsurdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi 1871'de Prusya'daki feodal devletlerin birleşmesi ve Alman Birliğinin kurulmasıyla Almanya'nın büyük bir güç olarak ortaya çıkmasıdır ki bu durum, 1907 Britanya - Rus Antantı'nı doğurmuştur. İkincisi ise özellikle 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmanın

¹ Akşin, S. (2010). *Kısa Türkiye Tarihi*. (XI. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 33.

² Shaw S. J., Shaw E. K. (2010) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2 Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: E Yayınları (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı.), 180.

³ İngiliz devlet adamı (1784-1865).

⁴ Cooper, M. B. (1964). "British Policy in the Balkans, 1908-9" *The Historical Journal*, 7(2), 259.

⁵ Karpat, K. H. (2004). "The Entry of Ottoman Empire to World War I" *Belleten* LXVIII (253), 6.

imkânsızlığını gören İngiltere'nin ⁶ Osmanlı topraklarının işgaline katılmasıdır. İngiltere 1878'de Kıbrıs'ı yönetimi altına almış, 1882'de ise Mısır'ı işgal etmiştir.⁷

Almanya'nın 1871'de birleşmesi ve büyük bir güç olarak ortaya çıkması İngiltere'nin Rusya ve Osmanlı siyasetlerini zamanla gözden geçirmesine neden oldu. Almanya 1871 yılında Fransa'ya karşı savaşta galip gelerek ne kadar büyük bir güç olduğunu göstermişti. Bu savaştan sonra Paris Antlaşması ile oluşan Avrupa'daki güç dengesi Osmanlı Devleti'nin aleyhine bozuldu. Rusya, Avrupa'daki savaşı fırsat bilerek 1871'de Avrupa devletlerini ikna etmiş ve Karadeniz'deki askeri durumuna yeniden kavuşmuştu.⁸ Daha önce imzalanan Paris Antlaşması'na göre Rusya Karadeniz'de tersane veya savaş gemisi bulunduramıyordu.⁹ Almanya ve Fransa arasındaki savaştan sonra gerçekleşen Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde ise Rusya 1856 Paris Antlaşması'ndaki Karadeniz'de donanma bulundurmasını engelleyen maddeyi kaldırmayı başardı.¹⁰ Bu maddenin kaldırılması ile aynı zamanda Osmanlı Devleti de Karadeniz'de donanma bulundurma hakkına yeniden sahip olacaktı. Ancak kuşkusuz ki bu durum, Rusya'yı, Türkiye'ye nazaran daha fazla memnun etmişti ve Rusya için diplomatik bir zaferdi.

1875'ten itibaren süregelen Balkan karışıklıklarının bir sonucu olan 1877 -1878 Osmanlı Rus Harbi sonunda Rusya galip geldi ve Berlin Kongresi yapıldı. Bu kongrede Osmanlı Devleti 287.510 km² toprak kaybetmiştir ve kongre Osmanlı Devletinin dağılma merhalelerinin en önemlilerinden birini teşkil etmektedir.¹¹ Berlin Kongresi'nin bir diğer sonucu ise Türk – İngiliz ilişkilerinde yeni bir sürecin başlaması ve artık İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'nden pay alma yoluna gitmesidir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması kaçınılmaz ve mukadder olduğuna göre İngiltere de pastadan payını almalıydı. Rusya Osmanlı Devleti topraklarında Doğu Anadolu'ya kadar inip Akdeniz'e yaklaşıncı İngiltere bunu önlemenin yolunu somut tedbirler almakta buldu

⁶ Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 533.

⁷ Aksakal, M. (2010). *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi* (1.Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6.

⁸ Shaw, 2010, 198.

⁹ Karpat, 2004, 7.

¹⁰ Londra Boğazlar Sözleşmesi için bkz. Hertslet, E. (1875). *The Map of Europe by Treaty*. Londra: Harrison and Sons, 1924.

¹¹ Armaoğlu, 2003, 529.

ve önce 1878'de Kıbrıs'ı yönetimi altına aldı ve 1882'de ise Mısır işgalini gerçekleştirdi.¹²

İngiltere ve Osmanlı Devleti'ni yüzyılın sonuna doğru birbirine yabancılaştıran gerekçeler bunlarla sınırlı değildi. 1880 yılında İngiltere'de Gladstone'nun Liberal Parti'si, Disraeli'nin muhafazakâr partisini seçimlerde yendi. Gladstone, o dönemde, liberal partiye oy verenlerin bir temsilcisiydi ve Türklere güvenilmemesi ve Avrupalı devletlerle eşit sayılmaması gerektiğini savunuyordu. Ona göre Türkler, Avrupalı medeniyetin değerlerini taşıyamazlardı.¹³ Gladstone daha da ileri gidiyordu ve Türklerdeki barbarlığın "Muhammedizm"den kaynaklanmadığını ve "Muhammedizm"ın çok kötü bir ırk ile yoğurulmasından ileri geldiğini iddia ediyor ve bunu kâğıda döküyordu.¹⁴ Nitekim Gladstone'un iktidarındaki İngiltere, Kıbrıs ve Mısır üzerinde fiili egemenliğini kurmuştu. II. Abdülhamit'in Alman yanlısı siyaseti ve Anadolu ve Bağdat Demiryolları projelerinin Alman finansmanı ve şirketleri vasıtasıyla yürütülmesi bu koşullar altında değerlendirilmelidir.

İngiltere'nin Mısır'ı işgali Fransa'yı da İngiltere'ye yabancılaştırdı. Gelişmelerin seyri bir Fransız - Rus yakınlaşmasını doğurdu ve sonuçta koşullar, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücünü tehdit eder hâle geldi.¹⁵ İngiltere'nin geleneksel Boğazlar politikasını değiştirdiğinin farkına varan Avusturya da, 1897 Mayıs'ında, Rusya ile Balkanlar üzerinde işbirliğine dayanan bir anlaşmaya vardı.¹⁶ Dolayısıyla İngiltere, 1890'ların sonunda diğer büyük devletler tarafından tecrit edilmişti. Bu siyasi izolasyondan kurtulmak adına İngiltere, önce Ocak 1898'de Rusya'ya ve bir ay sonra da Almanya'ya ittifak tekliflerinde bulundu. Ancak her iki teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlandı ve verilen cevaplar geçiştirici nitelikte idi.¹⁷ Aynı şekilde 1899'da Almanya'ya yapılan ikinci bir ittifak teşebbüsünden de sonuç alınamadı. İngiltere "inzivasından" ancak başka alternatifler aradığında kurtulabildi. 1902'de Japonya ile 1904'te ise Fransa ile ittifak kurdu.¹⁸

¹² Aksakal, 2010, 7.

¹³ Karpas, K. 2004, 11; Gladstone, W.E. (1876) *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, Londra: Lovell, Adam, Wesson and Company.

¹⁴ Gladstone, 1876, 10.

¹⁵ Cooper, 1964, 259.

¹⁶ A.g.y.

¹⁷ Armaoğlu, 2003, 429.

¹⁸ Armaoğlu, 2003, 433.

İngiliz - Rus yakınlaşması, Rusya bu yakınlaşmanın gerekliliğini görmeden olmadı. Rusya'nın 20. yy. başlarında İngiltere ile siyasi yakınlaşma gerekçelerinin belki de en önemlisi olan 1904 - 1905 Rus - Japon Savaşı'na geçmeden önce Rusya ve Almanya'nın üzerinde çıkar çatışması yaşadığı bir konuya değinmek yerinde olacaktır. Almanya Kayzeri II. Willhelm, 1898 yılında Anadolu, Suriye ve Filistin'i ziyaret etti. Şam'da iken Sultan Abdülhamit'e selam göndererek "Dünya üzerine yayılmış 300 milyon Müslüman emin olmalıdır ki, Alman Kayzeri her zaman onların arkadaşı olacaktır." demecini verdi.¹⁹ Almanya'nın 1899 yılındaki Türkiye büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein ise Bağdat Demiryollarının Almanya'nın kalbinden Asya'ya mal ve insan taşımak amacıyla sadece Alman materyalleri kullanılarak inşa edilmesi gerekliliğini savunuyordu.²⁰ Böylece yine Deutsche Bank sermayesiyle 1888'de kurulan Osmanlı Anadolu Demiryolları (Societe du Chemin de fer Ottoman d'Anatolie) projesine ek olarak Alman güdümündeki Bağdat Demiryolu projesinin inşasına 1903 yılında başlandı.²¹ Avrupalı devletler ve özellikle Rusya, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki bu yakınlaşmadan memnun değildi. Rus Dışişleri Bakanı 1899 Haziranında Alman Büyükelçisine Rusya'nın Türkiye'de münhasır hakları bulunduğunu ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin kuvvetlenmesini sağlayan teşebbüs ve faaliyetlerinden memnuniyetsizlik duyduğunu belirtmişti.²² Ancak hâliyle Rusya tek başına Almanya'nın Türkiye'deki faaliyetlerine bir engel teşkil edememişti. Rusya'nın diplomatik izolasyonunu ve Fransa ile olan sözde yakınlığının değersizliğini fark etmesi için 1905 yılında Japonya'ya savaşta yenilmesi gerekecekti.

1905 Rus - Japon Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Rusya kendisini tecrit edilmiş buldu. Rusya'nın karşısına Balkanlar ve Osmanlı Devleti'nden başka Uzak Doğu ve Asya'da da İngiltere çıkıyordu. Üstelik şimdi Almanya da Osmanlı Devleti üzerinde büyük nüfuz sahibi olmaya başlamıştı. Fransa ise Japonlarla savaşırken Rusya'ya yeterince destek olamamıştı ve Rusya için 1906 yılında önemli bir endişe kaynağı da Japonya idi. Rusya Japonya ile var olan anlaşmazlığını halledip tekrar Avrupa'ya yani tarihi ve geleneksel çıkarlarının bulunduğu yere dönmek istiyordu. 1906

¹⁹ Mcmeekin, S. (2010). *The Berlin Baghdad Express, The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 14.

²⁰ Mcmeekin, 2010, 38.

²¹ Mcmeekin, 2010, 39 - 45.

²² Armaoğlu, 2003, 434.

Mayısında Rusya'da Dışışleri Bakanlığı görevine getirilen Alexander Isvolsky'e göre Rus dış politikasında şu üç hususu gerçekleştirmek gerekirdi: Japonya ile düşmanlığın üzerinden sünger geçirmek, "Geleneksel düşman İngiltere" ile yakınlaşma kurmak ve yeniden çıkarlarının uzandığı Avrupa'ya dönmek. Yani Rusya'nın müttefikleri Fransa'nın dostu İngiltere'ye dayanarak Avrupa'da aktif hâle gelmek.²³

1905'ten 1916 yılına kadar İngiliz Dışışleri Bakanı olarak görev yapan Edward Grey de Rusya ile siyasi yakınlaşma arayışı içindeydi. Grey'in hatıratına göre İngiltere'nin (1902'de) Japonya ile anlaşması Rusya'nın Uzak Doğudaki ilerlemesini durdurabiliyordu. Ancak Uzak Doğu, İngiltere'nin Rusya ile olan en uzun süreli ve en hayati sürtüşmesinin nedeni değildi. Rusya'nın Hindistan sınırlarına doğru ilerlemesi en hassas ve tehlikeli nokta idi. Ayrıca Fransa, Rusya'nın müttefikiydi ve İngiltere, Fransa ile hem uzlaşma siyaseti hem de Rusya'ya karşı bir ittifak siyaseti izleyemezdi. Ayrıca Hindistan sınırında Rusya'nın ilerlemesini durdurmak için kullanılabilecek üçüncü bir devlet yoktu. Dolayısıyla Rusya ile anlaşma, Fransa ile olan ittifakın tamamlayıcı bir sonucuydu.²⁴ Grey'e göre de Rusya ile olan sürtüşme Britanya İmparatorluğu'nun kötüleşen durumunun sürekli artan nedeni idi. 1907 yılında görüşmeler ciddi bir şekilde ele alındı ve 31 Ağustos 1907 tarihinde Büyük Britanya ve Rusya'nın, İran, Afganistan ve Tibet üzerinde mutabakata vardığını belgeleyen bir mukavelename imzalandı.²⁵ İngiltere ve Rusya arasındaki bu mutabakatın üçlü itilafın da temelini teşkil ettiği kabul edilmektedir.

Aslında İngiltere'nin Rusya'ya karşı değişen siyasetini 1906 gibi bir tarihte, henüz 1907 Britanya Rusya Antantı imza edilmeden görebiliriz. 1906 yılında İngiliz Dışışleri Bakanı Edward Grey, İngiltere'nin Rusya büyükelçisi Arthur Nicolson'a Bağdat Demiryolu Projesinde İngiltere tarafından inşa edilmesi müzakere edilen Bağdat - Basra kısmı için, Rusya için tatmin edici olmayan bir düzenlemeye dâhil olmayacaklarını belirtmiştir.²⁶ Almanya'nın özellikle Sultan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı üzerindeki artan nüfuzu üzerine İngiliz dış siyasetinin yüzünü,

²³ Armaoğlu, 2003, 445; Taube, B. (1928). *La Politique Russe d'Avant-Guerre et la Fin de l'Empire des Tsars, 1904 – 1917*(Memoires du Baron de Taube), Paris: Ernest Leroux, 100.

²⁴ Grey, E. (1925). *Twenty Five Years 1892 - 1916 Vol. I*, Londra: Hodder and Stoughton Limited, 152 - 153.

²⁵ Grey, 1925, 159.

²⁶ Grey'den Nicolson'a, 15 Haziran 1906, Dışışleri Bakanlığı (TNA kayıt no. FO 371/148/20199).

Almanya'ya karşı Rusya'ya çevirdiği görülmektedir. O zamana kadar Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne verilen sözde önem ise aslında Rusya'nın Boğazlara uzanmasına karşı bir tedbirdir. Şimdi Almanya büyük bir güç olarak ortaya çıktığına ve Hindistan, Ortadoğu ve Mısır'daki İngiliz çıkarlarını tehdit ettiğine göre Rusya artık İngiltere için bir müttefik olmalıdır. Rusya ile var olan çıkar çatışmasının temeli olan Hindistan ve Basra Körfezi üzerindeki sürtüşmeler 1907 mutabakatı ile sona ermiştir. Rusya İngiliz - Japon ittifakı ile Uzak Doğu'daki sulardan ve şimdi de İngiliz – Rus antantı ile Basra körfezinden uzak tutulmuştur. Grey'e göre Rusya bu anlaşmadan kâğıt üzerinde eşit bir kazançla ayrılmıştı. Ancak, İngiltere gerçekte hiçbir ödün vermemiş ve İran, Basra Körfezi ve Hindistan'daki konumunu sağlama almıştı.²⁷ Çünkü anlaşmaya göre Rusya, İran'ın güneyindeki ve özellikle Basra'daki İngiliz nüfuzunu kabul etmiş ve Tibet'in Hindistan'la Rusya arasında tampon bölge olarak kalmasına onay vermişti. İngiltere için gerçek *raison d'être* Hindistan sınırının güvenliğidir.²⁸ Böylelikle Rusya ile İngiltere arasındaki sorunların büyük bir kısmı üzerinde mutabakata varılmıştır. Boğazlar konusu ise 1907 görüşmelerinde ele alınmamıştır.²⁹

Ahmad,³⁰ 1907 İngiliz - Rus mutabakatını İngiltere için "Diplomatik bir devrim" olarak adlandırmaktadır. ³¹ Çünkü bu mutabakatla İngiltere ve Rusya, Asya ve Ortadoğu'daki anlaşmazlıklarını çözerek nüfuz bölgelerini belirlemişlerdir. 1908 Reval Görüşmelerinde ise Makedonya görüşme konusu olarak öne çıksa da bu görüşmenin arka planında, İngiltere ve Rusya arasında, Almanya'ya karşı güçlü bir ittifak oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada, Reval Görüşmelerinin yani İngiliz - Rus yakınlaşmasının Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak kurmak yönündeki girişimlerine ve gelişmelerin seyrine ne derece etki ettiği sorusu ise büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden, İngiltere ve Rusya arasındaki 1908 Reval Görüşmeleri, birinci bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

²⁷ Grey, 1925, 160.

²⁸ Grey, 1925, 166.

²⁹ Grey, 1925, 164.

³⁰ Bahsi geçen isim, çalışmaları İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerine yoğunlaşan tarihçi Feroz Ahmad'dır.

³¹ Ahmad, F. (1966). "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914" *Middle Eastern Studies*, 2(4), 302.

Araştırma, I. Dünya Savaşı'na giriş süreci ile ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nin savaşa henüz Üçlü İttifak tarafında dâhil olmadan gerçekleştirdiği İngiltere ile ittifak girişimlerini aydınlatmayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda konu üzerine dolaylı yoldan temas etse de derinlemesine inceleme yapan araştırmamanın eksikliği göze çarpmakta ve bu eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir. Osmanlı Devleti, İngiltere ile ittifak kurmak üzere bir zemin arayışındayken İngiltere'ye, istenirse Üçlü İtilafın yörüngesi dâhiline girebileceğini de zaman zaman belirtmiştir. Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti içinde, güç sahibi unsurlar arasında, I. Dünya Savaşı'ndan önce "Hangi tarafa dâhil" olunacağı hakkındaki fikir ayrılıkları da araştırma kapsamındadır. Dolayısıyla çalışma, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Üçlü İttifaka dâhil olmadan önce gerçekleştirdiği ittifak çabalarını konu edinerek savaştan önce hangi evrelerden geçildiğini ve Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaşmaya mecbur bırakan sebepleri de açıklamayı amaçlamaktadır. Araştırma, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasındaki dönemle sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, sözü edilen zaman aralığında Osmanlı ve İngiliz hükümetleri ve iç siyasetleri, daha önce literatüre girmiş çalışmaların bir tekrarı olmaması için derinlemesine incelenmeyecek olup konumuzla ilgili olduğu ve gerekli görüldüğü oranda açıklayıcı olması bakımından ön bilgi olarak kısaca tartışılacaktır. Araştırmanın dayandığı kaynakların en önemli bölümünü İngiliz Ulusal Arşivi (TNA) teşkil etmektedir. Arşivde, Dışişleri Bakanlığı, (FO) üst fonu altında yer alan 371 numaralı tasnif, konumuzla ilgili arşiv belgelerinin çok büyük bir çoğunluğunu barındırmaktadır. 1906 - 1966 yılları arasındaki diplomatik yazışmaları içeren tasnif, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile ilgili de önemli belgeler içermektedir. Aynı zamanda araştırmanın kapsadığı dönemde görev yapmış Türk ve İngiliz bürokratların bıraktıkları hâtıratlar da önemli ölçüde kullanılmıştır. Bazı görüşmelerin resmî bir sıfatı olmayan Cemiyet yetkilileri tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle İngiliz diplomatların konumuzla ilgili bıraktıkları yazışmalar muhteva ve nicelik açısından daha zengindir ve büyük önem arz etmektedir. Bahsi geçen dönemde çıkan yerli ve yabancı gazeteler de aynı şekilde konumuzun tahlili için büyük önem arz etmektedir. Telif tetkik eserler incelendikten sonra bahsi geçen kaynaklar birbiri ile karşılaştırılarak mümkün olduğunca sağlıklı bilgiler elde edilmeye çalışılmış ve bu bilgilerin okuyucuya açıklayıcı, sade ve düzenli bir biçimde aktarılması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET VE OSMANLI DEVLETİ'NİN İNGİLTERE İLE SİYASİ YAKINLAŞMA DÖNEMİ 1908 – 1909

1.1. II. Meşrutiyet Arifesinde Osmanlı - İngiliz İlişkilerine Etken Olarak Reval Görüşmeleri

9-10 Haziran 1908 tarihinde İngiliz ve Rus hükümdarların maiyetleriyle beraber Reval'de³² gerçekleştirdikleri görüşmeler iki devlet ilişkileri açısından büyük önem arz etmektedir. 1907 yılında Asya, Orta Doğu ve Hindistan'ı nüfuz bölgelerine ayıran ve üzerinde anlaşma sağlanan İngiliz - Rus mutabakatına giriş bölümünde değinilmişti. 1908'deki Reval Görüşmeleri ise bu mutabakatın devamı niteliğindedir. Ancak Reval'deki siyasi yakınlaşmanın nedenlerinden biri ise 1908 başlarında Rusya'nın Avusturya-Macaristan ile Balkanlar üzerinde sona eren mutabakatıdır. 1908 yılında İngiltere'nin 1910'a kadar Rusya Büyükelçisi görevini ifa eden Arthur Nicolson'a göre, başkent Sankt Peterburg basını ve kamuoyu, Avusturya-Macaristan ile Balkanlar üzerinde devam eden işbirliğinin sonlanması gerektiği düşüncesini taşıyordu. Rus hükümetinin de bu düşüncayı taşıdığına inanmak için her türlü sebep vardı. Birbirinden farksız sayılan Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleri ile devam eden işbirliği, eninde sonunda Balkanlar'daki Slav çıkarlarının kurban edilmesine yol açacaktı ve Rusya "Değersiz bir enayi" rolünü oynayacaktı.³³

Reval'de, Makedonya, görüşmelerin bir diğer konusu olarak öne çıkmaktadır. İngiltere'nin önerisi üzerine iki devlet Makedonya'nın gelirlerinin yine Makedonya için harcanması yönünde anlaşmıştır.³⁴ Ayrıca görüşmeler iki ülke hükümdarı ve halkları tarafından da çok iyi karşılanmıştır. Londra'daki Times gazetesine göre iki hükümdar (Kral VII. Edward ve Çar II. Nikolay) muhteşem ve pırıl pırıl bir havada görüşmüşlerdir. Bir İngiliz hükümdarı ilk kez Rusya'ya ayak basmaktadır.³⁵ VII.

³² Reval, günümüzde Estonya'nın başkenti olan Tallinn'i ifade etmektedir.

³³ Gooch, H. P., Temperley, H. (Editörler). (1928). *British Documents on the Origins of War, Vol. 5, No.188, The Near East*. Londra: His Majesty's Stationery Office, 232, Nicolson'dan Grey'e, 18 Şubat 1908. (Adı geçen 11 ciltlik eser, 1898 - 1914 arasındaki yılları kapsamakta ve ağırlıklı olarak İngiliz diplomatik yazışmalarının derlenmesinden oluşmaktadır.)

³⁴ The King and the Tsar, Significance of the Meeting, (1908, Haziran 11). *Times*, 5.

³⁵ The King and the Tsar, Meeting at Reval. (1908, Haziran 10). *Times*, 7.

Edward, konuşmasının sonunda “Büyük Rusya İmparatorluğu’nun büyüklüğü ve zenginliği için” kadeh kaldırmıştır³⁶ ve bu buluşma iki ülke tarihine açılan yeni sayfa için sembolik bir öneme sahiptir.³⁷ Sankt Petersburg’da çıkan *Novoe Vremya* ise Büyük Britanya ve Rusya arasında bir süre önce üzerinde mutabakata varılması imkânsız görünen İran, Hindistan, Afganistan ve Tibet konularında o gün, artık mutabakata varıldığını belirtmektedir. Ayrıca Makedonya’daki karışıklıklar İngiltere ve Rusya’nın uyum içindeki ve ortak siyaseti ile yatıştırılacaktır ve Reval Görüşmeleri Avrupa’nın barışı için bir teminat olacaktır.³⁸

Reval Görüşmelerinin arka planında yatan neden ve iki ülkenin birbiri ile ortak çıkarları doğrultusunda sıkı bağlarla bağlanmasının en büyük nedeni ise 1906 - 1910 yılları arasında İngiliz dışişleri daimi müsteşarı olarak görev yapan Charles Hardinge’nin Dışişleri Bakanı Edward Grey’e gönderdiği yazışmada yer almaktadır. Hardinge, Reval’de Rus Dışişleri Bakanı Alexander Isvolsky ile aralarında geçen görüşmelerin içeriğini ve tüm izlenimlerini 12 Temmuz 1908 tarihli bu yazışmada özetlemiştir. Aslında bu yazışma İngiltere ve Rusya arasında neden sarsılmaz bir bağ kurulması gerektiğini çok iyi özetlemektedir. Bahsi geçen yazışmada Hardinge, Isvolsky’nin kendisine Rusya’nın Almanya’nın askeri üstünlüğü karşısında her zaman zor bir durumda olduğunu belirttiğini söylemektedir. Ayrıca Avusturya İmparatoru’nun sağlığı da gelecek için bir belirsizlik teşkil etmektedir. Bu yüzden Rusya Almanya’ya karşı son derece ihtiyatlı davranmak durumundadır.³⁹ Hardinge’nin bu sözlerle karşılık verdiği cevap ise İngiltere’nin Birinci Dünya Savaşı başlangıcına kadar izleyeceği siyaseti açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hardinge, Isvolsky’e İngiltere’nin Almanya ile dostça münasebetler sürdürmek istediğini ve Rusya’nın da buna mecbur olduğunu belirtmiştir. Ancak bu, Almanya’nın gelecekteki kötü hevesleri için İngiltere’nin kendi meşru çıkarlarını gözden çıkaracağı anlamına gelmemektedir. İngiliz hükümetinin Almanya’ya karşı izlediği siyaset her zaman “doğru” olsa da Almanya’nın donanmasını muazzam bir hâle getirme konusunda takındığı gereksiz ve aşırı tavır İngiltere’de Almanya’ya karşı derin bir itimatsızlık yaratmıştır. Yedi veya sekiz yıl içerisinde kritik bir durum

³⁶ (1908, Haziran 11). *Times*, A.g.m.

³⁷ (1908, Haziran 10). *Times*, A.g.m.

³⁸ Russian Press Opinion. (1908, Haziran 10). *Times*, 7.

³⁹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.195, 238.

ortaya çıkabilir.⁴⁰ Eğer bu süreç içerisinde Rusya, Avrupa'da güçlü olursa barış için bir arabulucu rolünü üstlenebilir. Dahası İngiltere ve Rusya'nın çıkarları Makedonya da dâhil olmak üzere birçok konuda doğrudan örtüşmektedir. İşte bu yüzden mutlaka, İngiltere ve Rusya, İngiltere ve Fransa arasında olduğu gibi birbirine karşı dostça ikili ilişkiler yürütmek zorundadır.⁴¹ Hardinge'nin sözleri, İngiltere'nin Rusya'ya attığı önem konusunda giriş bölümünde bahsedilen Grey'in hatıratı ile örtüşmektedir. Yazışmada bahsi geçen kritik durum, patlak vermesi muhtemel olan savaştır. Her ne kadar Hardinge, Rusya'ya arabulucu rolünü yüklese de İngiltere'nin Almanya'ya karşı rekabetinde potansiyel güce sahip Rusya ile yakınlaşma çabaları açık bir şekilde görülebilmektedir. Kuşkusuz, birçok konuda çıkarları İngiltere ile örtüşen Rusya'nın kazanılması o günkü şartlarda İngiltere için muhakkak ve mutlak bir gerekliliktir.

1905 Rus - Japon Savaşı'nın ardından Rusya'nın da yüzünü tekrar Avrupa'ya, yani geleneksel çıkarlarının olduğu bölgeye çevirmek istediği daha önce belirtilmişti. İngiliz - Rus ittifakının en önemli mimarlarından biri olan Isvolsky de İngiltere ile siyasi yakınlaşmanın gerekliliğine inanıyordu. Bu yakınlaşmaya verdiği önemden olsa gerek, Isvolsky, 1908 sonbaharında İngiltere'ye geldiğinde Grey ile görüşmelerini etkileyici bir biçimde İngilizce gerçekleştirmişti.⁴² Ayrıca Rusya'nın çıkarları Makedonya'da İngiltere ile birleşmekte idi. İngiltere'nin 1908 yılında Makedonya'da gerçekleştirilmesini istediği reformlar ise stratejik veya ticari çıkarlarından ileri gelmiyordu. Tam aksine İngiltere'nin Makedonya'da gerçekleştirilmesini istediği reformlar tamamen İngiltere'nin iç siyasetinin ve kamuoyunun bir getirisiydi. Üstelik İngiltere'nin Makedonya konusundaki tutumu Sultan Abdülhamit'i kendinden daha da uzaklaştırıyor ve İngiliz ticari yatırımlarına zarar veriyordu. Türk yönetimi altındaki Hristiyan nüfusun yönetimi 1908 yılında İngiliz dış siyasetini doğrudan ilgilendirmedeği hâlde İngiliz kamuoyundan gelen tepkiler Osmanlı Devleti'ne bu konuda baskı yapılması sonucunu getirdi.⁴³ Ancak İngiltere'nin çabaları beyhudeydi. Rusya ve Avusturya için ise Balkanlar tamamen bir itibar meselesi idi ve bölge halkının refahı belki de kaygılandıkları son şeydi. Her biri diğerinin hareketini kaygı ile izliyordu. Diğer yandan, Rusya'nın 1908 yılında

⁴⁰ Hardinge 1914'te çıkan I. Dünya Savaşı'nı öngörmektedir.

⁴¹ Gooch & Temperley, 1928, a.g.y.

⁴² Grey, 1925, 177.

⁴³ Grey, 1925, 172.

Avusturya ile Balkanlar'da çıkar çatışmasına düşmesi İngiltere'ye Balkanlar'da daha etkin olabilme fırsatı verdi. Daha öncesine kadar Avusturya - Rus ittifakı İngiltere'nin Balkanlar'da söz sahibi olmasını engelliyordu. Ancak bu ittifak 1908'de Avusturya'nın Bosna'yı işgali ile bozuldu ve şimdi İngiltere, Reval'de kurduğu ittifak ile Balkanlar'da daha etkin bir rol oynayabilecekti.

Reval Görüşmelerinin yalnızca Makedonya'da Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilmesini istediği reformlar üzerine olduğu düşünülse de Hardinge ve Grey arasında bahsi geçen yazışmalar incelendiğinde Reval Görüşmelerinin aslında 1907 yılında üzerinde anlaşma sağlanan Britanya - Rus Antantı'nın bir devamı olduğu görülmektedir. Giriş bölümünde bahsedildiği üzere 1907'de İngiltere "Diplomatik bir devrim" olarak nitelendirilen bir hamleyle Rusya ile Hindistan ve Orta Doğu üzerindeki anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturmuştu. Rus basınına göre de Tibet ve Afgan sınırları ile İran ve Hindistan sorularının çözümü bir süre önce imkânsız görünürken şimdi tüm sorunlar giderilmişti.⁴⁴ İngiltere Kralı VII. Edward'ın Rus Çarını ziyareti ise kurulan ittifakı mükemmel bir şekilde taçlandırmıştı. Öyle ki, iki hanedan arasında daha kalıcı bir yakınlık kurulmasından bile söz ediliyordu. Ancak Avusturya basını görüşmelerden pek de hoşnut değildi. Viyana, İngiltere ve Rusya'yı samanlıkta kibrit çakmakla suçluyor ve bu tür gelişmelerin sonunun nereden biteceğinin belirsizliğinden yakınıyordu. Viyana basını daha da ileri gidiyor ve İngiliz ve Rus hükümdarlarının ve "ahmaklıklarının" cevabını kimlerin vereceğini soruyordu.⁴⁵ Dolayısıyla İngiltere, Almanya'nın Avusturya ve İtalya ile ittifakına karşı 1908 yılında Rusya ve dost Fransa ile güçlü bir birlik kurma başarısını göstermişti.

İngiltere'nin Reval'de 1908 yılında pekiştirdiği Rus ittifakı, İngiltere'yi aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı uygunsuz bir konuma da sokmuştu. İngiltere, geleneksel rakip olan Rusya'yı Boğazlara indirmemek siyasetini şimdi bir müttefike karşı uygulamak durumundaydı. İngiltere aynı zamanda hem Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunup hem de Rusya'nın müttefiki kalamazdı. Bu çelişkili bir durumdu. İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde 1908 - 1914 yılları arasında izlediği siyaset, her daim, birinci önceliğe sahip Rusya'dan sonra ikincil öneme sahip

⁴⁴ (1908, June 10). *Times*, A.g.m.

⁴⁵ Austrian Views. (1908, Haziran 11). *Times*, 7.

olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak çabalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konu, Bağdat Demiryolu projesine İngiltere'nin katılımı gibi mevzularda da İngiltere'nin her zaman Rusya'nın onayını araması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konması ve parlamentonun açılması da, "Tüm parlamentoların anası"⁴⁶ olarak anılan İngiliz parlamentosunun stratejik çıkarlarını ve müttefiklerini göz ardı etmesini sağlayamamıştır.

1.1.1. Reval Görüşmeleri'nin 1908 Ayaklanmalarına Etkisi Hakkındaki Tartışmalar

Reval Görüşmelerinin 1908 ayaklanmalarına etkisi konusu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Ahmad, 1908 devrimine doğrudan dış etki savı yerine psikolojik etki ifadesini kullanmıştır: "Reval'in ıslahat taraftarları üzerindeki psikolojik etkisi yadsınamaz. Ancak isyanları başlatan nedenleri bambaşka yerlerde aramak gerekir."⁴⁷ Ahmad'ın başka yerlerden kastettiği şey Balkanlar'da, yönetim karşısında duyulan hoşnutsuzluk ve saray hafiyelerinin Makedonya'da artan faaliyetleriydi. Diğer yandan, Zürcher konu hakkındaki farklı görüşleri kısaca özetlemiştir. Ona göre tarihçi Ramsaur da Ahmad gibi Reval Görüşmelerine çok az önem atfediyor ve İhtilâlin asıl nedeninin o dönemde halâ gizli bir örgütlenmeye sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne⁴⁸ yapılan baskıların artırılması olduğunu savunuyordu.⁴⁹ Akşin ise gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ortaya çıkarma çalışmalarına ve Reval Görüşmelerine 1908 devrimine etkisi bakımından eşit derecede önem atfetmekteydi.⁵⁰ Bayur, isyanın Reval Görüşmelerinin yarattığı atmosfer içinde başladığını ifade ederken Kuran, Reval Görüşmelerinin Balkanlar'daki Bulgar, Sırp ve Yunan çetelerinin faaliyetlerini artırmasına sebep olduğunu ve bunun da üçüncü ordu subaylarının İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılması sonucunu doğurduğunu belirtmektedir. Diğer tarihçilerin görüşlerini yansıttıktan sonra Zürcher, Ramsaur ve Ahmad'ın Reval konusundaki revizyonist

⁴⁶ Bu terim ilk defa bir İngiliz siyasetçi olan John Bright tarafından Birmingham'da 1865'te gerçekleştirdiği bir konuşmada kullanılmıştır: Bkz. Knowles, E. (2004). *Oxford Dictionary of Quotations*, (6. Edition). Oxford: Oxford University Press, 151.

⁴⁷ Ahmad, F. (1999) *İttihat ve Terakki*, (Çev. N. Yavuz). Kaynak Yayınları No:19 (Eserin orijinali 1969'da yayımlandı.), 18.

⁴⁸ Bundan sonra "Cemiyet" ya da "Jön Türkler" olarak da ifade edilecektir.

⁴⁹ Zürcher, E. J. (2010). *The Young Turk Legacy and Nation Building From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. New York: I.B. Tauris, 34.

⁵⁰ A.g.y.

bakış açılarının yeniden revize edildiğini ve uzman görüşünün yeniden Reval'in, devrimin temel tetikleyicisi olduğu sonucuna vardığını belirtmektedir.⁵¹

Reval Görüşmelerinin 3 Temmuz 1908'de Resne'de başlayan isyanın doğrudan tetikleyicisi olduğu iddiaları Ahmad ve Ramsaur tarafından inandırıcılıktan uzak olarak betimlense de, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarına ivme kazandırdığı yadsınamaz. Örnek vermek gerekirse, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kâtib-i Umumisi Mithat Şükrü'nün hatıratına göre 1908'de Reval Görüşmeleri büyük bir endişe kaynağı idi. O, görüşmelerin cemiyet üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade etmişti: "Herkes bu görüşmenin Osmanlı İmparatorluğu'nun "Büyük Devletler" arasında paylaşılacağı konusunu ele aldığı fikri hâkim olmuştu. Ortada dönen söylentiler hepimizi telaşa düşürmüştü. Memleketi istibdattan kurtarma yolundaki çabalarımız, bu görüşme üzerine bir kat daha hızlandı."⁵² Ayrıca İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinde baş tercüman olarak görev yapan Fitzmaurice'e göre de Reval Görüşmeleri İttihatçıların temposunu hızlandırmış ve kararlaştırıldığından daha önce harekete geçmelerine neden olmuştu.⁵³

1.2. İkinci Meşrutiyet ve İngiltere

1.2.1. 1908 Ayaklanmaları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere ile Yakınlaşma Arayışı

Malûm olduğu üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti, Cemiyet'in geçmişi ve beslendiği fikirler konusunda çok sayıda eser mevcuttur. Bu nedenledir ki, bu çalışmada Cemiyet'in kuruluşu, içyapısı ve icraatları derinlemesine analiz edilmeyecektir. Ancak yine de konumuzu teşkil eden hususları daha iyi anlamak bakımından Cemiyet'in geçmişine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Cemiyetin kökenleri II. Mahmut döneminde açılan modern okullara dek dayandırılabilir. Bu okullar vasıtasıyla Avrupa'nın modern düşünceleri Osmanlı Devleti'ne girmiş, Namık Kemal, İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimler Yeni Osmanlılar hareketini oluşturmuşlardır. 1889'da, Askeri Tıbbiye Mektebi

⁵¹ Zürcher, 2010, 35.

⁵² Bleda, M. Ş.(2010). *İmparatorluğun Çöküşü*, (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi, 64.

⁵³ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.211, 270, Fitzmaurice'den Tyrrell'e, 11 Ocak 1909.

öğrencileri arasında kurulan gizli İttihad-ı Osmanî Cemiyeti de Yeni Osmanlılar hareketinin ve modern eğitimin getirdiği fikir akımlarının bir sonucudur ve örgütlü bir muhalefet olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülü olarak kabul edilebilir. Paris'te kozmopolit bir isim olan Ahmed Rıza Bey'in önderliğini yaptığı Terakki ve İttihat Cemiyeti ise 1902'de Paris'te toplanan Jön Türk Kongresi'nin ardından kurulmuştur. Bahsi geçen kongrede Jön Türk Hareketinin önderliğine soyunan Prens Sabahattin, meşrutiyetin geri getirilmesi için dış müdahaleyi savunurken Ahmed Rıza'nın önderliğini yaptığı grup ile fikir ayrılığına düşmüştür. Prens Sabahattin'in grubu kongreden sonra Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarken Ahmed Rıza ise hareketin adını Terakki ve İttihat Cemiyeti olarak değiştirmiştir.⁵⁴ 1906'da Selanik'de kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti de Jön Türkler akımının bir sonucudur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 1906 yılında Selanik'de Talât Bey, Mithat Şükrü Bey, Ömer Naci Bey, Edip Servet Bey, İsmail Canbolat Bey, İsmail Hakkı Bey, Kâzım Nami Bey, Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Naki Bey ile kurulmuştur.⁵⁵ Cemiyet'e üye kaydı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kâtib-i Umumisi olan Mithat Şükrü (Bleda) Bey'in evinde gerçekleştirilmektedir. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını ise Selanik ayağının en etkin ismi olan Talât Bey önermiştir.⁵⁶ 1907 yılında ise Paris'ten gelen Dr. Nazım'ın bu ismi benimseyememesi ve o ve taraftarlarının önerileri sonucunda cemiyet üyelerine cemiyetin adının "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" olarak değiştirilmesi konusunda mektup gönderilmiştir. Genellikle yeni ismin benimsendiği görülünce de örgütün ismi değiştirilmiştir.⁵⁷ Böylelikle 1907 yılında, Paris ve Selanik'teki iki ayrı örgüt birleşmiştir.⁵⁸ Bu tarihten sonra örgüte katılım daha da artmış, Manastır, Üsküp, Draga ve Ohri'deki çalışmalar sonuç vermeye başlamıştır. Örgüte 3. Ordu subaylarından çokça katılım sağlanmıştır ve isyanı başlatanlardan olan Kolağası Niyazi ve Selanik Ordu Müşirliği

⁵⁴ A. (2011). *Türklüğün Anadolu'dan Tasfiyesi Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Döneminde İttihatçılık*. (1. Baskı). Uşak: AKY Basım Yayın, 22; Akşin, S. (1987) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 47-48.

⁵⁵ Bleda, 2010, 28; Ayrıca Cemiyete giriş evreleri için bkz. Duru, K. N. (1957). *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası

⁵⁶ Bleda, a.g.y.

⁵⁷ Bleda, 2010, 40

⁵⁸ Ersaydı, 2011, 25; Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi IX. Cilt* (2. Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 13 -14; Aydemir Ş. S. (2003). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 2. Cilt*, (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 28. Terakki ve İttihat Cemiyeti ismi II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden bir ay sonra 23 Ağustos 1908'de terk edilerek İttihat ve Terakki ismi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak anlam karmaşasına yol açmamak için bundan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ismi kullanılacaktır. Ersaydı, 2011, 23.

Erkan-ı Harbiye'sinden Yüzbaşı Enver de cemiyete katılmıştır.⁵⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti iki örgütün birleşmesinden sonra çalışmalarına hız kazandırmış ve 1908 yılında isyan patlak vermiştir.

3 Temmuz 1908'de Kolağası Niyazi ve 200 kadar adamı, Resne'de, yanında Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Maliye Müfettişi Tahsin Efendi ve Polis Müdürü Tahir Bey olduğu hâlde gerekli silah, para ve cephaneyi alarak dağa çıkmışlardır.⁶⁰ Niyazi aynı gün Ohri makamlarına hitaben bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiride isyanın nedeninin “son yıllarda anavatanımızda sürmekte olan haksızlıklar ve eşitsizlikler ile savaşmak, ... ve hükümeti 1876 Anayasası'nı geri getirmeye zorlamak” olduğu söylenmektedir.⁶¹ Ertesi gün yayımlanan iki ayrı bildiride ise yerli halkın meşrutiyeti geri getirmek gibi kutsal bir dava uğruna çalışanları beslemek ve onlara yardım etmek durumunda oldukları belirtilmektedir.⁶² Kolağası Niyazi'nin yanında Resne belediye reisinin, maliye müfettişinin ve polis müdürünün de olması dağda vergi toplayacak uzun vadeli bir idare kurmayı düşündüğünü⁶³ gösterdiği kadar hareketin aslında tabandan da desteklendiğini belirtmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kolağası Niyazi ve adamları ile 3 Temmuz'da dağa çıkışı hakkında doğrudan müdahalesi olmadığı Niyazi'nin 3 Temmuz Bildirisine bakarak düşünülebilir. Bu bildiride Niyazi kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir temsilcisi olarak değil de kısaca 200 adamının lideri olarak nitelendirmektedir.⁶⁴ Ancak Niyazi'nin 4 Temmuz'daki ikinci bildirisinde “Kutsal amaç olan milletin özgürlüğü ve mutluluğu için Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümeti, Anayasayı yeniden yürürlüğe koyması yolundaki görevi” belirtilmekte ve cemiyet övülmektedir.⁶⁵ Dahası, 3 Temmuzda İngiltere'nin Manastır Konsolosu olan W. J.

⁵⁹ Bleda, 2010, 47.

⁶⁰ Ahmad, 1999, 20.

⁶¹ Ahmad, 1999, 21; Niyazi'den Ohri Makamlarına, 3 Temmuz 1908, Barclay'dan Grey'e, 20 Temmuz 1908 tarihli ve 25649 sayılı yazıya ilişkin aslından Fransızca'ya çevrilmiş ek. Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/148/25649). Aslından Fransızcaya çevrilmiş 3 ve 4 Temmuz tarihli 3 adet doküman, İngiltere'nin o dönemde Selanik Konsolosu olan Mr. Lamb tarafından İstanbul'da geçici olarak büyükelçi görevini yürüttüğünü değerlendirdiğimiz George Barclay'a iletilmiştir ve Barclay da bu dokümanları 20 Temmuz 1907'de İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'e göndermiştir.

⁶² Ahmad, a.g.y., Niyazi'den Ohri Halkına, 4 Temmuz 1908, a.g.y.

⁶³ Ahmad, a.g.y.

⁶⁴ Niyazi'den Ohri Halkına, 4 Temmuz 1908, a.g.y.

⁶⁵ A.g.y.; Ahmad a.g.y.; Uzunçarşılı, İ. H. (1956). 1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar, *Belleten*, XX(77), 107 - 108.

Heathcote, kendisine Cemiyet üyesi olan sivil bir şahıs tarafından iletildiğini belirttiği notun Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti mührü taşıdığını belirtmektedir.⁶⁶

Temmuz ortalarında ise isyan çok güçlenmişti. Üçüncü ordu subaylarının hemen hepsinin Cemiyet'le ilişkisi olduğu söylenmekte idi.⁶⁷ 7 Temmuzda, Bab-ı Âli'nin isyanı bastırması için gönderdiği Mitrovitza'dan Manastır'a özel bir trenle gelen Şemsi Paşa postanede telgraf çektikten sonra kendisini Resne'ye götürecek olan arabaya binecekti ki, üç kurşun sesi ile öldürüldü.⁶⁸ Selanik'e İzmir'den birlik gönderileceği haberleri üzerine ise Dr. Nazım Cemiyet tarafından İzmir'e gönderildi ve tanınmamak için bir tütüncü dükkânı açtı. Tütün satmak bahanesiyle vapurlara serbestçe girip çıktı ve birçok subay ile dost oldu ve onlara İttihat ve Terakki'nin amacının memleketi kurtarmak yolunda olduğunu anlattı.⁶⁹ Dr. Nazım'ın bu konuda başarılı olduğu kanısına İngiltere'nin Selanik Konsolosu Mr. Lamb'ın sözlerinden varılabilir. Ona göre, İzmir'den gelen birliklerde isyanı bastırmak konusunda kararsızlık hâkimdi.⁷⁰

İsyanın patlak vermesinin ardından gelen hareketli günlerde bir diğer durum daha göze çarpmaktadır ki bu, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hükümette etkin olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yürütmeye çalışacağı dış siyasetin de ipuçlarını vermektedir. 13 Temmuz 1908 tarihinde, Manastır Konsolosu Heathcote, kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup birinin ziyaret ettiğini "Milletin adına" konuştuğunu ve Manastır garnizonunun da artık kendilerini desteklediğini bildirmektedir. Telgraf ve demiryolları bağlantılarının kesilmesi ile isyana karşı kuvvet gönderilmesi önlenerek ve birkaç gün içinde isyan Manastır'ı da içine alacaktır. Hristiyanlara karşı düşmanca bir tavır takınılmayacaktır. Ayrıca bahsi geçen şahsın Konsolosu görmeye gelmesinin amacı Balkanlar'da özerk bir yönetim kurulması durumunda İngiliz hükümetinin tavrının ne olacağı sorusudur. Çünkü içinde bulunduğu grup, (II. Abdülhamid'in Alman yanlısı siyasetinin aksine) İngiltere

⁶⁶ Heathcote'dan Barclay'a, 13 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/148/25649).

⁶⁷ Ahmad, 1999, 25.

⁶⁸ Barclay'dan Grey'e ek olarak Heathcote'dan Barclay'a, 8 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/544/25086).

⁶⁹ Bleda, 2010, 55.

⁷⁰ Barclay'dan Grey'e, 20 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/148/25649).

ile eski geleneksel dostluk politikasına dönme taraftarıdır.⁷¹ Heathcote ise bu sözler karşısında içinde bulunulan süreçte buna bir cevap vermesinin zor olduğunu belirtmiştir. Heathcote'un konuştuğu kişinin o sırada bir isyancı olduğu göz önünde bulundurulduğunda ihtiyatlı davranarak bir cevap vermekten kaçındığı görülmektedir. Bu davranışı üstlerince de uygun görülmüştür.⁷²

Ancak olaylar hızlı bir biçimde geliyordu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti çıkan isyanı çok iyi bir biçimde yönetiyordu. Anadolu'dan gönderilen askerler de isyan karşısında etkili olamamıştı. Hilmi Paşa, Makedonya'dan 22 Temmuz'da gönderdiği telgrafta durumun ciddi olduğu söylüyor ve Padişahın birkaç nazırı bir çare bulmak üzere Makedonya'ya göndermesini istiyordu.⁷³ Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti meşrutiyeti Makedonya'da ilan etme kararını vermişti ve bunu uygulamaya koymak üzere Eyüp Sabri ve adamları durumu idare etmek üzere Şemsi Paşa'nın yerine Manastır'a 12 Temmuzda gelen Müşir Osman Paşa'yı 22 Temmuz'da kaçırdı. 23 Temmuz'da meşrutiyet, Manastır, Preşova, Köprülü, Üsküp ve Serez'de zaten ilan olunmuştu.⁷⁴ Bu gelişmelerin ardından Padişah, isyancıların isteklerini kabul etmeye karar verdi ve 23 Temmuz 1908 günü İstanbul'da yayınlanan irade ile Meşrutiyet ikinci kez ilan edildi. 24 Temmuz günü okunan iradede ise vilayet valilerine Meclis-i Mebusan'ın toplanabilmesi için gerekli seçimlerin yapılması talimatı verildi.⁷⁵

1.2.2. İngiltere'nin ikinci Meşrutiyet'e Bakış Açısının Değerlendirilmesi

İngiltere'nin II. Meşrutiyet'e verdiği ilk tepkiler olumluydu. 1905 - 1916 yılları arasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Edward Grey Türkiye'deki yeni parlamenter sistemden umutluydu. Bunun belki de en önemli nedeni parlamenter bir rejimin daha ilk andan itibaren yüzünü İngiltere'ye döneceğiydi. Nitekim bunun ilk sinyalleri daha önce bahsedildiği üzere, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup bir şahsın Manastır'daki İngiliz Konsolosuna isyanın ilk günlerinde söylediği sözlerden anlaşılmaktaydı. Anayasal, liberal, parlamenter ve dost bir Osmanlı Devleti, İngiltere

⁷¹ Heathcote'dan Barclay'a, 13 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/544/25649).

⁷² Barclay'dan Grey'e, 20 Temmuz 1908, a.g.y.

⁷³ Ahmad, 1999, 27.

⁷⁴ Ahmad, 1999, 28.

⁷⁵ Barclay'dan Grey'e, 24 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no: FO 371/544/25753).

için önceki rejime tercih edilebilirdi. Ayrıca II. Abdülhamid döneminin Alman yanlısı siyasetinin aksine, yeni dönem, borçlar ve imtiyazlar bakımından daha rekabetçi bir ortam yaratacaktı.⁷⁶ O hâlde, Osmanlı Devleti'nin olası yeni dış siyaseti İngiliz iktisadî çıkarları için de hayli uygundu.

II. Meşrutiyet, İngiltere için yeni bir umuttu. Çünkü önceki hükümetten Grey, bir hayli hoşnutsuzdu. Bu durumu, ayaklanmalar başlamadan önce 1908 Mayıs'ında Osmanlı Devleti'nin Londra maslahatgüzarı olarak görev yapan Abdül Hamid Bey'e Grey'in söylediklerinden anlayabiliriz: "Biz Türkiye'ye karşı kötü bir temayüle sahip değiliz, ancak Bab-ı Âli Türkiye ile ilişkilerimizi düzeltmemize izin vermiyor. Geçen yıl Balkan Komitesi'ne karşı yaptığım bir konuşmada Makedonya'daki karışıklıkların sadece Türklerin oradaki çetelere karşı önlem olarak sivil idareyi düzeltmeleriyle mümkün olabileceğini belirtmiştim. Eğer Türkler bu fırsatı kullanabilseydi ilişkiler düzelebilirdi. Fakat bunun yerine karışıklıkların artmasına izin verildi. ... Türkiye düzgün bir hükümet kuramadığı müddetçe Türkiye'ye yardım edemeyiz."⁷⁷ Grey'in sözleri İngiltere'nin Makedonya'daki karışıklıklardan ve yapılan reformlardan hoşnutsuzluğundan ileri gelse de asıl sorun İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs ve Mısır meseleleri üzerine bozulan ilişkilerinin son otuz yıldır düzelememesiydi. Bahsi geçen hükümet değişikliği II. Meşrutiyet'le geldi ve ilişkilerin yeniden düzelmesi için bir fırsat doğmuş oldu.

Dolayısıyla İngiltere'nin II. Meşrutiyet'e karşı olumsuz bir tavır takınması için bir sebep görünmüyordu. Nitekim öyle de oldu. Grey, geçici olarak İstanbul Büyükelçiliği görevini yürüten Barclay'dan sadrazam olarak atanan Mehmet Said Paşa'yı tebrik etmek için ilk fırsatı değerlendirmesini istiyordu. Ekselanslarından (II. Abdülhamid) ise İngiltere'nin sıcak sempatisini kabul etmesi rica ediliyordu.⁷⁸ Ancak bu sırada İngiltere'nin İstanbul'da kalıcı bir büyükelçisi bulunmuyordu. Önceki büyükelçi Nicolas O'Connor 1908 yılı başlarında kalp rahatsızlığı çekiyordu⁷⁹ ve

⁷⁶ Rice, E. H. (1974). *British Policy in Turkey 1908 - 1914*, Doktora Tezi, University of Toronto, School of Graduate Studies, Toronto, 1.

⁷⁷ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.197, 248, Grey'den Barclay'a, 26 Mayıs 1908.

⁷⁸ Grey'den Barclay'a, 27 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/544/26166).

⁷⁹ Barclay'dan Grey'e, 9 Mart 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

görevi başında iken Mart ayında vefat etmişti.⁸⁰ Grey'in İstanbul'a yeni bir büyükelçi atamasından önce isyan patlak vermiş ve meşrutiyet yeniden ilan edilmişti.

1.2.3. Gerard Lowther'ın İstanbul'a İngiltere Büyükelçisi Olarak Atanması ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti Üzerindeki Yeni Siyaseti

Nicolas O'Connor'un 1908 yılının Mart ayındaki ölümünün ardından büyükelçi olarak yerine kimin geçeceği konusunda karar verilmeden önce birkaç ay geçti. Aslında bu konuda, Conor'un ölümünden önce, 1903 yılına kadar İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinde baş tercüman olarak görev yapan ve bu tarihten sonra da Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde İngiliz temsilciliğini yürüten Adam Block, Grey'e bir tavsiyede bulunmuştu. Ona göre Sultan'ın sağlığı iyi değildi ve olası bir ölümden İngiltere'nin İstanbul'da güçlü karakterli ve ilişkileri düzeltebilecek bir elçisi olması gerekiyordu.⁸¹ Hâli hazırdaki baş tercüman Gerald Fitzmaurice ise şöhret peşinde olmayan ve Sultan'ı kişisel güven vererek etkileyebilecek birinin gelmesinin en azından ticari çıkarlar için gerekli olduğunu savunuyordu.⁸² Sonunda meslekten diplomat olan Gerard Lowther'da karar kılındı.

Gerard Lowther diplomasiye uzak değildi. Daha önce Tokyo, Madrid, Şili ve Fas'ta çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuştu. Üstelik 1891 yılına kadar Büyükelçilik yapan Sör William White ile de daha önce İstanbul'da çalışmıştı. Varlıklı bir adamdı, bir "Baronet"ti ve İstanbul'a geldiğinde elli yaşındaydı.⁸³ Görev için uygun görünüyordu. Ancak Lowther bu görev için mükemmel adam olmaktan uzaktı. Lowther, kendisine İttihat ve Terakki Cemiyeti ile münasebetlerinde gerekli olacak empati, anlayış ve hoşgöründen yoksundu. Lowther, İstanbul'da görev yaptığı 1908 - 1913 yılları arasında Cemiyet'e hep tepeden baktı ve onlara karşı pek de müsamahakâr olmadı. Lowther'la beraber görev yapan baş tercüman Fitzmaurice'in yardımcısı Andrew Ryan'a göre de Gerard Lowther, ilişkilerinde kendisine gerekli olan hoşgörü ve esnekliğe sahip değildi. Ona göre Lowther, zengin bir senyördü ve İttihatçıları "devlet adamlığı" rolüne soyunan sonradan görmeler olarak görüyor,

⁸⁰ Rice, 1974, 10; Barclay'dan Grey'e, 20 Mart 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

⁸¹ Rice, 1974, 10; Block'tan Hardinge'ye, 25 Mart 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79/10907).

⁸² Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.196, 247, Fitzmaurice'den Tyrrell'e, 12 Nisan 1908.

⁸³ Rice, a.g.y.

onlara yukarıdan bakıyordu.⁸⁴ Daha önceki büyükelçi Nicolas O'Connor'un ciddiyeti ve becerikliliğine oranla Lowther, daha az kavrayışlıydı.⁸⁵ Lowther'ın İttihatçılara karşı tavrı ilerleyen bölümlerde daha net anlaşılacaktır.

Sör Gerard Lowther, 30 Temmuz 1908 sabahı İstanbul'a geldi. O, İstanbul'a varışını şu sözlerle anlatmaktadır:

İstanbul'a geldiğimde ciddi bir kalabalık beni bekliyordu. Kendilerini Jön Türk Cemiyeti olarak tanıtan bir heyet bana sıcak bir karşılama yaptı ve milletin adına konuştuklarını ifade ettiler. Daha sonra Sultan'ın entrikacılar zümresinden kurtulması gerektiğini eğer bunu yapmazsa İstanbul'da karışıklık çıkabileceği hakkındaki endişelerini belirttiler. Benden bu konu hakkında Padişah'a baskı yapmamı istediler.⁸⁶

Lowther'ın İstanbul'a çok karışık bir dönemde geldiği doğrudur. Ancak aynı zamanda parlamenter rejime yeniden geçiş, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde yeniden nüfuz kazanması için bir fırsattı. Dolayısıyla Lowther üzerinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın büyük umutları vardı. Grey'in, O'nunla beraber Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde bir düzelme olmasını umduğunu şu sözlerinden anlamaktayız:

Sevgili Lowther, İstanbul'a çok ilginç, aynı zamanda da uygun bir vakitte gittin. Hangimiz senin İstanbul'a gelişinde böyle sıcak bir karşılama göreceğini bekleyebilirdik ki?... Türkler, iç meselelerinde iyi bir iş çıkarmayı başarırlarsa bizim onlara karşı diplomatik tavrımız her zaman cömert ve iyi niyetli olacaktır.... İşler, şimdi olduğu gibi hep iyi gitmeyebilir. Ancak sen şunu açıkça belli etmelisin ki bizim sorunumuz Türk halkı ile değil onun hükümeti ile idi.

Eğer Türkiye, gerçekten bir anayasa yapmayı ve onu ayakları üzerinde durdurmayı başarırsa bunun Hindistan ve Mısır'daki "Muhammedî"lere (Müslümanlara) etkileri çok kuvvetli olacaktır. Şimdiye kadar bizim hükümdarlığımız altında yaşayan "Muhammedîler"e bizim hükümdarlığımızda olmayan "Muhammedî"leri göstererek onların kötü bir despotizm altında olduklarını söyleyebiliyorduk. Onlar, diğer "Muhammedî"leri de görerek aradaki farkı genellikle bizim lehimize kabul ediyordu. Ama şimdi Türkiye, bir meclis teşkil ederek hükümetini geliştirirse Mısır'da da bir parlamento talebi çok güçlenebilir ve bizim bu talebe itiraz gücümüz kalmayabilir.⁸⁷

⁸⁴ Ryan, A. (1951). *The Last of the Dragomans* (First Edition). Londra: Geoffrey Bles, 71.

⁸⁵ Kent, M. (Editör). (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* İstanbul: Alfa Tarih, 267.

⁸⁶ Lowther'dan Grey'e, 30 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79/26560).

⁸⁷ Grey'den Lowther'a, 31 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no FO 800/193A).

Anlaşılabacağı üzere, Grey, zuhur edecek Türk Meclisi'ne karşı ümit besliyordu. Onun "Hangimiz senin İstanbul'a gelişinde böyle sıcak bir karşılama göreceğini bekleyebirdik ki?" sözü, şaşkınlığından ileri gelmekteydi ve karşılama, II. Abdülhamid yönetiminde, İngiliz Sefaretine karşı takınılan tavrın tam aksiydi. Aslında daha ayaklanmaların ilk günlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere'nin Manastır Konsolosu ile gerçekleştirdiği temas, İngiltere'ye duyulan sempatinin işaretiydi. Şimdi ise oluşturulacak meclis ve yeni hükümet ile İngiltere de Osmanlı Devleti ile münasebetlerine yeniden bir düzen verme çabası içine giriyordu. Grey'in sözlerinin ikinci kısmı ise İngiltere'nin endişelerini ifade etmekteydi. Yeni rejim İngiltere ile iyi ilişkiler kurma konusunda istekli olabilirdi. Ancak bu rejim eğer güçlü bir şekilde ayakta durmayı başararak diğer Müslümanlar için de bir örnek teşkil ederse Mısır ve Hindistan'daki Müslümanlar da bu tarz hükümetler kurma girişiminde bulunabilirlerdi. Bu, kuşkusuz İngiltere için olumsuz sonuçlar doğurabilirdi.

Ancak İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurma konusundaki yeni siyaseti doğrudan doğruya bir ikilem ortaya çıkardı. İngiltere, hem 1907 yılında Rusya ile büyük zorluklar ardından çok başarılı bir şekilde kurduğu ittifakı, hem de Türkiye ile olan dostluğunu aynı anda sürdürmezdi. Osmanlı Sultanları ve Rus Çarları arasında tarihsel bir düşmanlık söz konusuydu ve bu düşmanlık sözde değildi. Doğrudan doğruya topraklarını genişletmek arzusuna sahip iki komşu devletin gerçek düşmanlığıydı. İlişkiler iyiye bile jeopolitik ve stratejik amaçlar sadece ertelenmiş, hiçbir zaman terkedilmemişti. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı görece artan zayıflığı karşısında ise denge politikası benimsenmişti. Daha önce de bahsedildiği üzere, Rusya'nın Akdeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmesini önlemek üzere İngiltere, Osmanlı Devleti'ni bir siper olarak görüyor ve onun toprak bütünlüğünü koruyordu. Kırım Savaşı bunun iyi bir örneği idi. Ancak şimdi, 1907 Antantı'nın ve 1908 Reval Görüşmeleri'nin ardından Rusya, İngiltere'nin sıkı bir müttefikiydi ve bu durum bir ikilik ortaya çıkarıyordu. Grey'in ortaya çıkan açmazı fark etmesi uzun sürmedi. Ancak, İngiltere Türkiye için Rusya'yı gözden çıkarmaya razı değildi.

.... Şu an için iyi bir izlenim çok önemli, eski rejime duyulan öfke ve daha iyisi için duyulan arzu kuvvetli, yeni rejimin görüntüsü hakikî, izlediğimiz yol açık; bu manzara devam ettiği sürece onu hoş karşılamalı ve teşvik etmeliyiz. Ancak

Rusya'ya, Türkiye'yi bir bariyer olarak kullandığımız eski politikaya döndüğümüz gibi yanlış bir izlenim vermemeye dikkat etmeliyiz ve Rusya ile işbirliği içinde hareket etmek istediğimizi ona (Rusya'ya) her mümkün olduğunda belli etmeliyiz.⁸⁸

Grey'in sözlerinden anlaşılacağı üzere, aslında İngiltere, Osmanlı Devleti üzerinde izleyeceği siyaseti belirlemişti ve İstanbul'daki elçiye İngiltere için olmazsa olmazın Türkiye değil Rusya olduğunun işaretini veriyordu. Eskiden olsa, Akdeniz ticaret yollarının hâkimiyetinin Rusya gibi potansiyel bir güçten ziyade Osmanlı topraklarında kalması yeğlenirdi. Ancak şimdi, birliğini tamamlayan Almanya, güçlenen donanması ve ticaret yollarında artan nüfuzuyla İngiltere'nin yeni rakibiydi. Bu rakibe karşı İngiltere, stratejik bir müttefik olarak Rusya'yı Osmanlı Devleti'ne tercih etmişti. Ancak hâliyle, bunu yaparken aynı zamanda Osmanlı hükümeti ile de dostane ilişkiler sürdürülmek isteniyordu: "Lord Beaconsfield'in eski politikasına dönemeyiz. Şimdi, Rus karşıtı olduğumuz şüphesi uyandırmadan Türkleri desteklemeliyiz."⁸⁹ Grey'in sözlerinde adı geçen Lord Beaconsfield, giriş bölümünde de bahsedilen 1874 - 1880 yılları arasında İngiltere Başbakanlığı görevini yürüten muhafazakâr parti lideri Benjamin Disraeli idi. Onun döneminde İngiltere, Rus genişlemesine karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunuyordu. Ancak şimdi, bu durum değişmişti ve Rusya, İngiltere için vazgeçilmez bir müttefikti

1.3. Bosna'nın İlhakı, Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi ve İngiltere'nin Tutumu

Osmanlı Devleti İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından ilk büyük bunalımını 1908 Ekim'inde yaşadı. 5 Ekim'de Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etmişti. Bir gün sonra da Avusturya - Macaristan, Bosna ve Hersek'i kendi topraklarına kattığını açıklıyordu ve aynı gün Girit Yunanistan'la birleşme kararı alıyordu.⁹⁰ Bab-ı Âli çaresizdi. Bulgaristan ve Girit kendi iradeleri doğrultusunda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Avusturya'nın Bosna'yı ilhakı ise Balkanlar'da zaten zayıflayan Osmanlı otoritesine indirilen büyük bir darbeydi. Osmanlı Devleti 1878 Berlin Kongresi katılımcılarına başvurarak Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesini ve Bosna'nın

⁸⁸ Grey'den Lowther'a, 11 Ağustos 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

⁸⁹ Lowther'dan Grey'e ek olarak Grey'in zaptı, 7 Ağustos 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/545/27371).

⁹⁰ Ahmad, 1999, 42.

ilhakını protesto etti. Çünkü bu ikisi, kongrenin sonucunda imzalanan anlaşmaya aykırıydı.⁹¹ Ancak büyük devletler Türkiye lehine duruma müdahale etmeyeceklerini açıkladılar.⁹² O günlerde Türkiye’de Almanya’nın uyandırdığı intiba pek de iyi değildi. Almanya’nın adı çoğunlukla eski rejimle anılıyordu. Üstelik Almanya, Avusturya’nın müttefikiydi ve şimdi Avusturya, Osmanlı toprağını ilhak etmişti. Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesinde ise Rusya’nın parmağı olduğu düşünülüyordu.⁹³ Dolayısıyla İngiliz saygınlığı o günlerde, diğer devletlere oranla daha iyi durumdaydı.

Aslında Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki *de facto* hâkimiyeti açısından pek de farklılık yoktu. Ancak yine de gelişmeler yeni rejime indirilen büyük darbelerdi ve Berlin Antlaşması’na aykırıydı. İngiltere’nin yeri, 1878 Berlin Antlaşması’nda ön sıralardaydı. Ayrıca Grey, daha önce belirtildiği üzere Jön Türklere moral ve destek sözü vermişti. Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan ettiği gün olan 5 Ekim’de Grey’in tavrı belliydi. Grey’e göre Türkiye’deki yeni rejim ağır badireler atlatmıştı ve ilgiyi hak ediyordu: “Eğer, beklediğim gibi Türkiye bu olayı protesto ederek tazminat alma yoluna giderse, umarım, Türkiye’ye karşı takınacağımız dostça tavırda Rusya’yı karşımızda bulmayız.”⁹⁴ Bu yazışmanın ardından bir gün sonra gerçekleşen Bosna’nın Avusturya tarafından ilhakı karşısında ise Grey: “...Jön Türkler’e nasıl yardım edebileceğimizi ciddi bir biçimde düşünmeliyiz. Türk hükümetinin en büyük ihtiyacı maddi destek.... Türkiye’ye borç verilmesi düşünülebilir. Bulgaristan’ın Berlin Antlaşması için herhangi bir tazminat ödemediği düşünüldüğünde Türkiye’ye nakdi tazminatı söz konusu olabilir.”⁹⁵ İngiltere, ilhakı, Berlin Antlaşması’nın bir ihlali olarak gördüğünü Sofya’daki elçisine de iletmişti.⁹⁶ Görüleceği üzere İngiltere’nin tavrı Türkiye’ye en azından moral destek verileceği yönündeydi. 6 Ekim günü, Londra’daki Türk Büyükelçisi Rıfat Paşa Grey’e bir konferansın mümkün olup olmayacağını sormuş ve Grey’in buna cevabı olumlu olmuştu. Grey, aynı zamanda,

⁹¹ Ahmad, a.g.y.

⁹² Ahmad, a.g.y.

⁹³ Ahmad, 1966, 308. Rusya’nın Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesini desteklediği iddiaları gerçek dışıdır. Dönemin Avusturya-Macaristan hükümeti Rusya’dan Prens Ferdinand’ın bağımsızlığını tanımasını istemiş ancak Rusya kesin bir dille reddetmiştir. Bkz. Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.327, 403, Nicolson’dan Grey’e, 7 Ekim 1908.

⁹⁴ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.301, 390, Grey’dan Nicolson’a, 5 Ekim 1908.

⁹⁵ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.312, 395, Grey’dan Nicolson’a, 6 Ekim 1908.

⁹⁶ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.319, 398, Grey’dan Buchanan’a, 6 Ekim 1908.

Türk Hükümetinin Berlin Antlaşması'nda bir revizyon için de hazırlıklı olması gerektiğini belirtmişti.⁹⁷

Grey, 13 Ekimdeki yazışmasında ise Türkiye'ye olan desteğini sürdürüyor, Rusya'nın o dönemdeki karışıklıklardan yararlanarak açmak istediği Boğazlar konusunun gerçekleştirilecek konferansta gündeme getirilmeyeceğinin garantisini veriyordu. Hatta Osmanlı Devleti'ne Avrupa'daki ve doğuda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde reform yapılmasını içeren Berlin Antlaşması'nın 23. ve 61. maddelerinde bile düzeltmeye gidilebileceğini gündeme getiriyordu. Konferansta Türkiye'nin en fazla kazançla ayrılması için İngiltere elinden geleni yapacaktı. Türkiye'nin yapması gereken ise maddi tazminatı düşünmekti. Avusturya buna yanaşmasa da zamanla ikna edilirdi.⁹⁸ Böylelikle Türk Hükümeti, Bosna'nın ilhaki ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı meselelerine bir de Boğazlar konusunu, gerçekleştirilecek konferansta gündemine almaktan İngiltere sayesinde kurtulmuş oldu.

Bu sırada Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefet büyüyordu. Dışarıda meydana gelen hadiseler yeni rejimi büyük zora sokmaktaydı. Bu durum Ekim ayaklanmaları olarak bilinen olaylara yol açtı. Cemiyet'e karşı İlk tepki, biraz da beklendiği şekilde dinsel bir biçimde ortaya çıktı. "Kör Ali Vakası" olarak bilinen Hacı Ali Efendi'nin liderliğinde bir grup Saray'a yürüyerek Padişah'ı görmek istediklerini söylediler. Padişah balkonda görüldüğünde ise şeriat istediklerini, Müslüman kadınların sokaklarda dolaşmasına son verilmesini istediklerini ve Padişah'ın yeniden ümmetin başına geçmesini istediklerini belirttiler. Bu ve buna benzer olaylarla beraber Ordu'da da disiplinsizlik baş gösterince Birinci Ordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa Makedonya'dan çağırdığı birliklerle İstanbul'da yeniden kontrolü sağladı.⁹⁹ Çıkan olaylarda Bab-ı Âli ve İttihatçılar beraber hareket etmişti. Kuşkusuz, meşrutiyete karşı girişilen bir hareketin zafer kazanması durumunda bundan ne ittihatçılar ne de Bab-ı Âli fayda görürdü. Bu sıralarda içeride gerçekleşen bir diğer olay ise Avusturya'dan gelen eşyaya karşı boykotaj ilânıydı.¹⁰⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti boykotu iyi bir şekilde organize

⁹⁷ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.317, 397, Grey'den Lowther'a, 6 Ekim 1908.

⁹⁸ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.388, 452, Grey'den Lowther'a, 16 Ekim 1908.

⁹⁹ Ahmad, 1999, 45.

¹⁰⁰ Türkgeldi, A. F. (1951) *Görüp İştiklerim*. (II. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 11.

ediyordu ve Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal, başlarda bu durumu ciddiye almasa da durum Avusturya ticari çıkarlarına zarar vermeye başlayınca¹⁰¹ Grey'i Türkleri desteklemekle suçladı.¹⁰² Aslında Aehrenthal, Türklerin bir oldubittiği kabullenmesini bekliyordu fakat İngiltere, Fransa ve Rusya'nın baskıları, Osmanlı Devleti'nin tutumunda ısrarcı olmasını kolaylaştırıyordu. Şüphesiz Rusya, Osmanlı Devleti'ne ödenecek tazminat ile ilgilenmiyordu. O, daha çok Avusturya - Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakı karşısında bölgedeki Slavların durumu ile ilgileniyordu. Sırbistan, Bosna-Hersek'in ilhakı üzerine çok büyük bir yaygara koparmıştı ve Rusya da duruma sessiz kalamazdı.

İçeride karışıklıklar bastırılmaya çalışılırken İngiltere, Bab-ı Âli'ye toplanması planlanan konferans için teminat vermeyi sürdürmekteydi. Grey, Lowther'a, gerçekleştirilecek olan görüşmelerde Türkiye'nin rızası olmaksızın İngiltere'nin diğer devletlerle bir uzlaşmaya varmayacağını altını çizmişti.¹⁰³ Buna mukabil olarak, Londra Sefiri Rıfat Paşa da Grey'e, görüşmelerde İngiltere'ye duyulan güvenin diğer tüm devletlerden daha fazla olduğunu söylemişti.¹⁰⁴ Bu sırada İngilizlerin en iyi dostu olarak bilinen Sadrazam Kâmil Paşa, Girit'in Yunanistan'a katılmasının büyük devletlerce onaylanması karşısında Girit'in Yunanistan'a katılmasındansa Kıbrıs gibi, İngiltere'nin işgaline bırakılmasının daha uygun olduğunu söylemekteydi.¹⁰⁵

İngiltere ile bu süreçte iyi münasebetler devam ederken sonunda Aralık ayında Avusturya, Osmanlı Devleti'ne en azından nakdî tazminat verilmesini prensipte kabul etti. Aehrenthal, İngiltere'nin yeni atanan Avusturya büyükelçisi F. Cartwright'a İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ısrarla devam ettirdiği boykottan yakındıktan sonra durumun bu şekilde devam edemeyeceğini bildirdi. Avusturya, Türklerle en yakın zamanda bir anlaşmaya varmak istiyordu ve nakdî tazminat da prensipte kabul edilebilirdi.¹⁰⁶ Cartwright da Aehrenthal ile aralarında geçen konuşmada İngiltere'nin tavrının değişmediğini, Osmanlı Devleti'nin Bosna üzerinde egemenlik haklarının bulunduğunu Bosna ve Hersek'in işgali karşısında Avusturya'nın en azından nakdî

¹⁰¹ Rice, 1974, 39; Lowther'dan Grey'e, 15 Ekim 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/552/35775).

¹⁰² Rice, a.g.y.

¹⁰³ Rice, 1974, 35.

¹⁰⁴ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.406, 465, Grey'den Lowther'a, 26 Ekim 1908.

¹⁰⁵ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.382, 447, Lowther'dan Grey'e, 15 Ekim 1908.

¹⁰⁶ Cartwright'dan Grey'e, 11 Aralık 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 421/245/413).

tazminat ödemesinin gerekli olduğunun altını çizmişti.¹⁰⁷ Avusturya ve Osmanlı Devleti, sonuç olarak 26 Şubat 1909'da anlaştı. Avusturya, Osmanlı Devleti'ne 2,5 milyon altın lira yani 56 milyon frank ödemeyi kabul etti. Aynı zamanda gümrük tarifelerinin de %11'den %15'e çıkarılmasını da kabul ediyordu.¹⁰⁸ Aehrenthal, ilhakı izleyen haftalar boyunca olayların yatışmasını ve süreç içerisinde Türklerin durumu kabullenmesini beklemişti. Ancak, Avusturya Bosna-Hersek ilhakını bir oldubitti ile sona erdirememişti. Bunda Osmanlı Devleti'nde Avusturya mallarına karşı yapılan boykot ve müttefiklerin başını çeken İngiltere'nin tavrı belirleyici olmuştu.

Bulgaristan ile ise görüşmeler devam etmekteydi. Daha önce Kamil Paşa, Avusturya ile Bosna-Hersek konusunda mutabakata varılmadığı sürece Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı ayak direyeceğini söylemişti. Ekim ayı boyunca Sofya'dan bazı delegeler görüşmeler için İstanbul'a gelmiş ancak bir anlaşma sağlanamamıştı. 1909 yılına gelindiğinde Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerginleşmişti ve askeri hazırlıklara bile girişilmişti. Bu sırada Rusya bir planla çıkageldi. Isvolsky uzun bir çalışma sonucunda Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında bir uzlaşma sağlayabileceğini düşünüyordu. Bulgaristan, 82 milyon franktan fazlasını ödemeyi kabul etmediğine göre ve Türkler de bu parayı çok düşük bulduğuna göre farklı bir şema gerekiyordu. Isvolsky, 1877 Savaşı'ndan kalma Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödemek zorunda olduğu ancak 20 yıldır ödemediği, faizlerle beraber toplanınca 150 milyon frank borcu silecekti. Bulgaristan ise Rusya'nın zararını karşılamak için Rusya'ya belli bir miktar yıllık ödeme yapılacaktı. Ancak bu şekilde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında çıkacak muhtemel savaş önlenebilirdi.¹⁰⁹ Ancak Isvolsky, Grey'in de bu planı desteklemesini planın Osmanlı tarafınca kabul edilmesi için hayati sayıyordu. Isvolsky haksız sayılmazdı. Osmanlı Devleti, Rusya'nın dâhil olduğu her türlü tasavvura şüphe ile bakıyordu. Sadrazam Kamil Paşa, bu planı Rusya'nın Boğazları yeniden açmak konusunda giriştiği bir çaba olarak bile yorumladı.¹¹⁰ Ancak Grey de Lowther'in aksine Isvolsky'nin planını desteklemekteydi. Lowther'a Rus planını neden desteklediğini şu sözlerle anlatmaktadır:

¹⁰⁷ A.g.y.

¹⁰⁸ Armaoğlu, 2003, 621.

¹⁰⁹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.542, 581, Nicolson'dan Grey'e, 30 Ocak 1909.

¹¹⁰ Rice, 1974, 41.

Rusya'nın önerisini samimi buluyorum. Gerçekten de eğer Türkiye Bulgaristan'ın önerdiği 82 milyon frankı kabul etmeyecekse savaştan kaçınmanın tek yolu Rus planından geçmektedir. Ayrıca bu plan desteklenmediği takdirde Türkiye, Bulgaristan ve Rusya'yı karşısında bulacaktır. Makul görünen bu planı desteklemezsek ve diğer güçler desteklerse sonunda Türklerle beraber diğer güçlere karşı barış karşıtı olarak görünebiliriz. Rusya'ya karşı ise Türkiye'yi yeniden ona karşı desteklediğimiz izlenimini verebiliriz....¹¹¹

Görüleceği üzere İngiltere, Rusya'nın planını makul bulmuştu ve Osmanlı Devleti'nin de bu planı kabul etmesi için tavrını belli etmişti. 14 Şubat'ta Kâmil Paşa'nın yerine Sadrazam olan Hilmi Paşa ise prensipte teklifi kabul etti.¹¹² Nihaî antlaşma 19 Nisan 1909'da imza edildi ve daha küçük iddialar Türkiye ile Bulgaristan arasında anlaşmaya varılmak üzere ertelendi.

İngiltere bir kez daha, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir seçim yapmak durumunda kaldığında tercihini Rusya'dan yana kullanmıştı. Bu Durum Grey'in yeni rejim için politikasında bir ikilem yaratıyordu. Parlamenter rejimlere inanıyordu ancak, İngiltere Avrupa'da bir müttefike olan ihtiyacının farkındaydı ve çıkarları Rusya ile müttefik olmasını gerektiriyordu: "Avusturya ve Almanya'ya karşı Rusya ve Fransa ile ters düştüğümüz görüntüsünü veremeyiz"¹¹³ Ancak yine de 1908 sonlarında ve 1909 başlarında İstanbul'da İngiltere'nin konumu diğer devletlere nazaran daha sağlamdı.

1.4. İkinci Meşrutiyet'in Ardından İngiltere ile İlk İttifak Çabaları

1.4.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'da Gücünü Sağlamlaştırması

23/24 Temmuz 1908'de meşrutiyet yeniden ilan edildiğinde başkentte kargaşa hâkimdi. İsyan başladığı sıralarda, başarıya ulaşacağını düşünmek için çok az sebep vardı. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti için meşrutiyeti geri getirmek çok büyük bir başarı sayılabilirdi. Ancak şimdi, hareket başarıya ulaştıktan sonra ülkede belirsizlik hâkimdi ve Cemiyet, durumu düzeltmek için işe koyulacaktı. İçinde bulunulan kargaşada yeterli otoriteye sahip en önemli unsur İttihat ve Terakki

¹¹¹ Grey'den Lowther'a, 8 Şubat 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

¹¹² Kemal, İ. (1920). *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, (First Edition). Londra: Constable and Company, Ltd. 326.

¹¹³ Grey'den Lowther'a, 8 Şubat 1909, Dışişleri Bakanlığı, a.g.y.

Cemiyeti idi. Ancak en büyük sorun Cemiyet'e mensup kişilerin ülkeyi yönetmek için gerekli donanım ve deneyimden yoksun olmalarıydı. Makedonya'da çok iyi bir örgütlenme içerisinde oldukları ve tabandan büyük destek aldıkları doğrudur. Ancak bu örgütlenme ülkenin geri kalanı için geçerli değildi ve Cemiyet'in ilk ve en önemli icraatlarından biri eyaletlere, vilayet merkezlerine gönderdikleri bölgedeki örgütlenmelerini sağlayacak ve yapılacak seçimlerde meclise girebilmelerine yardım edecek örgütsel ağı kurmaları olmuştu.

Cemiyet II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra iktidarı, işbaşında bulunan kabineye bırakarak elindeki gücü yalnızca gerektiğinde kullanan ve Anayasayı korumakla görevli bir organ olarak kenara çekildi.¹¹⁴ Ancak 1 Ağustos tarihli Hatt-ı Hûmayun'da Harbiye ve Bahriye Nazırlarının atamalarının yapılması hakkı Padişah'a tanındığı zaman Cemiyet buna karşı çıktı. Çünkü 1876 anayasasına göre bu hak Sadrazam'a veriliyordu. Cemiyet atamaların sorumluluğunu Mehmed Said Paşa'ya yükledi. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi de bu maddeyi Anayasa ve Meşrutiyeti desteklemek üzere Abdülhamid'in ettiği yemine aykırı buldu.¹¹⁵ Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kimin tarafından atanacağı konusu önemliydi. Çünkü bu konuları elinde tutan bir nevi, silahlı kuvvetlerini de denetim altında tutacaktı. 1 Ağustos tarihinde konuyu görüşmek üzere Talât Bey, Cavit Bey ve Rahmi Bey'den oluşan Cemiyet heyeti Edirne'den İstanbul'a geldi ve Mehmed Said Paşa ile görüştüler. Görüşmede, nazırlar meselesi yüzünden konumu oldukça sarsılan Mehmed Said Paşa, Cemiyet üyelerine kötü bir tavır sergilemişti.¹¹⁶ Cemiyet'in belki de o dönemdeki en etkili adamı olan Talât Bey'in de aralarında bulunduğu gruba Cemiyet tarafından gönderildiklerine dair ellerinde bir vesika olup olmadığını sordu.¹¹⁷ Netice itibarıyla Mehmed Said Paşa kabinesi istifasını verdi ve 6 Ağustos'ta Kamil Paşa Sadrazam olarak atandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kamil Paşa arasındaki ilişki karşılıklı siyasal çıkarlara dayanıyordu. Çünkü Cemiyet yönetimi açıktan açığa eline alma becerisinden yoksundu ve liberal görüşlü birine ihtiyacı vardı. Kamil Paşa ise Saray'la kendi arasındaki dengeyi sağladığı sürece Cemiyet'e göz yummaya hazırdı.¹¹⁸ Kâmil Paşa'nın Sadrazam olmasıyla iktidar, Bab-ı Âli'nin eline geçmişti.

¹¹⁴ Ahmad, 1999, 32; Rice, 1974, 49.

¹¹⁵ Ahmad, 1999, 37.

¹¹⁶ Türkgeldi, 1951, 5.

¹¹⁷ A.g.y.

¹¹⁸ Ahmad, 1999, 46.

Sultan ise Anayasa'yı tekrar yürürlükten kaldırmayacağına dair Kur'an üzerine yemin etmişti.¹¹⁹ Mebusan Meclisi seçimleri Kasım sonu Aralık başında gerçekleştirildiğinde ise Cemiyet konumunu daha da sağlamlaştırdı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vilayet merkezlerindeki hızlı örgütlenmesi meyvesini vermişti. Yegâne rakibi olan yeni kurulmuş Osmanlı Ahrar Fırkası'na Meclis'te sadece bir koltuk kaybetmişti. İşler, Cemiyet için iyi gitmekteydi.

Kâmil Paşa Cemiyet'i küçümsüyordu. Ona göre gerçek tehdit her zaman olduğu gibi Padişah'tı. Anayasal rejim geldiğine göre Cemiyet'in varlığı için de bir sebep kalmamıştı. Kâmil Paşa, Cemiyet'in tüm gücü eline geçireceğini hiç düşünmemişti ve onu Padişah'a karşı bir silah olarak kullanmıştı.¹²⁰ Ancak Cemiyet kesinlikle küçümsenecek bir örgüt değildi. 4 Ağustos 1908 tarihinde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'nin Londra'ya gönderdiği raporunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyetin ilan edilmesine giden süreçte gerçekleştirdiği ve kalkıştığı suikastların bir listesini göndermekteydi. Bu rapora göre Cemiyet 22 Temmuz tarihine kadar 7 kişiyi öldürmüş 10 kişiyi ise yaralamıştı.¹²¹ Cemiyet iktidarı istiyordu ve bu yolda gözü karaydı. Vatanın kurtuluşu ve selameti, Anayasa'nın ve meşruti rejimin devamına bağlıydı ve bu yolda önlerine çıkan engelleri aşmaya kararlılardı. Saray'da bile Padişah'ın hareketlerini ve hamlelerini gözlemlemeleri için Cemiyet üyeleri kalmaktaydı.¹²² Cemiyet gerçekten de diğer fırka veya örgütlere nazaran çok daha iyi bir şekilde organize edilmekteydi.

1.4.2. İngiltere ile Osmanlı Hükümeti Arasındaki İttifak Görüşmeleri

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yüzünü, henüz II. Meşrutiyet ilan olunmadan önce "Tüm parlamentoların anası" olan İngiltere'ye çevirdiği belirtilmişti. İsyanlar devam ederken Cemiyet mensubu bir kişi Manastır'daki İngiliz Konsolosu ile görüşerek ona dış siyasette II. Abdülhamid rejiminin aksine Cemiyet'in İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini ifade etmişti.¹²³ Cemiyet niyetinde ciddi olduğunu iktidara

¹¹⁹ Barclay'dan Grey'e, 29 Temmuz 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/544/26424).

¹²⁰ Kemal, 1920, 323.

¹²¹ Barclay'dan Grey'e, 4 Ağustos 1908, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/544/26958).

¹²² Kemal, 1920, 322.

¹²³ Bkz. Birinci Bölüm: 1908 Ayaklanmaları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere ile Yakınlaşma Arayışı (Aslında bu teklif bahsi geçen bölümde de belirtildiği üzere isyanın başarısızlığa uğraması hâlinde Makedonya'da kurulacak muhtemel yerel bir yönetime İngiltere'nin desteğini kazanmak için yapılmıştı.)

geldikten hemen sonra gösterdi. 23 Ağustos 1908'de İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, İstanbul'daki büyükelçisine dikkate değer bir adam olduğunu duyduğu Ahmed Rıza'nın Londra'da kendisi ile görüşmek istediğini söylemişti. Ahmed Rıza o sırada Paris'teydi ve Eğer Grey görüşmeyi kabul ederse Londra'ya gidecekti.¹²⁴ Ahmed Rıza sürgündeki Jön Türklerin belki de en etkili ismiydi. 1899'da Paris'e kaçmış, burada Meşveret gibi çeşitli süreli yayınlar çıkarmış ve yurtdışındaki Jön Türkleri örgütlemişti. Ahmed Rıza yurtdışından dönmeleri için II. Abdülhamid'in kandıramadığı iki ittihatçıdan birisiydi. Diğeri ise Dr. Nazım'dı.¹²⁵ Mizancı Murat'ın da aralarında bulunduğu grup ise II. Abdülhamid'in Paris'e gönderdiği Ahmed Cemaleddin Paşa'nın telkin ve vaatleri sonucu Türkiye'ye dönmüştü.¹²⁶ Dolayısıyla Ahmed Rıza, II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında hâlâ Avrupa'da bulunmaktaydı ve Grey ile bir görüşme gerçekleştirmek istemişti. Ancak Grey, Eylül ayına kadar Londra'da bulunmayacağından görüşme gerçekleştirememişti. Bu arada, Ekim ayında yapılan Birinci İttihat ve Terakki Yıllık Kongresi'nde Ahmed Rıza, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesine seçilmiş¹²⁷ 1908 genel seçimlerinde ise 427 oyla İstanbul milletvekili seçilmişti.¹²⁸ Bu gelişmelerin ardından Ahmed Rıza, bu sefer yanında Dr. Nazım olduğu hâlde tekrar Avrupa'ya gitti. Bosna ve Bulgaristan krizlerine karşı Avrupa'da İngiliz ve Fransız desteği aranacak, bir ittifak için zemin yoklanacaktı. 13 Kasım 1908'de Londra'da Grey ve Dışişleri Müsteşarı Hardinge ile bir görüşme gerçekleştirdiler. Görüşmeyi Grey, şu sözlerle aktarmaktadır:

....Bosna ve Hersek'in Avusturya yönetimi altında tampon bölge olarak kalması gerektiğini ve eğer Avusturya bunu kabul etmezse İngiltere, Fransa ve Rusya'nın durumu protesto etmesi gerektiğini belirttiler. Eğer Bosna Hersek tampon bölge olarak kalmazsa Avusturya saldırılarına devam edebilirdi.... Ayrıca, M. François Deloncle¹²⁹ tarafından kaleme alınan bir mektup getirmişlerdi.¹³⁰ Eğer biz Türkiye ile ittifak kurarsak Fransa kesinlikle bizi izlerdi. Buna karşılık, ittifakların içinde yer almamıza ve dostlarımız olmasına rağmen alışkanlığımızın ellerimizi serbest bırakmak olduğu cevabını verdim. Doğuda Japonya ile bir ittifakımız

¹²⁴ Grey'den Lowther'a, 23 Ağustos 1908, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no. FO 800/193A; FO/371/79)

¹²⁵ Bleda, 2010, 23

¹²⁶ Bleda, 2010, 25

¹²⁷ Ahmad, 1999, 194

¹²⁸ Tunaya T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi* (2 Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 27

¹²⁹ Deloncle Fransız Parlamentosunda milletvekiliydi.

¹³⁰ İngiliz Dışişleri, bu mektup ile Fransız yetkililerinin Ahmed Rıza'ya verdiği cesaret konusunda şüphe taşıyordu. Hardinge'ye göre ise Fransızların yaptığı büyük bir muzırlıktı: "Fransızlar, sonunda bizim soğuk düş verdiğimiz bu oyunu hep oynuyorlar.". Hardinge'den Grey'e, 29 Aralık 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no.FO 800/193A).

olduğu doğrudu. Ancak bu ittifak Uzak Doğu'daki belli konularla sınırlıydı. Bunun üzerine Türkiye'nin Yakın Doğu'nun Japonya'sı olduğunu ve hâlâ yürürlükte olan Kıbrıs Sözleşmesine taraf olduğumuzu belirttiler. Ben ise Türkiye'deki gelişmeler karşısında bizim sempatiimize sahip olduklarını, onlara iyi dileklerde bulunduğumuzu ve talep etmeleri hâlinde iç meselelerinde, gümrüklerin, kolluk kuvvetlerinin teşkilatlarının tertip ve düzeninde görevlendirilmek üzere yetkili kişiler gönderebileceğimizi ifade ettim.... Ahmed Rıza'nın iyi bir ifadesi var ve hakikî bir idealist: ancak dışarıdaki krizin pratik bir şekilde üstesinden geleceklerini söyleyemem. Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhaki karşısında tazminat olarak Türkiye'nin borcunun bir kısmını üstlenmesi konusu gündeme geldiğinde kızgınlıkla bunun haklarını para karşılığında satmak anlamına geleceğini söylediler. Aslına bakılırsa haklarını çoktan kaybettiler ve hiçbir şey almamaktansa nakit parayı tercih etmeliler. Eğer tüm Jön Türkler onlar gibiyse Türk hükümeti zor zamanlar geçirecek.¹³¹

Görüleceği üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti, İngiltere'nin moral desteğine sahip olsa da İngiltere, Osmanlı Devleti ile bir ittifak içerisine girmek konusunda isteksizdi. Teklif reddedilmişti. Aslında bu sınırları tam olarak belli olmayan ittifak teklifinin resmi bir geçerliliğinin olmadığı da söylenebilir. Çünkü Ahmed Rıza'nın hükümeti temsil yetkisi yoktu ve fiiliyatta Cemiyet adına konuşuyordu. Bu noktada, şu hususu da belirtmekte fayda var: Görüşmeden bir gün sonra Londra'daki büyükelçi Rıfat Paşa, Grey'e Ahmed Rıza ve Dr. Nazım ile aralarında geçen konuşmanın muhtevasını sormuştu. Grey de O'na, aralarında geçen konuşmayı özet olarak geçti.¹³² Sorularını Ahmed Rıza veya Dr. Nazım'a değil de Grey'e sorması büyükelçi ile Cemiyet temsilcileri arasındaki irtibat kopukluğu izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla bu fiili durum teklifin Cemiyet'in fikri olduğunu ve resmî bir nitelik taşımadığını da gösterebilir. Sözcülük yapan Dr. Nazım Bey'in resmi bir sıfatının olmaması bu öneriyi desteklemektedir.

İngilizler ittifak konusuna soğuk yaklaşırsa da Jön Türkler İngiliz yanlısı tutumlarından vazgeçmediler. Üçlü itilafın temel direği olan İngiltere'nin kazanılması önemliydi. Ancak Lowther, onlara karşı en ufak bir sempati beslemiyordu. Yazışmalarında İttihat ve Terakki'nin bir an önce tarihe karışmasını umduğunu üstlerine de belirtiyordu. Zaman zaman bu düşünceler, Londra'daki Dışişleri müsteşarı tarafından da paylaşılıyordu.¹³³ Ancak Lowther, Jön Türklerle aralarında geçen

¹³¹ Grey'den Lowther'a, 13 Kasım 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A; FO 371/79).

¹³² Grey'den Lowther'a, 14 Kasım 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A; FO 371/79).

¹³³ Hardinge'den Lowther'a, 29 Aralık 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

konuşmaları tam anlamıyla üstlerine yansıtmıyordu. Sonunda Hardinge, bu konuda Lowther'ı uyardı: "Maalesef Türklere karşı kullandığın üslûp konusunda bizi bilgilendirmiyorsun ve bu yüzden olaylar karşısında bilgisiz kalıyoruz.... Türkler'le olan irtibatını ve onların senin söylediklerin karşısındaki tavrını bize anlatmalısın."¹³⁴ Lowther, Jön Türklerle olan konuşmalarının ayrıntılarını vermeye başladığında ise Jön Türkler'e olan tavrı daha net ortaya çıktı: "Cemiyet, tarafımızdan desteklenmenin ne kadar önemli olduğunun bilincinde. Bu yüzden onlara soğuk davrandım.... Daha iyi çalıştıklarına dair emareler gördüğümde daha fazla yakınlık göstereceğim."¹³⁵

Bu arada İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında olumlu sayılabilecek bir gelişme yaşanmıştı. İngiltere, daha önce sözünü ettiği Türkiye'nin kolluk kuvvetlerindeki teşkilatlanmasını düzenlemek ve orduyu modernleştirmek adına yetkililer göndereceği hakkındaki sözünü tuttu. 1908 Aralığında İngiltere Osmanlı Devleti Donanmasını çağın gerektirdiği şekilde yeniden teşkilatlandırmak ve modernleştirmek için Bab-ı Âli'ye bir İngiliz Amiral göndermeyi kabul etmişti. Bu görev için Tümamiral Douglas Austin Gamble seçilmiş ve Osmanlı Devleti Amirale verilecek yıllık maaşın 3000 pound olduğunu duyurmuştu.¹³⁶ Osmanlı bütçesindeki sıkıntılar dolayısıyla plan bir süre askıya alınsa da Amiral Şubat ayında İstanbul'a doğru yola çıkmıştı.

İstanbul'da ise Cemiyet'in İngiliz Büyükelçiliği ile geliştirmeye çalıştığı iyi ilişkilere karşın bunun pek işe yaradığı söylenemezdi. Lowther, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerini "Devlet adamlığı rolüne soyunan çocuklar" olarak görmekteydi.¹³⁷ Oysa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere'nin desteğini ve ittifakını aradığı bir gerçektir. Bunu Lowther'ın tavrına rağmen sürdürüyorlardı. 1909 Şubat'ında bir hükümet bunalımı yaşanmış, Sadrazam Kâmil Paşa kabinede Harbiye ve Bahriye Nazırlarını değiştirince büyük bir kriz çıkmıştı. Kriz çözölemeyince Kâmil Paşa'nın yerine 14 Şubatta Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Bu atamanın ardından Cemiyet, İngiltere'ye yanlış bir izlenim vermekten imtina etmekteydi. Cemiyet, Lowther'a Kâmil Paşa'ya karşı gelmelerinin tek nedeninin anayasaya aykırı davranışlardan ileri geldiğini,

¹³⁴ Hardinge'den Lowther'a, 6 Şubat 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

¹³⁵ Lowther'dan Hardinge'ye 23 Mart 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

¹³⁶ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.367, 346, Lowther'dan Grey'e, 9 Aralık 1908.

¹³⁷ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.209, 267, Lowther'dan Grey'e, 25 Ağustos 1908.

kurulacak yeni kabineyi ise ancak İngiltere'ye karşı dostluk politikasına devam etmesi hâlinde destekleyeceklerini belirtti.¹³⁸ 14 Şubatta Sadrazam olan Hüseyin Hilmi Paşa ise izleyeceği politikanın Kâmil Paşa'nın izlediği politikanın devamı olacağını ve Türkiye'nin Majestelerinin hükümetinin tavsiyelerine uyacağını bildirmekteydi.¹³⁹ Ancak İngiliz Büyükelçiliğince de desteklenen Kâmil Paşa'nın düşmesi, İttihatçı karşıtı basında Cemiyet'e büyük tepkiler verilmesine yol açtı. İngilizce yayımlanan Levant Herald gazetesi, Kâmil Paşa'nın görevden azlinin ardından iki ay boyunca Cemiyet'e saldırdı. Kâmil Paşa'nın İngiltere Büyükelçiliğince çok tutulduğu biliniyordu. Öyle ki Büyükelçiliğin baş tercümanı Fitzmaurice, bir yazışmasında Kâmil Paşa'yı "İngiliz Kâmil" olarak nitelendirmekteydi.¹⁴⁰ Kâmil Paşa, Lowther'a, Ahmed Rıza ve Dr. Nazım'ın Avrupa seyahatinden bahsederek, "İttihatçılar hükümeti temsil ediyorlarmış gibi konuşuyorlar" diyerek yakınmaktaydı.¹⁴¹ Ancak ilginç olan Avrupa'daki sebep-i ziyaretin aslında Kâmil Paşa'nın da muhibi olduğu İngiltere ile yakınlaşma amacı taşımasıydı.

Bu sırada bir diğer gelişme, Cemiyet'in önem verdiği İngiltere ile ilişkileri düzeltmek üzere 31 Mart (12-13 Nisan) Vakası'ndan hemen önce Ahmet Tevfik Paşa'yı Londra Büyükelçiliğine atamasıydı. Ahmet Tevfik Paşa'nın tercih edilmesi, İngiltere tarafından sevinçle karşılandı. Çünkü Paşa, dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile tanınıyordu.¹⁴² Daha önce 1908 başlarında İngiliz hükümeti, Tevfik Paşa'nın selefi olan Rıfat Paşa'nın yerine önerilen Reşid Paşa'yı kabul etmemiş Bab-ı Âli'den başka bir elçi göndermesini rica etmişti.¹⁴³ Daha sonra Reşid Paşa'nın yerine Rıfat Paşa önerilmiş, bu öneri İngiliz Hükümeti'nce kabul edilmişti. Şimdi ise İngiliz Dışişleri Ofisi, dürüstlüğü ile ün yapmış Tevfik Paşa'yı elçi olarak sevinçle kabul etmekteydi. Tevfik Paşa, 1914'te, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler kopana dek Londra'da görevini ifa edecekti.

¹³⁸ Ahmad, 1999, 58; Hüseyin Cahit, Kabinenin Sükûtu ve İngiltere. (1909, Şubat 15). *Tanin*.

¹³⁹ Ahmad, a.g.y.

¹⁴⁰ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.211, 270, Fitzmaurice'den Tyrrell'e, 25 Ağustos 1908.

¹⁴¹ Kent, 2013, 34; Lowther'dan Grey'e, 13 Aralık 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/546/43/987).

¹⁴² Hardinge'den Lowther'a, 6 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

¹⁴³ Grey'den Conor'a, 24 Şubat 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

1909 yılı başlarında Kâmil Paşa'nın azli ve Levant Herald gazetesinin kapatılması gibi anlaşmazlıklara rağmen Grey, Bosna krizi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi konularda Cemiyet'e olan desteğini sürdürdü. İlişkiler, genel anlamda, bir yıl önce olduğundan çok daha iyi görünmekteydi.

İKİNCİ BÖLÜM

31 MART (12 – 13 NİSAN) VAKASI VE İNGİLTERE’NİN İTTİHAT VE TERAKKİ HÜKÜMETİ’NE DUYDUĞU ŞÜPHELER 1909 – 1911

2.1. İngiltere’nin 31 Mart Vakası’ndaki Rolü

2.1.1. 31 Mart Vakası’nın Gelişimi

1909 yılı Nisan ayında İttihat ve Terakki Cemiyeti, içeride kendini güçlendirmeye çalışırken karşıtları da boş durmamaktaydı. 3 Nisan 1909 tarihinde İttihad-ı Muhammedî adlı bir cemiyet kuruldu. Kurucusu Volkan Gazetesi’nin sahibi ve başyazarı Kıbrıslı Derviş Vahdetî idi. Vahdetî, II. Abdülhamid döneminde muhalefetteki gruplar içinde yer almış fakat Meşrutiyet’in ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı muhalefete girişmişti. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’nin siyasal programı insanların yaptığı yasalara değil, Kur’an’a dayanıyordu. Osmanlılık ülküsüne, Batı modernizmine ve Meclise şiddetle muhalefet olan örgüt, bu yönüyle sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne değil dönemin muhalefet partisi konumundaki liberal Osmanlı Ahrar Fırkası’na da karşıydı.¹⁴⁴ İttihad-ı Muhammedî örgütü, yayın organı olan Volkan gazetesi aracılığıyla devletin dindar ve tutucu unsurları arasında, Mecliste ve orduda yandaş toplamaya çalışıyordu. Aslında devletin ortaya çıkan bu tür hareketlerden haberdar olmadığı iddia edilemezdi. Liberal eğilimli, ittihatçı karşıtı ve bir Arnavut milliyetçisi olan İsmail Kemal Bey’e göre Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti önderlerinden Talat Bey, 31 Mart Vakası’ndan önce askerler arasındaki huzursuzluktan haberdardı. Talat Bey bir gün Meclis kapısında İsmail Kemal Bey ile karşılaştı ve ortaya çıkan bu tehlikeli havaya karşı Meclisin ortak bir tavır sergilemesi gerektiğinden bahsetti. Yine aynı şekilde Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa da İsmail Kemal’e Meclise karşı girişilecek bir harekâta Ahrar Fırkası mensupları ve İsmail Kemal Bey de dâhil herkesin zarar göreceğinden bahsetti. Ancak İsmail Kemal Bey ortaya çıkan durumu Cemiyet’in yarattığını ve çözümünü de yine Cemiyet’in bulması gerektiğini belirterek ortak bir duruş sergilemeyi reddetti.¹⁴⁵ Zaman geçtikçe Talat Bey ve Sadrazam Hüseyin Hilmi

¹⁴⁴ Ahmad, 1999, 61.

¹⁴⁵ Kemal, 1920, 331.

Paşa'nın endişeleri doğru çıktı ve Rumî takvime göre 30 Mart'ı 31 Mart'a bağlayan gece (12-13 Nisan) Birinci Ordu birliklerinden bazıları üstlerine karşı gelerek isyan ettiler. Başlarındaki softalarla birlikte Ayasofya'da Mebusan dairesi önünde toplanarak¹⁴⁶ ihtilâl çıkardılar.

Rumî 31 Mart 1325 sabahı (13 Nisan 1909) yatağından alelacele uyandırılan İsmail Kemal, askerlerin isyan çıkardığı ve Meclis-i Mebusan önünde toplandıkları haberini aldı. Hemen Meclise giden İsmail Kemal Meclis ve etrafında 25.000 civarında asker olduğundan söz etmektedir. Hükümet ve Cemiyet üyeleri ise orada değillerdi. Ulemaya mensup genç bir kişi olan Rasim Efendi, Meclis kürsüsünde Cemiyet hakkında hiddetli bir konuşma yaptı. Cemiyet'in politikalarının din ve vatan karşıtı olduğunu, dinin ve geleneklerin değerlerine ters olduğunu savunuyordu. Bu konuşmadan sonra İsmail Kemal söz aldı. Ortaya çıkan bu hareketin Anayasa'ya karşı olmadığını, hükümete yönelik bir tepki olduğunu ve böyle bir tepki karşısında kabinenin düştüğünü belirtti. Yeni bir kabinenin kurulması şarttı.¹⁴⁷ İsmail Kemal Bey'in en sert Cemiyet muhaliflerinden ve Ahrar Fırkası üyelerinden biri olduğu düşünülürse bile bu davranışı fırsattan yararlanmak olarak yorumlanabilir. Nitekim kendisi de Ahmed Rıza'nın yerine Meclis Başkanı seçildi. O sırada "İttihatçı avına" karşı Cemiyet üyeleri etrafta görünmemekteydi. Hatta Adliye Nazırı Nazım Paşa, sabık Meclis Başkanı Ahmed Rıza'ya benzetilerek Meclis-i Mebusan önünde öldürülmüştür.¹⁴⁸ Nazım Paşa ve Bahriye Nazırı Topçu Rıza Paşa Saray'dan çağırılarak at arabası ile yola çıkmışlar fakat yolda toplanan askerler onları Meclis-i Mebusan'a sevk etmiş orada çıkan karışıklıkta da Nazım Paşa öldürülmüş, Rıza Paşa ise yaralanmıştı. Diğer yandan Suriye milletvekili Mir Emin Ruslan ise Tanin gazetesi direktörü olan Cahit Bey'e benzetilerek öldürülmüştür.¹⁴⁹

Aslında Cemiyet'e karşı verilen tepki, amaç olan Meşrutiyet'e ulaşıldıktan sonra ortaya çıkan hizipleşmelerde aranmalıdır. Abdülhamid dönemindeki bütün muhalif unsurlar Meşrutiyet'in ilanından sonra, yani amaca ulaşıldıktan sonra, yeniden

¹⁴⁶ Türkgeldi, 1951, 25.

¹⁴⁷ Kemal, 1920, 332.

¹⁴⁸ Türkgeldi, 1951, 26; Bu tür bir rivayet bulunmasına rağmen Türkgeldi, eserinde benzetilen kişilerin biri uzun biri kısa olduğundan rivayete şüpheyile yaklaşılmasını tavsiye etmektedir.

¹⁴⁹ Kemal, 1920, 334, İsmail Kemal hâtıratında Cahit yerine Djavid (Cavit) ismini kullansa da öldürülen kişinin "Tanin Gazetesi Direktörüne" benzetilmesi Cavid Bey'den ziyade Hüseyin Cahit Beyi ön plana çıkarmaktadır.

hizipleşmiştir. Cemiyet'in iktidara geldikten sonra, merkezi otoriteyi güçlendirmek için uyguladığı politikalar, Cemiyet içinde zamanla ortaya çıkan kişisel ihtiraslar, Meşrutiyet'le birlikte konumunu kaybeden bazı bürokratların eski konumlarına yeniden kavuşmak istemesi, ordu içindeki mektepli alaylı ayrımı, hep isyanı tetiklemiştir. Din ise isyanın başlangıcında tetikleyici bir bahanedir. Oysa karşıdevrim, liberal ve adem-i merkeziyetçi olan fakat aynı zamanda Batılı ve modernist görüşleri destekleyen Ahrar Fırkası'na dokunmamıştır. Hatta Ahrar Fırkası azası İsmail Kemal Meclis-i Mebusan Başkanı seçilmiştir. Karşı devrim "İslamcı" veya sınırları tam olarak çizilmemiş muğlak bir "Şeriat" kavramını, kendine şiar edinmekten ziyade bir araç olarak kullanmıştır. En çok Hristiyan mebusları kaygılandırması gereken dinci bir ayaklanmada Hristiyan mebuslar zarar görmemişlerdir. Hatta Rum basınından olan Neologos gazetesi ayaklanmayı "Ordu, vatanseverlik konusunda en büyük ödülü hak etmiştir ve 31 Mart en az 24 Temmuz 1908 kadar şanlı bir gündür" şeklinde anlatmaktadır.¹⁵⁰ Oysa 31 Mart'tan kısa vadede en çok zarar gören Cemiyet ve belki de Meşrutiyet'ten sonra açılan ve karşıdevrimin ardından hışımla kapatılan "Müslüman Kadınlar Kulübü" idi.¹⁵¹

31 Mart Vakası'ndan çıkar sağlayan Ahrar Fırkası üyeleri ve genel anlamda ifade etmek gerekirse "Liberaller" günler geçtikçe Makedonya'dan gelen hiddetli mektuplar karşısında endişeye kapılmaktaydı. 3. Ordu hala Anayasa'ya bağlıydı. Cemiyet işin lafta olmadığını gösterdi. 17 Nisan'da Hareket Ordusu Selanik'ten ayrıldı ve bilindiği üzere, 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'a önemli bir direnişle karşılaşmadan girdi. Liberaller ise Hareket Ordusu henüz yolda iken onları karşılamak ve görüşmek üzere heyet göndermişlerdi. Hatta İsmail Kemal, İngiliz Büyükelçiliği'nden dahi yardım istemiştir.

2.1.2. İngiltere'nin 31 Mart Vakası'ndaki Rolü ve Sonuçları

Daha önce bahsedildiği üzere Meşrutiyet'in ilanının ardından Londra'daki İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın aksine İstanbul'daki Büyükelçilik, Cemiyet'e karşı hep soğuk davranmıştı. Meşrutiyet'i takip eden aylarda Londra'nın yeni yönetime beslediği sempatinin aksine Büyükelçi Lowther, Cemiyet ile arasındaki mesafeyi koruyarak

¹⁵⁰ Ahmad, 1999, 64.

¹⁵¹ Ryan, 1951, 61.

Kâmil Paşa ve İsmail Kemal gibi İttihatçı karşıtlarından yana tavır almış ve bunu belli etmişti. Yine Lowther ve Fitzmaurice, karşıdevrimden önce henüz 1908 yılının Aralık ayında Londra'yı İttihatçılar konusundaki tutumlarını değiştirmek konusunda ikna etmek üzere devreye girmişlerdi. O dönemde, Kâmil Paşa'ya İttihatçı basında yapılan saldırılar karşısında bu saldırıların Alman Büyükelçiliği tarafından desteklendiğini savunmuşlardı. Böylece Londra'daki Dışişleri Ofisi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasetini "iyi niyetli bir tarafsızlıktan düşmanlığa"¹⁵² çevirmeye çalışmışlardı. Lowther Cemiyet'e karşı takındığı tavır konusunda Londra'daki amirlerinden ihtar bile almıştı.¹⁵³ Yine de Büyükelçi Lowther ve Büyükelçiliğin baş tercümanı Gerald Fitzmaurice 31 Mart Vakası'nda karşıdevrime destek vermişlerdir. Bu desteği alenen veremedikleri için de faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmüşlerdir.

Fitzmaurice için Lowther'ın "ikinci şahsiyeti" olarak bahsedilmektedir.¹⁵⁴ Dışişleri tarafından da takdir edilen ve "Orta Doğu'yu kafasının içinde tutan adam" olarak ün yapmıştır. Lowther üzerindeki etkisi ise çok büyüktür. Öyle ki, Lowther'ın 31 Mart Vakası sırasında Dışişleri ile gerçekleştirdiği yazışmalar "Fitzmaurice kokmaktadır."¹⁵⁵ Lowther ve Fitzmaurice, 31 Mart Vakası'ndan önce, İttihat ve Terakki karşıtı tavır almış ve bunu üstleri ile gerçekleştirdikleri yazışmalarda belli etmemişlerdi. Fitzmaurice'e göre Türkler İttihatçılardan kurtulmak için İngilizlere başvuruyordu. Ona göre, nüfusun yüzde seksen veya doksanı İttihatçılardan nefret etmekte ve korkmakta idi.¹⁵⁶ 31 Mart'tan önceki yazışmalarında, İngiliz destekli Levant Harold gazetesinin İttihat ve Terakki'ye saldıran makalelerine binlerce Türkün destek verdiğini belirtiyordu.¹⁵⁷ İngiliz destekli Levant Harold gazetesi, Karşıdevrimin başını çeken softalardan olan Derviş Vahdeti'ye Fitzmaurice'in destek verdiğini ve onun Fitzmaurice'in bir oyuncağı olduğunu yazıyordu. "Volkan" gazetesini çıkaran Vahdetî ise reforma sempati besleyen başta İttihatçılar olmak üzere tüm genç talebe ve memurunin öldürülmesini savunuyordu.¹⁵⁸ Vahdetî, meşrutiyet idaresini savunsa da Ziya Gökalp ve

¹⁵² Ahmad, 1966, 312.

¹⁵³ Hardinge'den Lowther'a, 6 Şubat 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no.FO 800/193A).

¹⁵⁴ Hardinge'den Lowther'a, 1 Mayıs 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no.FO 800/193A).

¹⁵⁵ Berridge, G. R. (2007). *Gerald Fitzmaurice (1865-1939), Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 130; Fitzmaurice'den Lloyd'a, 25 Şubat 1909, (Churchill Archives Centre, University of Cambridge, CAC kayıt no. GLLD 7/4).

¹⁵⁶ Berridge, 2007, a.g.y.

¹⁵⁷ Berridge, 2007, 131.

¹⁵⁸ Edib, H. (2016). *Memoirs of Halide Edib*, Londra: FB & C Ltd, 278.

bazılarınca tutarsız bir kişi olarak görülüyordu. Saray da O'na şüphe ile bakıyordu. Meşrutiyet'in ilanının ardından gazete çıkarmak üzere Saray'dan destek talep ettiyse de karşılık görmedi. 31 Mart Vakası patlak verdiğinde hareketin lideri olarak adı geçiyordu.¹⁵⁹ İsyan bastırıldığında isyancı askerlerin elinde İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin bayrakları bulununca idam edildi.

Diğer yandan, Lowther ve Fitzmaurice, 31 Mart Vakası'nı takip eden geçici hükümetin kurulduğu günlerde Londra'dan istediklerini aldılar. Grey, Anayasa'ya karşı olmayan herhangi bir geçici hükümete Britanya'nın samimi iyi niyetini göstereceğini belirtti.¹⁶⁰ Lowther ve Fitzmaurice aynı gün olan 15 Nisan'da harekete geçtiler. Karşıdevrim için en büyük tehdidin Makedonya'daki 3. Ordu olduğunu bildiklerinden Makedonya vilayetlerindeki konsolosluklarına telkin edici mesajlar gönderdiler. İsmail Kemal, hâtıratında bu mesajların kendi ricası üzerine gönderildiğini belirterek Büyükelçiye teşekkür etmektedir.¹⁶¹ Büyükelçilik, bu yazışmalar vasıtasıyla Makedonya'daki kızgınlığı yatıştırmaya çalışıyordu:

Ordudaki askerler ve dini unsurlar Şeri kanunların anayasa ile birlikte uygulanmasını ve önde gelen İttihatçıların tutuklanmasını talep ettiler. Meclis başkanı istifa etti. Sevinç gösterileri iki gün boyunca devam etti. Başkent şimdi sakin ve Tefik Paşa'nın Sadrazamlığında bir kabine kuruldu.¹⁶²

Ancak bu propaganda etkisiz kaldı. Çünkü yapılan her girişim ya önleniyor ya da karşı propaganda ile etkisiz hâle geliyordu. Bunun üzerine konsoloslara başka bir telgraf daha gönderildi:

Cemiyet'in, Selanik, Manastır ve diğer yerlerdeki şubeleri Saray'a Anayasanın ihlali konusunda hiddetli mektuplar gönderiyor. Hilmi Paşa Kabinesi'nin yeniden göreve dönmesini, Meclis Başkanının görevinin başına getirilmesini ve 3. Ordu birliklerinin başkente yürüyeceğini bildiriyor.... Kabine ve Meclis Başkanının görevleri Sultan tarafından feshedilmeyip kendileri istifa etmişlerdir ve Anayasa zarar görmemiştir.... Gerçeği münasip ve ihtiyatlı (gizli) bir şekilde açıklamalısınız.¹⁶³

¹⁵⁹ A.g.y.

¹⁶⁰ Berridge, 2007, 134; Grey'den Lowther'a, 15 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no.FO 371/770).

¹⁶¹ Kemal, 1920, 343

¹⁶² Büyükelçilikten Konsolosluklara, 15 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no.FO 195/2314); Ahmad, 1999, 65; Berridge, 2007 134

¹⁶³ Lowther'dan Selanik, Manastır ve Edirne Konsolosluklarına, 15 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no.FO 195/2330); Berridge, 2007, 135

Görüleceği üzere, İstanbul'daki Büyükelçilik, konsolosları vasıtasıyla 31 Mart Vakası sürecinde Cemiyet'e muhalif gruplara destek veriyordu. Ancak, üzerinde "gizli" ibaresi taşıyan yazışmalar sonuç vermedi. Hareket Ordusu ise 17 Nisan'da İstanbul'a girmek üzere Selanik'ten yola çıkıyordu. Mahmut Şevket Paşa ikna edilerek Hareket Ordusu'nun başına geçmişti. Edirne'de Hareket Ordusu'na karşı bir direniş gösterilmeyeceği haberi alındıktan sonra yola çıkılmıştı. Bu tarihte Büyükelçilik vilayetlerdeki konsoloslara bir telgraf daha çekmişti. Bu yazışmada onlara mevcut durum karşısında huzursuz olan kimselerin her bölgeden ayrı ayrı heyetler oluşturularak İstanbul'a gelmeleri ve her şeyin normal olduğunu görmeleri önerildi.¹⁶⁴ Ancak bu çaba beyhudeydi. Çünkü 17 Nisan durumu tersine çevirmek için geç bir tarihti. Nitekim vilayetlerden gelen mesajlarda da Hareket Ordusu'nun yola çıktığı anlaşılmaktaydı. Bu tarihten sonra Lowther, işlerin tersine dönmeye başladığını ve "Karşıdevrim"ın kurduğu hükümetin kalıcı olmayabileceğini anladı. Gelen telgraflar, büyüyen bir şüpheyi de açığa çıkarmıştı. Cemiyet ve halk arasında 31 Mart olaylarının II. Abdülhamid tarafından çıkarıldığı söylentileri yayılmaya başlamıştı ve bu söylentiler İstanbul'da da duyulmaya başlamıştı.¹⁶⁵ Cemiyet'in propagandaları işe yaramıştı. Cemiyet kazanıyordu. Bu sırada Bab-ı Âli Hareket Ordusu'nu yolda karşılayıp geri dönmeye ikna etmek üzere mebuslardan ve Ulema'dan oluşan bir heyet göndermeyi planlıyordu. Lowther'in iddiasına son çare olarak, Bab-ı Âli gönderilecek heyete, etkili olabileceği düşüncesiyle Fitzmaurice'in de katılmasını rica etti. Lowther ise bu isteği olumlu karşıladı ve onayladı: "... Hükümetin isteği üzerine Hareket Ordusu'nu karşılamak ve geri dönmeye ikna etmek üzere gönderilecek heyete katılması için Fitzmaurice'e onay verdim. Türk hükümeti tarafsız bir otoritenin özellikle bir İngiliz'in yaratacağı etkinin diğer herkesten fazla olacağı kanısında."¹⁶⁶ Fakat Fitzmaurice heyete katılmak üzereyken Bab-ı Âli fikrini değiştirdi ve onu heyetten çıkardı. Aslında, Bab-ı Âli'nin Fitzmaurice'i heyette görmek istediği iddiası Lowther'a dayanmaktadır ve Rifat Paşa'nın bu konuda kendisinden ricada bulunduğunu yazmıştır. Ancak karşıdevrim sonrasındaki

¹⁶⁴ Berridge, 2007, a.g.y.; Lowther'dan Selanik, Edirne, Üsküp, Manastır ve Serez Konsolosluklarına, 15 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 195/2330).

¹⁶⁵ 31 Mart Vakası'nı II. Abdülhamid'in tertip ettiğine dair söylentiler o dönemde var olmakla beraber kesin bir bulgu şu ana dek bulunamamıştır. 31 Mart'ı takip eden günlerde Meclis Başkanı olduktan sonra Sultan ile görüşmek üzere Saray'a kabul edilen İsmail Kemal'in izlenimine göre II. Abdülhamid, rahatlamış görünmekle beraber isyanın ortaya çıkışında bir dahli yoktur. Talat Paşa da aynı şekilde II. Abdülhamid'in 31 Mart Vakası'nda medhali olmadığını düşünmektedir. Bkz. Türkgeldi, 1951, 43.

¹⁶⁶ Lowther'dan Grey'e, 17 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/770).

yazışmalar dikkate alındığında ve Lowther'ın Londra'yı Cemiyet hakkında zaman zaman karanlıkta bıraktığı göz önünde bulundurulursa Fitzmaurice'nin heyete katılması fikrinin bizzat Büyükelçilik tarafından ortaya atıldığı da muhtemeldir.

Lowther ve Fitzmaurice'in uğraşları bir yana Büyükelçilikteki bütün çalışanlar aynı düşünceyi paylaşmıyordu. 20 Nisan'da Büyükelçilik çalışanlarından Andrew Ryan, günlüğüne: "Asıl soru İstanbul, Hareket Ordusu'na karşı direnç gösterecek mi?... Benim düşünceme göre önemli bir direniş görmeden Selanikliler kansız bir zafer kazanacak." yazmıştı.¹⁶⁷ Ryan'ın tahmin ettiği gibi 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece Hareket Ordusu ve kumandanı Mahmut Şevket Paşa, İstanbul'a önemli bir direnişle karşılaşmadan girdi.

2.2. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin İktidarı ve İngiltere ile Siyasi İlişkiler

Aslında Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştıkça Londra da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonunda zafer kazanacağını anlamıştı. Dışişleri Müsteşarı Hardinge 20 Nisan'da: "İttihatçılar iyi bir tekme istiyordu. Bir an için istediklerini aldıklarını düşündüm. Ancak şimdi, icraatlarında eskisinden daha keyfî davranacaklarını düşünüyorum."¹⁶⁸ demişti. Diğer yandan, Büyükelçiliğin 31 Mart öncesinde İttihatçı karşıtlarından yana aldıkları tavır ve isyan sırasında İsmail Kemal gibi liberalleri desteklemeleri ve üzerine de İttihatçıların zafer kazanması şimşekleri üzerlerine çekmişti. 20 Nisan 1909'da Times gazetesi, İstanbul'daki Büyükelçiliğin isyan sırasında liberallere verdiği destek hakkında bir makale yayımladı. Dışişleri Bakanı Grey Avam Kamarası'nda bir açıklama yapmak zorunda kaldı ve İstanbul Büyükelçisi'nin Ahrar Fırkası'na isyan sırasında destek verdiği iddialarını inkâr etti.¹⁶⁹ Bu dakikadan sonra Grey ve Hardinge için Lowther'ı tekrar uyarmaktan başka bir çare kalmamıştı. Ancak bu sefer İngiltere'nin Osmanlı Devleti siyasetini daha kesin ve net bir şekilde özetleyerek Lowther'ın adımlarını bu siyaset doğrultusunda atmasını istediler. Hardinge'nin Lowther'a gönderdiği mektupta:

Sör Edward Grey, senin Türkler tarafından "ikinci şahsiyetin" (Çok yakın dostun) olarak bilinen Fitzmaurice'e vurgulamak üzere birkaç şeyi belirtmemi istedi.

¹⁶⁷ Ryan, 1951, 60.

¹⁶⁸ Heller, J. (1983). *British Policy Towards the Ottoman Empire 1908 - 1914* (1. Baskı). Londra: Frank Cass and Company Limited.

¹⁶⁹ Berridge, 2007, 139.

Fitzmaurice İttihatçılara karşı eleştirel ve hatta tarafsız bir tavır takınmaya son vermeli. Onlara karşı arkadaşça, sempatik bir şekilde davranarak yardım etmeli. Buradaki hava bu şekilde ve izlenecek siyaset bu yönde olmalı. Reformcu bir Türkiye için artık en büyük umudumuz Jön Türkler ve eğer onlarla iyi geçinemezsek ve bize güvenmezlerse çok yakında güvenecek başka bir güç bulurlar. Sonunda ise İstanbul'da birkaç ay önce edindiğimiz konumu kaybederiz.¹⁷⁰

Hardinge'nin mektubu Lowther'ın Jön Türkler konusunda takındığı tavrın Londra tarafından da fark edildiğinin bir göstergesiydi. Hardinge, aynı zamanda Lowther'ın politikaları sonucu Cemiyet'in başka bir "Büyük güç" ile yani Almanya ile yakınlaşması tehlikesinden de bahsetmişti. Öte yandan, Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra Meclis, II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine kardeşi V. Mehmed Reşad'ı Sultan-ı Cedid ilan ediyordu.¹⁷¹ Londra ise hatasını fark etmişti. Bu yüzden Londra'nın bu tarihten sonraki mesajlarında II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile ilgili üzüntü belirten bir mesaj gönderilmedi. Aksine Cemiyet'in gücünün hafife alındığı ve bundan sonraki adımların ona göre atılması gerektiği Lowther'a açık bir şekilde ifade edildi:

...II. Abdülhamid'in despotluğunun diğer Türklerde de olması başka bir konu. Fakat kötümser olduğumu görüyorum (Jön Türler hakkında). Cemiyet ve Jön Türkler hakkında duyduklarımdan sonra ben de kötümser olmaya başlamıştım.... Cemiyet'in gücünü küçümsediğimiz çok açık. İttihatçıları tanıyorum ve orada siyasetimizi yürütürken senden başka sorumsuzca davranan ikinci bir organ istemiyorum. Birçok hata yaptıkları gerçek. Ama öyle görünüyor ki, güç onların elinde ve biz de onlara dostça davranmalıyız.... Bana öyle geliyor ki son birkaç aydır İttihatçılara karşı çok eleştirel yaklaşıldı¹⁷²

Londra'nın tavrı ve Lowther'a verilen talimatlar açıldı. Londra, Osmanlı Devleti'ni Almanya ve Avusturya'nın içinde bulunduğu bir ittifakta görmek istemiyordu. Çok takdir edilen Fitzmaurice'in itibarı kötü bir biçimde sarsılmıştı ve bu tarihten sonra siyaset yapmak konusunda daha az hevesli davrandı. Ancak günah keçisi ilan edilen Fitzmaurice'in yanında Lowther da İttihatçılar konusunda Fitzmaurice ile hem fikirdi. Bu yüzden tavrında da keskin bir dönüş olmadı. Lowther, bu talimatların ardından Cemiyet ile samimi ilişkiler geliştirmeye çalıştığını üstlerine belirtmekle beraber 1913 yılında görevden ayrılışına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile samimi

¹⁷⁰ Hardinge'den Lowther'a, 1 Mayıs 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no.FO 800/193A).

¹⁷¹ (1909, Nisan 20), *Takvim-i Vekayi*

¹⁷² Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.219, 319, Grey'den Lowther'a, 30 Nisan 1909.

ilişkiler kurmaktan çok onlara soğuk davranmıştır. Bu tarihten sonra ise çok daha becerikli olarak addedilen Louis Mallet göreve geldiğinde, Cemiyet'e iyi niyetli bir şekilde yaklaşmasına rağmen 1913 ilişkilerin düzelmesi için geç bir tarihtir.

Jön Türkler, İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaya baştan beri büyük önem vermektedir. Büyükelçiliğin Cemiyet'e karşı izlenimleri ve tavırları Cemiyet'çe bilinmesine veya tahmin edilmesine rağmen Cemiyet, İngiltere ile dostluk siyaseti izlemeyi sürdürdü.

2.2.1. Paris ve Londra'ya Giden Osmanlı Heyeti

Cemiyet'in 31 Mart'ta İngiltere'nin rolüne rağmen İngiltere ile sıcak ilişkiler kurmaya çalışmaya devam ettiği belirtilmişti. Cemiyet'in sivil kanadından Talat Bey, Ahmed Rıza Bey, Cavid Bey gibi önemli isimleri devletin yüzünü parlamenter rejimlere örnek teşkil eden İngiltere ve Fransa'ya çevirmeye çalışıyordu. İşin lafta olmadığını kanıtlamak üzere 1909 Temmuz'unda Meclis üyeleri arasından seçilen bir heyet Paris ve Londra'ya ziyarete gitti. Heyet 1 Temmuz'da İstanbul'dan ayrıldığı gün Lowther da Grey'e heyeti oluşturan 15 kişinin listesini yolladı. Heyete katılanlar, Talat Bey, İsmail Hakkı Bey, Hallacyan Efendi, Rıza Tevfik Bey, Ubeydullah Bey, Süleyman Bistani, Sason Efendi, Nesim Mazlıyah, Hacı Kasım Zeynel, Ebüzziya Tevfik, Ruhi el-Halidi, Mustafa Arif Bey, Fadıl Arif ve Mehmed Ali Bey'di. Lowther bu yazışmada gelenlerin isimlerini saymakla kalmıyor bu isimlerin görevlerini, geçmişlerini, meziyetlerini ve diğerleri tarafından nasıl tanındıklarına kadar gönderiyordu. Ancak daha da önemli olan bu heyetin amacıydı. Lowther, heyetin amacının Paris ve Londra'daki Parlamenter rejimleri incelemek ve yakın ilişkiler kurmak olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca heyetin önce Paris'i ziyaret edeceğini ve takribî 17 Temmuz'da da Londra'ya varacağı belirtiliyordu.¹⁷³ Times gazetesine göre ise heyete katılanlar arasında Dimitroviç Efendi ve Hulusi Bey de vardı. Gazete Talat Bey ve İsmail Hakkı Bey'in Jön Türklerin önde gelen liderlerinden olduğunu da belirtti.¹⁷⁴ Heyet Londra'da çok iyi karşılanmıştı ve Avam Kamarasında Grey Türkiye ile ilgili hoşça giden sözler söylemişti. Londra'daki Osmanlı sefiri Rıfat Paşa konuşmanın özetini Sadrazam Hüseyin Paşa'ya göndermişti. Hüseyin Hilmi Paşa bu konuşmanın Meclis'te ve halk arasında çok iyi bir etki yaptığını ve kabinenin elini

¹⁷³ Lowther'dan Grey'e, 1 Temmuz 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/778/25436).

¹⁷⁴ The Turkish Deputation, (1909, Temmuz 7). *Times*.

sağlamlaştırdığını belirterek Lowther'a teşekkürlerini ilettiler.¹⁷⁵ O sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Girit konusunda İngiltere'nin desteğine ihtiyacı vardı ve Heyet'in Londra'da iyi karşılanması halk arasında da iyi etki yapmıştı. Yeni Gazete'nin 23 Temmuz'da konuyla ilgili makalesi şu şekildeydi:

En genç parlamento üyeleri, en yaşlı parlamentoya ziyaretlerinde çok sıcak bir karşılama gördü. Daha önce de söylediğimiz gibi bu ziyaret iki ülke arasındaki dostluğu ve bağları pekiştirecektir.... Büyük gücü ve dünyanın bütün bölgeleri üzerindeki etkisiyle İngiltere'nin dostluğu Osmanlı Devleti için, Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumu itibarıyla güçlü ve dost bir Türkiye de İngiltere için çok faydalı olacaktır.¹⁷⁶

Dahası heyet İngiltere Kralı VII. Edward'la da görüşmüş. Bu görüşme haberi Meclis'te okunmuş ve büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Hatta bazı mebuslar teşekkür telgrafı çekmek istemişlerdi.¹⁷⁷ Heyet de görüşmelerden memnundu ve Londra'dan çok etkilenmişlerdi. Heyet içindeki isimlerden mebus Nesim Mazlıyah, kaldığı otelin azametini İstanbul'daki benzer binalarla karşılaştırarak, Londra'nın "mükemmelliğinden" bahsetmiş ve Anglosaksonların gücünü o zamana kadar yeterince anlayamadığını belirtmişti.¹⁷⁸ Tüm bu belirtiler, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin 31 Mart Vakası sırasında ve öncesindeki faaliyetlerine rağmen Cemiyet'in sivil kanadının yüzünü İngiltere ve Fransa'ya döndüğünü gösteriyordu.

2.3. İngiltere'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Duyduğu Şüpheler

İngiliz Dışişleri Ofisi ve İstanbul Büyükelçiliği 1909 Şubat'ı gibi erken bir tarihte, henüz 31 Mart Vakası yaşanmamışken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zamanla milliyetçi ve şovenist bir askeri despotluğa dönüştüğü fikrini paylaşıyorlardı.¹⁷⁹ Ancak Londra, aynı zamanda Büyükelçiyi bu tür görüşlerini Cemiyet'e belli etmemesi için uyarıyordu.¹⁸⁰ Lowther'ın bu uyarılara kulak asmayıp 31 Mart Vakası öncesi ve sırasında liberallere alenen olmasa da gizlice destek verdiğini biliyoruz. Hatta Lowther, 1909 başlarında kapatılan İngiliz yanlısı Levant Herald gazetesini finansmanının İngiltere tarafından karşılanmasını bile önermiş ancak Londra bu

¹⁷⁵ Lowther'dan Grey'e, 26 Temmuz 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. 371/778/28271).

¹⁷⁶ Lowther'dan Grey'e, 23 Temmuz 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. 371/778/28918).

¹⁷⁷ Lowther'dan Grey'e, 26 Temmuz 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. 371/778/28924).

¹⁷⁸ Lowther'dan Grey'e, 1 Ağustos 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/778/29779).

¹⁷⁹ Hardinge'den Lowther'a, 23 Şubat 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

¹⁸⁰ Hardinge'den Lowther'a, 23 Mart 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

konuya sıcak yaklaşmamıştı.¹⁸¹ Ancak İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında vuku bulacak olan asıl sorunlar bu tür diplomatik ilişkilerden ziyade, reel konularda, yani İngiltere'nin İngiltere olmasını sağlayan iktisadi ve ticari konular üzerinde çıkacaktı. Yani, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilgili en büyük kaygısı çoğu zaman olduğu gibi ülkenin ne kadar anayasal bir şekilde yönetilip yönetilmediğine dair değil, kendisi için hayati olan ticarî ve malî konulara dairdi. İngiltere'nin siyaseti ise kuşkusuz ticari ve mali konulardan bağımsız düşünülemezdi. Almanya'nın II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti üzerinde artan nüfuzu da dolaylı yoldan İngiliz ticaretini baltalıyordu. İngiltere, Meşrutiyet'in yeniden ilanının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti ile siyasi ilişkileri geliştirerek özellikle Akdeniz ve Orta Doğu'daki ticaret üstünlüğünü, Almanya'ya karşı yeniden garanti altına almak istiyordu. Ancak Cemiyet'in millî ve korumacı iktisat politikaları karşısında İngiltere hayal kırıklığına uğradı.

2.3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Politikası ve İngiltere'nin Hayal Kırıklığı

İngiltere, zorluklarla yürütülen ve 93 Harbi olarak bilinen 1877 - 78 Osmanlı Rus Savaşı akabinde Osmanlı Devleti'nin çok zor bir zamanında, pastadan pay alma yoluna giderek Mısır ve Kıbrıs'ı işgal etmişti. Ancak İngiltere'nin işgalleri aynı zamanda İngiltere'ye pahalıya da mâl olmuştu. İşgaller, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş toprakları içerisinde İngiliz ticari faaliyetlerine sekte vurmuş II. Abdülhamid İngiltere ile ticari ilişkileri asgarî düzeye indirmiş ve imtiyazlardan muaf tutmuştu. İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'in kendi hâtıratında belirttiği gibi: "İmtiyazlar için diplomatik destek şarttı.... İşgallerin bedeli Abdülhamid'in dostluğunun kaybedilmesi idi."¹⁸² Dolayısıyla 1908'de gelen anayasal yeni rejim İngiltere için yeni bir fırsattı. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktisatta imtiyazlardan yana olmadığı ve milli bir ekonomiyi desteklediği zamanla belli oldu. 5 Kasım 1908 tarihinde Selanik'de beyan edilen Cemiyet'in siyasi programında iktisadi kalkınmada kısmen liberal fakat aynı zamanda milli bir politika izleneceğinin ipuçları veriliyordu. Gençler, iktisadi teşebbüs gerçekleştirmek üzere teşvik edilecek, ticaret mektepleri açılacak, anonim şirketlerin kurulmasının önü açılacak, şahsi teşebbüsler gerçekleştirilmeye

¹⁸¹ A.g.y.

¹⁸² Grey, 1925, 131.

çalışılacaktı. Aslında Cemiyet, başlarda liberal ekonomi ve iktisadi teşebbüslerin sonuna kadar serbestliğini savunuyor, ancak milli bir ekonomiyi de destekliyordu. Diğer yandan, Selanik ve İstanbul'daki Yahudi ve Rum tüccarlar koruyucu gümrük tarifelerinin ekonomiyi daraltacağına inandıklarından Cavid Bey gibi ittihatçılara ekonomide tamamen serbestlik getirilmesi konusunda baskı yapıyorlardı. Buna rağmen, İttihat ve Terakki Cemiyeti zamanla Anadolu'da birçok "milli" işletmenin kurulmasına önayak oldu. 1913 yılından sonra da Balkanlar'ın elden çıkmasıyla beraber Müslüman - Türk girişimcinin ekonomideki rolü öncekinden daha da fazla teşvik edilmeye başlandı. Aslında Cemiyet, imtiyazlarla boğuşan devletin sırtında oluşan bu yükün yine bu imtiyazlardan yani düşük gümrük tarifelerinden kaynaklandığının farkındaydı.

2.3.1.1. Gümrük tarifelerinin artırılması talebi ve İngiltere

Osmanlı Devleti tarafından yüzyıllar boyunca yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar malûm olduğu üzere devletin üzerinde büyük bir yük oluşturunuyordu. II. Abdülhamid yönetiminde devlet en çok finansal sıkıntılardan çekmişti ve genel anlamda acil ihtiyacın giderilmesi gelecek başka bir gelirin feda edilmesi şeklinde gideriliyordu. Osmanlı ekonomisi köylüye dayanıyordu ve fakir köylünün daha fazla vergilendirilebilmesi mümkün değildi. 1903'ten sonra Düyun-ı Umumiye idaresinde İngiliz temsilciliğini yapan Adam Block bile Osmanlı finansal sıkıntısının büyüklüğünden ve yeni gelirler yaratmak gerekliliğinden bahsediyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldikten sonra bu sorun üzerine eğilmesi uzun sürmedi. Cemiyet, Crawford adında bir İngiliz'i Osmanlı gümrüğünü yeniden düzenlemek üzere getirdi. Cemiyet aynı zamanda gümrük vergilerinin artırılması gerektiğinin de farkındaydı. Cemiyet 1908 Ekim'inde Türk sefiri Rıfat Paşa aracılığıyla gümrük vergilerinin artırılması konusundan bahsetmişti. Bu teklif resmi olmasa da gelecekte izlenecek politikanın ipuçlarını veriyordu ve Grey'i şaşırtmıştı. Grey ise buna karşılık devletin gelirlerinin askeri önlemlerden ziyade yeni üretim mekanizmalarına yatırılması gerektiğini belirtmişti.¹⁸³ 1908 yılında Britanya, 7.010.188 poundluk ihracatıyla Osmanlı'nın toplam ithal ettiği ürünlerin %22'sini karşılıyordu.¹⁸⁴ II. Abdülhamid'in aksine Cemiyet'in geliştirmeye çalıştığı ilişkiler sonucu bu oranın

¹⁸³ Rice, 1974, 64.

¹⁸⁴ Rice, 1974, 65.

daha da artacağı hesaplanıyor ve gümrük vergilerinin artırılmasından en fazla Britanya'nın zararlı çıkacağı düşünülüyordu.

Diğer yandan, Cemiyet özellikle 31 Mart'ın ardından içeride de kendini güçlendirmeye devam ediyordu. Selanikli bir Tüccarın oğlu olan Cavid Bey, birikimi ve mali bilgisi ile İttihatçılar arasında öne çıkmaktaydı. 1909 yılının Haziran ayında Maliye Nazırı olduğunda Kabineye giren ilk ittihatçılardan ve ileride de hükümette önemli bir rol oynayacaktı.¹⁸⁵ Yine Talat Bey de 1909 Temmuz'unda Dâhiliye Nazırlığı görevine gelmişti. II. Meşrutiyet'in ardından tecrübesizliğinin farkında olan Cemiyet üyeleri Kabinede Hüseyin Hilmi Paşa gibi Sadrazamları destekleyerek bazı İttihatçı mebusların müsteşarlıkları ile yetinmişlerdi. Ancak şimdi, deneyim kazandıktan sonra nüfuzlu görevleri de ele geçirmeye başlamışlardı. İttihatçıların dikkatlerini malî konulara çevirmesi uzun sürmedi. Gümrük vergilerini tek taraflı olarak artıramadıklarından "Büyük devletlerle" temasa geçtiler.

Osmanlı gümrük vergilerinin %4 artırılarak %11'den %15'e çıkarılması hakkındaki resmi teklifin Cavid Bey Maliye Nazırı olmadan fakat onun uğraşlarıyla 1909 yılının Mayıs ayında gerçekleştiği görülmektedir.¹⁸⁶ İngiltere resmî teklifin geleceğini tahmin ediyordu. Ancak farklı bir durum daha vardı. Osmanlı Devleti gümrük vergilerini 1907 yılında %3'lük bir artışla %8'den %11'e çıkarmıştı. İngiltere 1907 yılındaki artışa belli koşullar şartıyla razı olmuştu ve Osmanlı Devleti'nin üzerine düşen yükümlülüklerini yerine getirmesi koşuluyla %3 artış yedi yıl boyunca yani 1914'e kadar devam edecekti. Gümrük vergisinin 1914 yılında %11 olarak devam edip etmeyeceği ise yine Osmanlı Devleti'nin verdiği sözleri yerine getirmesine bağlıydı.¹⁸⁷ Şimdi, gümrük vergisinin artırılışının ardından 2 yıl sonra 1909'da %5'lik ikinci bir artış için İngiltere kesin olarak yeni imtiyazlar talep etmekteydi. Hardinge'ye göre İngiltere, anayasal rejimin kuruluşundan beri Türkiye'ye hep yardım etmişti ve karşılığında bir şey alamamıştı. Fakat ticari çıkarlarının zarar görmesine göz yumamazlardı.¹⁸⁸ Dolayısıyla, İngiltere için bu işin içinde de her zaman olduğu gibi bir kazanım olmalıydı.

¹⁸⁵ Ahmad, 1999, 75.

¹⁸⁶ Hardinge'den Lowther'a, 28 Mayıs 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

¹⁸⁷ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.155, 199, N. O'Connor'dan Tefik Paşa'ya, 25 Nisan 1907.

¹⁸⁸ Hardinge'den Lowther'a, 28 Mayıs 1909, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no. FO 800/193A).

İngilizler, bu teklifi, çok uzun zamandır inşası Alman firmalar tarafından gerçekleştirildiği için, gıpta ile bakılan Bağdat Demiryolu Projesi'nde bir ödün elde etmek üzere kullanmaya karar verdiler ve bunda sonuna kadar ısrarcı oldular. Grey, daha önce Düyun-ı Umumiye'deki İngiliz Temsilcisi Adam Block'tan 1908 yılı sonlarında Osmanlı mali durumu ile ilgili bir araştırma yapmasını istemiş, Block, bu konuda 1908 Ekim'inde bir rapor hazırlamıştı. Bu rapora göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idari ve malî konulara dair gerçekleştirmek istediği reformlar Osmanlı Devleti için büyük harcamalar gerektirecekti.¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali zorluğun farkında olan Grey Dışişleri Bakanlığı'nda bir heyet kurarak talep edilen gümrük vergilerindeki artışı başka imtiyazlarla eşitlemeye çalışmak ya da kabul etmemek üzere bir tavır takınmıştı. Grey, 18 Ağustos 1909'da gümrük vergilerinin artışı konusundaki tavrını Lowther'a net bir şekilde belli etti:

Bağdat ve Basra Körfezi arasında demiryolu inşasının gerçekleştirilmesi konusu Türk Hükümeti'nin %4'lük gümrük vergisi artış talebi konusu ile birlikte, oluşturduğum bir heyet tarafından incelendi. Türk Hükümeti'nden Bağdat ve Basra Körfezi arasındaki demiryolu hattı ve inşası konusunda bazı imtiyazlar istemeni rica edeceğim. Bu hattın Fırat'a ve Akdeniz'e uzatılması konusu da İngiliz komisyonerlerin tasarrufuna bırakılmalı.¹⁹⁰

Grey, görüleceği üzere %4'lük vergi artışını Bağdat-Basra hattında muhtemel bir demiryolu hattının İngiltere tarafından inşası ve bazı imtiyazlar için bir araç olarak kullanmak niyetindeydi. Bu konudaki ısrarını da sonuna kadar sürdürdü. Bu arada 14 Eylül 1909'da Londra'daki Türk Sefiri Tefvik Bey konuyu yeniden açtı.¹⁹¹ Fakat gümrük vergilerinin %4 artırılması konusunu İngiltere kesinlikle karşılıksız verilecek bir ödün olarak kabul etmemekteydi. İngiltere, bir süredir Bağdat Demiryolu'na paralel ve rakip olacak şekilde Dicle Vadisi üzerinde bir demiryolu inşasını tartışıyordu. Fakat 1909 yılında birbiri ile yarışacak iki hattan ziyade Basra'dan Bağdat'a kadar inşa edilecek bir demiryolu hattının İngiliz firmalarca inşası fikri daha ağır bastı. %4 Gümrük vergisi artışı bahsi geçen hat üzerindeki demiryolunun İngilizlerce inşası koşuluyla kabul edilmeliydi. Ayrıca Mısır Hidivi'nin borç almasını engelleyen madde de kalkmalıydı.¹⁹² Ayrıca İngiltere bu koşullar altında gümrük

¹⁸⁹ Rice, 1974, 64.

¹⁹⁰ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 6, No.272, 374, Grey'den Lowther'a, 18 Ağustos 1909.

¹⁹¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol.6, No. 273, 375, Tefvik Paşa'nın Memorandumu, 14 Eylül 1909.

¹⁹² Hardinge'den Lowther'a, 21 Eylül 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

vergisi artışına rıza gösterse bile elde edilen gelirler Bağdat Demiryolları inşasına ayrılmamalıydı.

1910 yılına gelindiğinde ise İngiltere'nin huzursuzluğu da artmaktaydı. Sadrazamlık makamına gelen İbrahim Hakkı Paşa, Grey tarafından Alman yanlısı olmakla suçlanıyordu. Bunun sebebi Fırat ve Dicle'de Lynch ve Hamidiye taşımacılık şirketlerinin birleştirilmesi tasarısına karşı çıkmasıydı. Hâlbuki ondan önceki Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin düşmesinin en büyük nedenlerinden biri bahsi geçen tasarıydı. İbrahim Hakkı Paşa'nın kabinesi döneminde gerginlik daha da arttı. İngiltere'nin çok önem verdiği Bağdat'a ve Basra'ya vali olarak atanan Nazım ve Natif paşalar Britanya'nın saygınlığını sarsacak eylemler gerçekleştirmeye başlamıştı ve zamanla Büyükelçilik bu eylemlerin yerel olmaktan çıktığını belirtiyordu.¹⁹³ Aslında bu tür eylemler İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin merkezi otoriteyi güçlendirmek için gerçekleştirdiği idari reformların bir parçasıydı. Fakat İngiltere, çıkarlarının bulunduğu Mezopotamya'da uzun zamandır görülmeyen Osmanlı müdahalesini hoş karşılamadı ve %4 gümrük vergisi artışı için iyice ayak diremeye başladı. Bu arada, 1910 yılında Bağdat'tan Basra'ya İngilizlerce inşa edilmesi planlanan hattın Almanlarca da kolay kolay kabul edilmeyeceği görüldü. Almanya, Bağdat Demiryolu Projesi'ni emperyal bir proje olarak görüyordu. Bunun üzerine bir süre boyunca Bağdat-Basra hattının Türklerce inşası ve Basra Terminali'nin İngilizlerce kontrolü tartışıldıysa da bir sonuca varılamadı. 1911 Temmuz'una gelindiğinde ise İngiltere daha fazla ayak sürümeye başladı. İngiltere anlaşmazlık yaşadığı her konuyu %4 gümrük vergisi artışı konusunda rıza göstermek üzere koşul olarak sürmeye başladı. Bu sefer, gümrük vergisi artışı tartışmalarında sadece Bağdat Demiryolu konusu değil, Mezopotamya'daki sorunları da gündeme getiriyordu.¹⁹⁴ Yakın zaman önce de Nazım Paşa Bağdat'taki kamu alanlarını düzenlemek, bayındır hale getirmek için İngilizlerin taşınmazları üzerinde yıkım gerçekleştirmişti. Bu tür eylemler Grey'in kulağına kadar gitmişti ve şimdi bu tür sorunları da masaya yatırıyor. Neticede, 1914 Eylül'ünde

¹⁹³ Rice, 1974, 125; Mallet'in Zabıtı; Türkiye İrağı ile İlgili Konular, 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1008/2743).

¹⁹⁴ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 10/2, No. 34, 45, Tefvik Paşa'ya Bildiri, 29 Temmuz 1911.

kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak kaldırılana kadar bir anlaşmaya varılamadı.

2.3.1.2. Türkiye Milli Bankası

1863'te İngiliz ve Fransız eşit ortaklığıyla kurulan Osmanlı Bankası, 1909 yılına gelindiğinde kâğıt üzerinde hâlâ müşterek olmasına rağmen tamamen bir Fransız kuruluşu görünümünü almıştı. Osmanlı Devleti'ne verilen borçların büyük çoğunluğu, Fransız sermayedarlar ve finansörler tarafından karşılanıyordu. 1908 yılında anayasal rejimin ilanından sonra Londra'daki Dışişleri Ofisi'nin "Doğu Departmanı"ndaki bir görevli "Osmanlı Bankası'nın artık İngiliz teşebbüsleri önündeki en büyük engel hâline geldiğini" belirtmişti.¹⁹⁵ Öte yandan İngiliz yatırımcılar Osmanlı Devleti üzerinde yatırım yapmaktan kaçınıyorken Fransızlar bu durumun farkındaydı. Siyasi etkinin sadece finansal destekle gerçekleşebildiği bir ortamda Grey de Osmanlı üzerindeki mali gücün Paris tarafından kontrol edildiğini biliyordu. Henüz 1905 yılında Grey, II. Abdülhamit rejimi altındaki Osmanlı İmparatorluğu'na yatırım yapmak üzere finansör bulamamak sıkıntısından bahsediyordu.¹⁹⁶ Ancak, II. Meşrutiyet'ten sonra eski rejimin destekçileri olarak görülen Alman ve Fransız finansörlerin yanında İngilizlerin de yer alması için bir fırsat doğmuştu. Almanya ve Fransa eski rejimin mali destekçileri olarak görünüyordular.¹⁹⁷ Grey'in oluşan fırsatı fark etmesi uzun sürmedi. 1908 yılı Ağustos'unda: "Eğer Türkiye'de işler iyi giderse İngiltere'den destek bulunacaktır ve o zaman Osmanlı Bankası'ndaki İngiliz pozisyonu güçlenecektir."¹⁹⁸ Eylül ayında ise "Britanya'nın yüksek sınıfı Türkiye'ye yatırım yapmadığı sürece ilerleme kaydedemeyiz. Bu yatırımın nasıl teşvik edileceğini fırsat belirlediği zaman değerlendireceğiz." demecini vermektedir.¹⁹⁹ Grey'in teşvikten kastı diplomatik destekti.

¹⁹⁵ Rice, 1974, 93.

¹⁹⁶ Kent, 2013, 279.

¹⁹⁷ Kent, M. (1975). "Agent of Empire? The National Bank of Turkey and British Foreign Policy". *The Historical Journal*, 18/2, 370.

¹⁹⁸ Kent, 1975, a.g.y.

¹⁹⁹ "Rice, 1974, 95; Vere'den Norman'a, 4 Eylül 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/549/31436).

Yeni rejimin en büyük sorunu devletin de en büyük sorunu olan mali konulara dairdi. Sorunun çözümü için sıcak para gerekiyordu. 1906 - 1907 bütçesi, 590.000 poundluk bir açık vermişti.²⁰⁰ Şimdi de durum pek iç açıcı değildi. 1908 yılı sonbaharında Türk Hükümeti, Osmanlı Bankası ile bir borç sözleşmesini tam sonuçlandıracakken iptal edildi. Nedeni Türk Hükümeti'nin borcun karşılığında verilecek olan garantinin Mısır ve Kıbrıs gelirlerinden oluşmasından rahatsız olmasıydı.²⁰¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid döneminde geleneksel hâle gelen devletin gelecekteki gelirlerinin borç sözleşmeleri için rehin verilmesi politikasına karşıydı. Cemiyet üyesi Maliye Nazırı Cavid Bey'e yakınlığıyla bilinen Hüseyin Cahit, Tanin'de Cemiyet'in bu konudaki görüşünü özetliyordu:

Alınan borçlara rehin olarak verilen devlet gelirlerinin sömürülmesi devleti daha da çok zora sokarak borcun faizini bile ödemememize sebep oluyor. Kapitalistler Sultanımıza, Vezirimize ve Maliye Nazırımıza bir metelik olsun güvenmiyor. Fakat bir yabancı kuruluşu olan Düyun-ı Umumiye için milyonlar ayrılıyor.... Umuyoruz ki, borç görüşmelerinde yeniden bir kamu geliri rehin edilmez.²⁰²

Osmanlı Bankası ile bir anlaşmaya varılamayınca Hükümet, çareyi İngiltere'ye başvurmakta buldu. Grey genel anlamda bu tarz istekler karşısında finansör bulma konusundaki isteksizliğine rağmen İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu güçlendirmek üzere harekete geçti ve 19. yy'ın en zengin ailelerinden olan Messrs. Rothschild ile irtibat kurdu. Fakat Rothschild, Bab-ı Ali ile direk olarak irtibat kurmaktan kaçındı ve ancak Osmanlı Bankası içinde teşekkül edecek bir borç sözleşmesine katılabileceğini belirtti.²⁰³ Fakat Grey için önemli olan İngiliz finansörlerin desteği idi: "İstanbul'da bağımsız bir İngiliz yatırımı olmalı. Ancak bu şekilde Fransızlarla eşit şartlara sahip oluruz."²⁰⁴ Bu arada Bab-ı Ali de 1908 Kasım'ında Düyun-ı Umumiye'deki²⁰⁵ İngiliz temsilcisi Adam Block aracılığıyla, büyük endüstriyel faaliyetlere finansman sağlamak, ticari girişimleri desteklemek ve bayındırlık hizmetlerine kaynak sağlamak amacıyla bir banka kurulması teklifinde bulundu. Teklif, bir Türk - İngiliz ortak girişimi olacağından ve Cemiyet'in desteği de

²⁰⁰ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5 No.211, 280, Fitzmaurice'den Tyrrell'e - 1908 Türkiye Yıllık Raporu/Ekonomi, 11 Ocak 1909.

²⁰¹ A.g.y.

²⁰² Lowther'dan Grey'e, 14 Eylül 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/763/35007).

²⁰³ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 5, No.202, 261, Grey'den Lowther'a, 19 Eylül 1908.

²⁰⁴ Kent, 1975, 372.

²⁰⁵ Düyun-ı Umumiye, 1881 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemesini denetlemek üzere kurulmuştur.

arkalarında olduğundan Block bu teklifin Londra'da çok ilgi çekeceğini umuyordu. Block bu teklif karşısında çok istekli davranarak konuyu hemen Dışişleri Bakanlığı'na açtı.²⁰⁶ Grey zaten bu konuda diplomatik destek sağlayacağını önceden belirtmişti. Rothschild'den gelen ret cevabı üzerine Grey, bir tacir, banker ve aynı zamanda da Kral Edward'ın arkadaşı olan Londra'nın önde gelen zenginlerinden Sör Ernest Cassel'e başvurdu. Ernest Cassel, teklifle ilgilendi ve bankanın kurulması için çalışmalar başlatıldı.

5 Nisan 1909'da Türkiye Milli Bankası'nın kurulması ile ilgili Ferman çıkarıldı.²⁰⁷ Bankanın genel müdürlüğüne ise İstanbul'da İngiliz Postanesi Müdürlüğünü yapan Henry Babington Smith getirildi.²⁰⁸ Ernest Cassel da Londra'da kendisiyle beraber Türkiye'ye yatırım yapmak üzere finansör arayışına koyuldu. Fakat aradığını bulamayacaktı. İngiltere Bankası'nın o dönemdeki direktörlerinden biri olan Huth Jackson'un sözleri, Londra'daki yatırımcıların görüşlerinin bir yansımasıydı: "Türkiye'de yeni rejim, henüz işbaşına geldi. Sultan'ın anayasal rejimi kalıcı olarak devam ettirip ettirmeyeceğini beklemek daha tedbirli olur.". İngiliz yatırımcılar Türkiye'yi güvenli liman olarak görmüyorlar ve Türkiye'de meydana gelmesi muhtemel iç karışıklıklardan korkuyorlardı. 1909 Mayıs'ında Grey, yatırımcı bulamaması sonucu Cassel'in zihninin karıştığından bahsediyordu.²⁰⁹ Finansal destek bulma sıkıntısı 1909 yılının Eylül ayında Osmanlı Devleti, borç arayışındayken daha fazla ortaya çıktı. 1909 yılının Ekim ayında Osmanlı Devleti, Türkiye Milli Bankası ile değil, Osmanlı Bankası ile 7.000.000 poundluk bir borç sözleşmesi imzaladı.²¹⁰ Grey, Ernest Cassel'a bankası için mali anlamda kârlı görülmeyen hiçbir yatırımı gerçekleştirmesi için onu zorlayamayacağını ifade ediyordu.²¹¹ Nitekim borç sözleşmesine Türkiye Milli Bankası katılmamıştı. Fakat Ernest Cassel ile borç alımı için gerçekleştirilen müzakereler, Osmanlı Bankası'nın

²⁰⁶ Rice, 1974, 96.

²⁰⁷ Lowther'dan Grey'e, 5 Nisan 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/762/13678).

²⁰⁸ Grey'in Bildirisi, 16 Ağustos 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

²⁰⁹ Kent, 1975, a.g.y.

²¹⁰ Lowther'dan Grey'e, 17 Ekim 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/763/39226).

²¹¹ Ernest Cassel'a iletilmek üzere, 17 Eylül 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/763/34824).

borcu vermesi için “tetikleyici” bir unsur olmuştu. Yine de bu yüzden, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Lowther aracılığıyla Ernest Cassel’a teşekkürlerini ilettiler.²¹²

Dolayısıyla Grey, bir yandan İngiliz yatırımcı bulmanın zorluğunu yaşarken diğer yandan Fransa’ya Türkiye’de teşekkür eden Türkiye Milli Bankası konusunda bir savunma veriyordu. Fransız yatırımcılar Türkiye’deki İngiliz Bankası ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nın ilişkisi olduğu iddialarından rahatsızdı.²¹³ Grey, Türkiye Milli Bankası’nın teşekkürü hakkındaki teklifin Bab-ı Âli’den geldiğini belirterek Bakanlığın bahsi geçen banka ile doğrudan bir ilişkisi olmadığını belirtti. Babington Smith’e bankanın başına geçmesi ile ilgili teklifin Cassel’dan geldiğini, bakanlığının sadece bu teklifi kabul etmesi için Smith’i teşvik ettiğini belirtti. Grey, Banka ile ilgili doğacak her türlü anlaşmazlıkta Fransa ile uyum içinde olacağını belirtti.²¹⁴ Grey’in attığı geri adımın arkasında İngiltere’nin Fransa ve Rusya ile kurduğu ittifaka çok büyük bir önem vermesi yatmaktadır. Almanya’nın büyük bir güç olarak ortaya çıkması İngiltere ve Fransa’yı birbirine muhtaç kılıyordu. Grey’in bu tavrı ve Türkiye Milli Bankası’nın etkisizliği, Maliye Nazırı Cavid Bey, 1910’da borç bulmak üzere Paris ve Londra’ya gittiğinde daha da netleşecekti.

2.3.1.2.1. 1910 borç görüşmeleri ve Osmanlı - İngiliz ilişkilerine etkisi

1910 yılı Haziran ayında Meclis’teki askeri bütçe tartışmaları sırasında Cavit Bey sözünü Mahmut Şevket Paşa’ya geçirememişti. Paşa, dokuz buçuk milyon altının yanı sıra 5 milyon altınlık bir miktarı daha askeri bütçe için talep ediyordu. Mahmut Şevket Paşa’nın askeri bütçe için önerdiği aşırı abartılı rakam karşısında Cavit Bey Devletin zaten çok kötü olan mali durumundan bahsetti. Bütçeye bir de bu rakamlar eklenirse altından kalkılmaz bir hâl alacaktı. Bütçenin bu biçimiyle reddini Meclis’ten istediye de Paşa, “Ordu’dan hiçbir şeyi esirgemeyeceğiz.” dedi.²¹⁵

Times, 7 Temmuz 1910’da Maliye Nazırı Cavid Bey’in beş ya da altı milyon poundluk borç bulmak üzere Paris’e geldiğini yazıyordu.²¹⁶ Cavid Bey, bütçeyi karşılamak üzere borç arayışına girmişti. Osmanlı ekonomisindeki hissedarların büyük

²¹² Lowther’dan Grey’e, 5 Ekim 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/763/37545).

²¹³ Grey’in Bildirisi’ne ek, 9 Ağustos 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

²¹⁴ Grey’in Bildirisi, 16 Ağustos 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

²¹⁵ Ahmad, 1999, 96.

²¹⁶ Proposed Loan, Turkish Finance Minister is in Paris. (1910, Temmuz 8). *Times*, 5.

çoğunluğu eskiden beri Paris'teydi ve borç bulacağını umuyordu. Ancak bilmediği şey, İngiliz ve Fransızların Türkiye'nin yeni "milli iktisat politikaları hakkındaki artan kızgınlıkları ve endişeleriydi. Fransız hariciye nazırı Pichon "Batılı devletlerin Türkiye'deki bütün yabancı çıkar sahipleri için tehlikeli olan bu kampanyayı daha başlangıç dönemindeyken engellemek üzere birleşmelerinde yarar görüyorum." demecini vermişti.²¹⁷ Henüz 1909 yılı Nisan ayında İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye askeri harcamalarına finans arayışında yardım etmeme konusunda birleşmişlerdi.²¹⁸ Grey, daha da ileri gitmişti ve Ernest Cassel'i Türkiye'nin aradığı borç konusunda Fransızlarla "rekabet etmemesi" konusunda uyarmıştı.²¹⁹ Bu arada Lowther da, Türkiye'nin borç bulması durumunda Yunanistan'la savaşabilecek gerekli kaynağa sahip olacağını belirterek Grey'den borcun verilmemesi yönünde telkinde bulundu.²²⁰ İngiltere'nin Türkiye politikasını değiştirmesinin bir başka nedeni ise alınacak borcun doğrudan veya dolaylı olarak Bağdat Demiryolu Projesi'nin tamamlanmasına yardım edeceğiydi.²²¹

Yukarıda bahsi geçen nedenlerden ötürü Cavid Bey'in borç bulmak üzere gerçekleştirdiği Temmuz ayındaki ilk girişimi sonuçsuz kaldı. Cavid Bey'in görüşmelerde Osmanlı Bankası'nı Osmanlı Hazinesi bünyesine almaya çalışması, borca karşılık devletin gelirlerini garanti etme konusundaki isteksizliği ve Fransızların da bu koşul üzerine işi yokuşa sürerek verilecek borcun sadece Fransız mallarında kullanılmasını istemesi anlaşmaya varılamamasında etkili oldu.²²² Lowther da, Fransızların yılsonuna kadar Türkleri oyalayacağını sonra da çok zor durumda kalan Türk Hükümetinin Fransızların şartlarını kabul edeceğini düşünüyordu. Fakat Cavid Bey, beceriklilikle, Fransız başka bir grup olan Credit Mobilier'den 1910 yılında 6.000.000 ve 1911 yılında 5.000.000 olmak üzere 11.000.000 altın borç üzerinde anlaşmayı başarmıştı.²²³ Ancak, bu borç sözleşmesi, eğer Fransız Hükümeti, borcun Paris borsasına devredilmesine izin verirse gerçekleşecekti. Diğer yandan Pichon, ancak Osmanlı Devleti içinde Fransız

²¹⁷ Ahmad, 1999, 103.

²¹⁸ Kent, 1975, 376.

²¹⁹ Bertie'den Nicolson'a, 9 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/994/37007).

²²⁰ Lowther'dan Grey'e, 21 Eylül 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/79).

²²¹ Kent, 1975, a.g.y.

²²² Kent, 1975, 374; Block'tan Hardinge'ye, 10 Eylül 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/993/33484).

²²³ Ahmad, 1999, 104.

finansmanının ağır basması koşuluyla borç verilmesi taraftarıydı.²²⁴ İttihat ve Terakki Hükümeti'nin iktisat politikasından hoşnutsuz olan Fransız Hükümeti borcun borsaya devredilmesi konusunda isteksiz davrandı. Nedeni Bab-ı Âli'nin borcun karşılığında iyi bir güvence vermemesi, yani gelecek gelirleri rehin etmek istememesiydi. Borç bulunamamıştı. Bu noktada Cavid Bey kendisini tecrit edilmiş buldu. Adam Block, Cavit Bey'in muhteşem bir iş çıkarmasına rağmen Fransız hükümeti tarafından aşağılandığını ve kendisine karşı bir kampanya yürütüldüğünü düşündüğünden bahsetti. Daha da önemlisi bu tutumun ya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düşmesini ya da Üçlü İttifak'a yaklaşmasına neden olacağını belirtti.²²⁵ Nitekim İngiltere'nin borç konusunda Fransızlarla beraber hareket ettiği biliniyordu ve bu durum, İstanbul'da İngiltere'ye karşı tepki oluşturmuştu.²²⁶ Cassel, Fransızlarla anlaşılabilmesi durumunda yardımcı olacağını söylemişti. Fakat Fransız basınında çıkan haberler üzerine İngiliz Dışişleri Ofisi, Cassel'in üzerinde baskı kurarak bu niyetinden vazgeçirmişti.²²⁷ Bu arada Cavid Bey, Almanlarla da temaslar gerçekleştiriyordu ve Kasım ayında Alman Bankaları ile yüzde 4 faizle 11 milyon poundluk anlaşmaya varmayı başardı.²²⁸ Alman Kayzeri, Alman Bankalarının Osmanlı Devleti'ne koşulsuz borç vermesinden duyduğu sevinci belirtiyordu.²²⁹ Cavid Bey sonradan, hükümetini düşmekten kurtararak "Türkiye'nin onurunu kırmadan borç veren Almanları" minnetle anmıştı.²³⁰ 1911 yılında Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Revöil de 1910 borç görüşmelerinde Fransız tarafının attığı bazı yanlış adımları kabul ediyordu.²³¹

Görüleceği üzere İngiltere'nin Osmanlı siyasetinde 31 Mart Vakası'ndan sonra zamanla değişen bir tavır söz konusudur. Bu tavır Türkiye Milli Bankası'nın kaderini de etkilemiş, Grey'in 1908 sonu 1909 başlarında Türkiye Milli Bankası kurulurken gösterdiği çabalardan 1910 yılı sonunda eser kalmamıştı. Hatta Grey, İngiliz finansörleri, Fransız ağırlıklı olan Osmanlı Bankası ile rekabet etmemesi konusunda uyarıyordu. İngiliz finansmanına bağlı Türkiye Milli Bankası o kadar işlevsiz hâle geldi

²²⁴ Ahmad, 1999, 103.

²²⁵ Block'tan Hardinge'ye 24 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/994/38775).

²²⁶ Lowther'dan Grey'e, 24 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1015/38783).

²²⁷ Bertie'den Nicolson'a, 9 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/994/37007).

²²⁸ Lowther'dan Grey'e, 7 Kasım 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/994/40350).

²²⁹ Lowther'dan Grey'e, 27 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/994/39159).

²³⁰ Ahmad, 1999, 107.

²³¹ Babacan H., Avşar, S. (Editörler). (2014). *Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 51.

ki, 1910 Ekim'inde Osmanlı Bankası tarafından devralınması bile tartışıldı.²³² İngiltere ve Fransa'nın 1910 borç görüşmelerinde takındıkları tavır ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aklında soru işareti olarak kaldı.

²³² Cassel'den Nicolson'a, 8 Ekim 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. 371/994/37190).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI BOYUNCA OSMANLI DEVLETİ'NİN İNGİLTERE İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI 1911 - 1914

3.1. Trablusgarp'ın İşgali ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile İttifak Kurmak için Girişimleri

3.1.1. İşgale Giden Süreçte Devletlerarası Durum

1911 yılı başlarında devletlerarası gerginliğe yol açan ve Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgaline dolaylı yoldan sebep olan olay Agadir Krizi'ydi. Esasında, Agadir Krizi Fransa ve Almanya arasında birkaç yıldır vuku bulan anlaşmazlıkların bir sonucuydu. Birinci Fas Bunalımı olarak adlandırılan bunalım 1905 Mart'ında ortaya çıkmış ve yıl boyunca devam ederek Fransa ve Almanya'yı neredeyse savaşın eşiğine getirmişti.²³³ 1906 yılında imza edilen Elcezure Antlaşması ile Fas üzerindeki nüfuz bölgeleri üzerine çıkan sorun geçici olarak çözülmüştü. Ancak 1911 Mart'ında Fas Sorunu yeniden gündeme geldi. Fransız güdümündeki Fas'ta Fransız idaresine karşı artan huzursuzluk sonucu halk (aşiretler) ve ordu "kâfirlerle işbirliği yapan Sultan'a" karşı ayaklanıp onu Fes şehrinde kuşattı. Fransa ise bu durum üzerine Sultan'ı ve Avrupalıları korumak durumunda olduğunu ileri sürerek Rabat ve Fes'e ordu gönderdi. Nisan 1911'de Fransa ordusu Fas'a girmiş, Haziran 1911'de ise Fas üzerinde çıkarları bulunan bir başka devlet olan İspanya, Laraş ve El-Kasr'ı almıştı.²³⁴ 1 Temmuz'da ise karşılık olarak Panter adlı bir Alman Savaş gemisi Fas'ın Agadir açıklarına demirledi. Almanya, Fransa'nın Fes'te gerçekleştirdiği eylemlerin 1906 Elcezure Anlaşması'na aykırı olduğunu ve işgal, statükoyu değiştirdiği için şimdi kendine tazminat hakkı doğduğunu iddia ediyordu.²³⁵ Almanya'nın Fransa'nın Fas'a çıkarma yapması konusundaki itirazını aslında Britanya da makul buluyordu. Ancak Fransa tazminat konusunda mutabakata

²³³ Grey, 1925, 74.

²³⁴ Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II, Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar, Kısım I, 1911 Başından Balkan Savaşına Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 67.

²³⁵ Grey, 1925, 219.

varmak için görüşmeye hazır olduğunu belirtmişti. Dolayısıyla sorun diplomatik yollardan çözülebilirdi.

Diğer yandan, Agadir, Hindistan'a giden yollardan birine yakın olan bir noktada askeri deniz üssü olmaya müsait bir limandı. İngiltere'yi asıl endişelendiren konu bu idi. Ayrıca 1904 İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması İngiltere'yi Fransa'ya Almanya'ya karşı diplomatik destek vermesini zorunlu kılıyordu. Üstelik İngiliz kamuoyundan da Fransa'ya destek verilmesi yönünde baskı geliyordu. Bunun üzerine 4 Temmuz'da Grey, Almanya'nın İngiltere Büyükelçisine kendileri ile mutabakata varılmadan tek taraflı böyle bir müdahaleyi tanımayacaklarını net bir şekilde ilettiler.²³⁶ Ancak aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen böyle önemli bir diplomatik mesele hakkında cevap gelmedi. Almanya, İngiltere'nin bu konudaki tavrının ne kadar net olduğunu görmek için Almanlara yakınlığı ve sağduyusuyla bilinen Maliye Bakanı Lloyd George'un konuşmasını bekleyecekti. Ancak, Lloyd George, İngiltere'nin kendisini milletlerarası camiada hiçe sayan bu hamle karşısında savaşa gidebileceğini ima ettikten sonra Almanya geri adım atmaya ikna olmuştu.²³⁷ Grey'le görüşükten yirmi gün sonra Alman Büyükelçi Count Metternich Grey'le tekrar bir araya gelmişti. Metternich, Grey'e Almanya'nın Panter'i Agadir'e göndermesinin nedeninin o bölgedeki Alman mülkiyetlerini yerlilerin saldırılarından korumak olduğunu belirtti. Ancak görüşmenin içeriğinden anlaşıldığı üzere Almanya'nın asıl derdi, Fransa'nın Fas işgaline karşılık Elcezure Antlaşması'nın bozulmasıyla kendisinin de bir tazminat alması gerektiği idi.²³⁸ Grey ise Fransa'yla bu konu üzerine temaslarda bulunuyordu. Sonunda kriz, İngiltere'nin de tavsiyeleriyle 4 Kasım 1911'de Fransızlar ve Almanlar Kongo'da Almanların kârına olacak şekilde bazı toprak değişimleri yaptıktan sonra çözüldü. Almanya da Fas üzerindeki Fransız korumasını tanıyacaktı.²³⁹

Diğer yandan, İtalya'yı Trablusgarp'ın işgaline iten sebeplerden en önemlisi Fransa'nın Fas'ı işgal ederek Kuzey Afrika'da genişlemesi ve Almanya'nın kazanımları sonucu İtalya'nın da pastadan payını almak istemesiydi. Nitekim

²³⁶ Grey, 1925, 222; Gooch & Temperley, 1928, Vol. 7, No.356, 334, Grey'den Count De Salis'e, 4 Temmuz 1911.

²³⁷ Grey, 1925, 225.

²³⁸ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 7, No.417, 394, Grey'den Goschen'e, 4 Temmuz 1911.

²³⁹ Bayur, 1943, 70; Grey, 1925, 234.

Trablusgarp'ın işgalinin ipuçları 1910 yılı sonlarında belli oldu. İtalyan Büyükelçisi Berlin ve Londra'da Trablusgarp'ta, Türklerin özel mülkiyet elde etmelerine zorluk çıkardığından, İtalyanlara toprak satan yerlilerin korkutulmakta veya sürülmekte olduğundan yakınıyordu.²⁴⁰ Alman Dışişleri Bakanı ise İstanbul'daki Alman Büyükelçi Baron von Marschall'a, bu konuda aracılık etmesi talimatı vermişti. Bu talimatın ardından Marschall, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'yı telkin ederek kaygılarını bir süreliğine geçirmiştir.²⁴¹ Ancak esasında İtalya için Trablusgarp'ın işgali 1911 Mart'ında göreve gelecek olan Giolitti Hükümetinin ana programındaydı. Giolitti, hâtıratında belirttiği gibi iktidara gelir gelmez bu işi bitirecekti.²⁴² Trablusgarp, Giolitti için yeni bir ilgi bölgesi değildi. Henüz 1906 – 1909 yılları arasında başbakanlık yaparken de bölge üzerinde yerli Araplarla Türk yöneticiler arasında huzursuzluk çıkarmak için uğraştığını kendisi belirtmekteydi.²⁴³ Dolayısıyla Eylül 1911'deki Trablusgarp Savaşı, bölgedeki İtalyan unsurların çıkarlarının tehlikeye düşmesinin bir sonucu değildi. Önceden planlanmıştı ve İtalya'nın ihtirasının bir getirisiydi. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği de bu gerçeğin farkındaydı.²⁴⁴

1911 Mayıs'ına gelindiğinde İtalyan Dışişleri Bakanı Giuliano, Grey'e, Trablusgarp'taki İngiliz Konsolosunun oradaki Türklere herhangi bir İtalyan saldırısı karşısında İngiltere'nin araya girerek bu durumu önleyeceğini söyleyip söylemediğini sordu. Grey'in verdiği cevap Trablusgarp Savaşı boyunca İngiltere'nin izleyeceği siyasetin ipuçlarını taşıyordu. Grey, böyle bir bilgisi bulunmadığını, ayrıca oradaki konsolosun böyle bir şey söyleyeceğine ihtimal vermediğini belirtti. Ardından ise hemen Lowther'la irtibata geçerek İngiltere ve Türkiye arasındaki olası bir savaşta İngiltere'nin araya girmeyeceğini Büyükelçiden belirtmesini istedi.²⁴⁵ Esasında, İngiltere'nin Osmanlı siyasetinde yeni bir değişiklik olmamıştı. Kendi çıkarları tehdit edilmediği sürece Trablusgarp için her hangi bir müdahalede bulunmayacağı savaştan önce belliydi. Hatta işgalden on gün önce İngiltere, İtalya'nın Londra'daki sefiri aracılığıyla, İtalya'ya Trablusgarp'ı işgal etmeleri durumunda İngiltere'nin buna göz yumacağıнын sözünü veriyordu.²⁴⁶ Grey'e göre

²⁴⁰ Bayur, 1943, 72.

²⁴¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 10, Part 1, No.651, 619, Grey'den Goschen'e, 17 Ocak 1911.

²⁴² Bayur, a.g.y.

²⁴³ Bayur, 1943, 74.

²⁴⁴ Ryan, 1951, 73.

²⁴⁵ Grey'den Lowther'a, 3 Mayıs 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

²⁴⁶ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.231, 275, Grey'den Goschen'e, 19 Eylül 1911.

böyle bir saldırıyı “Türkler kendileri teşvik ederse” İngiltere’nin elinden bir şey gelmezdi. Türkiye arabuluculuk yapması için İngiltere’ye başvurduğunda ise ona İtalya’nın müttefikleri olan Almanya ve İtalya’ya dönmesi söylenecekti. Şimdi, ne İngiltere ne de Fransa için İtalya’yı karşılarına alma zamanıydı. İtalya’nın faaliyetlerine göz yumulmalıydı.²⁴⁷ Dolayısıyla İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne arabuluculuk için başvurması hâlinde vereceği cevap henüz savaştan önce belliydi. İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliği’nde çalışan bir tercüman bile İtalya’nın Trablusgarp üzerindeki emellerinden haberdarken²⁴⁸ İngiltere Dışişleri Bakanı’nın habersiz olması imkânsızdı. Grey’in sözleri İngiltere’nin diplomasi dilinin ardında yatan gerçekçiliği göstermektedir.

İşgalden üç gün önce ise Winston Churchill, İngiltere’nin İtalya konusundaki tutumunun Türkiye’yi Almanya’ya yakınlaştıracaklarını belirterek Almanya, Avusturya, Romanya ve Türkiye ittifakının tamamlanması tehlikesinden bahsediyordu. Ancak etik olsun ya da olmasın Türkiye’ye karşı İtalya tercih edilmeliydi.²⁴⁹

3.1.2. Trablusgarp’ın İşgali ve İngiltere ile İttifak Görüşmeleri

28 Eylül 1911 günü İtalya, İstanbul’daki maslahatgüzarı aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne bir ültimatom verdi. İsteklerin yerine getirilmesi için 24 saat süre tanınıyordu.²⁵⁰ İki gün önce, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa İstanbul’daki İtalyan Maslahatgüzarından Trablusgarp’taki İtalyan ailelerin güvende olduğunu, İtalyan basınının abartılı haberlerine karşı İtalyan Hükümeti’nin yatıştırıcı bir tavır takınmasını Hükümetine iletmesini rica etmiş fakat soğuk bir cevap almıştı.²⁵¹ Ancak İtalyan basınında çıkan haberler, İtalyan Hükümeti’nin işgali gerçekleştirmek üzere kamuoyu oluşturmaya yardım etmekteydi. Dolayısıyla basında çıkan haberler, İtalyan Hükümeti’nin harekete geçmesinin sebebi değil belki de sonucuydu. İtalyan büyükelçiler son bir buçuk yıldır Trablusgarp’taki İtalyan unsurların sorunları ile ilgili olarak özellikle İngiliz ve Alman meslektaşlarına yakın maktaydı. Sonunda işgal

²⁴⁷ A.g.y.

²⁴⁸ Ryan, 1951, 73.

²⁴⁹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No. 240, 278, Churchill’dan Nicolson’a, 26 Eylül 1911.

²⁵⁰ Ryan, 1951, 73; Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.248, 282, Lowther’dan Grey’e, 28 Eylül 1911; Ültimatomun ve Bab-ı Ali’nin verdiği cevabın tam metni için Bkz. Bayur, 1943, 93-98.

²⁵¹ Ryan, 1951, 73; Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.239, 277, Lowther’dan Grey’e, 26 Eylül 1911.

gerçekleşmişti. Sorun şu ki, İtalya, vatandaşlarının Trablusgarp'taki özel sermaye ve girişimlerini "egemenlik hakkı" olarak görüyordu. İtalya'nın Türkiye'ye savaş ilan ettiği gün olan 29 Eylül'de Grey de İtalyan Büyükelçisi ile Londra'da görüşmüştü. Grey, Trablusgarp'ın işgalinin öngörülemez sorunlar yaratabileceğini belirtmekle beraber İngiltere'nin müdahalede bulunmayacağını garantisini verdi.²⁵² İngiltere tarafsızlığını ilan edecekti.

29 Eylül 1911 günü, İtalya'nın ultimatomundan bir gün sonra Osmanlı Devleti "işgali askerî gibi vahim bir harekete teşebbüs etmediği takdirde Bâb-ı Âli'nin bu ihtilafı fasıl ve tesviye etmek"²⁵³ konusunda çaba göstereceğini beyan eden cevabını İtalya Hariciyesine gönderdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ın İtalyanlara teslimi dışında vereceği tüm cevapların önemsiz olacağı göz önüne alınırsa İtalya istediği cevabı almıştı. İtalya 29 Eylül 1911 günü Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.²⁵⁴ O günlerde İstanbul'daki İngiliz Sefareti çalışanlarından Andrew Ryan da İtalya'nın zorbalığından bahsetmekteydi.

Burada olaylar çok hızlı gelişti. 28 Eylül günü İtalyanlar Trablusgarp'ı işgal etmeye niyetlendiklerini ve 24 saat içinde buna rıza göstermelerini içeren ultimatomu Bab-ı Âliye verdiler. Diğer gün istedikleri cevabı aldıktan sonra savaş açtılar. Bu bir skandaldı. İşgalin gerekçesi olarak belirgin olan açgözlülüklerini gizleyecek bir kılıf uydurmaya bile tenezzül etmemişlerdi. Son iki yıldır yabancılara karşı kibirli ve kıskırtıcı bir şekilde davrandıkları için iyi bir dersi hak eden İttihatçılar, şimdi büyük bir gaspın kurbanları.²⁵⁵

30 Eylül'de İtalya, İngiltere'ye Mısır'ın savaşta tarafsızlığı üzerine güvence istedi. Mısır'ın Osmanlı donanması için bir üs olarak kullanılmasına izin verilmemesi isteniyordu.²⁵⁶ Aynı gün Grey de İtalyan hükümetine savaşta tarafsızlık ilan edecekleri bilgisini verdi ve Mısır'ın bir donanma üssü olarak kullanılmasının tarafsızlık ilkesi ile bağdaşmayacağını belirtti.

²⁵² Grey'den Rodd'a, 29 Eylül 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/38350).

²⁵³ Bayur, 1943, 96-97

²⁵⁴ Bayur, 1943, 94-95; Ryan, 1951, 73; Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.254, 287, Grey'den Rodd'a, 30 Eylül 1911.

²⁵⁵ Ryan, a.g.y.

²⁵⁶ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.252, 286, Rodd'dan Grey'e, 30 Eylül 1911.

Diğer yandan, İbrahim Hakkı Paşa'nın istifasından sonra 30 Eylül 1911'de Sadrazam olan Said Halim Paşa, görevine başladığı gün İngiltere'ye resmi bir tebliğ göndererek İngiltere'den savaşa müdahale etmesini istemişti:

...24 saatlik ultiatomun süresi bitmeden İtalyan donanması savaş gemilerimizden birine saldırdı ve İtalyan Büyükelçisi bizden pasaportunu rica etti. Bu düşmanlık karşısında çok şaşırılmış ve İtalya'nın hareketlerini onaylamaktan çok uzak olsak da hâlâ gerçek bir sebebi olmayan bu savaş yerine uzlaşmacı bir yol bulabileceğimize inanıyoruz. Barışçıl ve insancıl düşüncelerin yanı sıra İngiltere'nin dostluğu ve müdahalesi için çağrıda bulunuyoruz. İngiltere, arabuluculuk için devreye girerse gereksiz kan dökülmemesi için duyduğumuz samimi arzu ve çabalarımız konusunda İtalya'yı ikna edebilir.²⁵⁷

Grey ise Lowther'a gönderdiği yazıda Türk tarafına "Şu an için İngiltere Hükümeti'nin savaşa müdahale etmesinin mümkün olmayacağını" sözlü olarak belirtmesini istedi.²⁵⁸ 2 Ekim 1911 günü, Türkiye'den ikinci bir arabuluculuk talebi geldiği anlaşıyor. Fakat Grey Lowther'a gönderdiği yazışmada bu talepler için olumlu bir yanıt verilemeyeceğini, İngiltere'nin birkaç gün içinde tarafsızlığını ilan edeceğini ve Mısır'ın da herhangi bir savaş operasyonu için kullanılamayacağını belirtti.²⁵⁹ Bu arada bir kabine kurmakta zorlanan Said Halim Paşa, Londra Büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa'dan Hariciye Nazırlığı görevini kabul etmek üzere İstanbul'a gelmesini rica etmiş fakat o, bu teklifi sağlık gerekçeleri nedeniyle reddetmişti.²⁶⁰ 3 Ekim günü Grey, arabuluculuk için Türk Hükümetinden iki talep daha geldiğini bildiriyordu. Ancak arabuluculuk İtalya tarafından düşmanca algılanacağı için şimdilik söz konusu değildi.²⁶¹ 4 Ekim günü ise Ahmet Tevfik Paşa, Grey'i ziyaret etmiş ve O'na İstanbul'un arabuluculuk konusundaki tekliflerini hatırlatmıştı. Grey, bu konu hakkında gereken cevabın hazırlandığını, ancak verilecek cevabın önceki günlerde Lowther'a da iletildiği gibi, tarafsızlık ilkesine dayalı olacağını altını çizdi. İngiltere tarafsızlık ilan edeceğinden tarafsızlığın ilkelerine bağlı kalmak zorundaydı.²⁶²

İstanbul'da da büyük bir kargaşa ve tepki hâkimdi. Henüz savaş patlak vermeden önce Cemiyet'in dış ilişkiler konusunda danıştığı isim olan aynı zamanda İngiltere

²⁵⁷ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.258, 291, Sadrazamdan Tevfik Paşa'ya, 30 Eylül 1911.

²⁵⁸ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.255, 287 Rodd'dan Grey'e, 30 Eylül 1911.

²⁵⁹ Grey'den Lowther'a, 2 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no FO 800/193A)

²⁶⁰ A.g.y.

²⁶¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.268, 298, Rodd'dan Grey'e, 3 Ekim 1911.

²⁶² Grey'den Lowther'a, 4 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/38918).

Dışışleri Ofisi'nde Türkiye konusunda önemli bir uzman olan Louis Mallet'le temasta bulunan İsmail Hakkı Babanzade, Tanin'de bir yazı yayımlamıştı. Babanzade, "Büyük Güçler"ın Türkiye'nin üzerine kargalar gibi üşüştüğü yazmaktaydı. İtalya'nın Trablusgarp hakkında sızlanmaktan vazgeçip kendi hakkını güç dengesini bozan Fransa ve Almanya'dan araması gerektiği de belirtilmekteydi.²⁶³ 27 Eylül'de Tanin ve Sabah Avrupa'ya ateş püskürüyor, İkdam ise İtalyan vatandaşlarının bir suçu olmadığını belirterek sorumluluğun İtalyan hükümetinde olduğunu belirtiyordu.²⁶⁴ 5 Ekim'de İtalyan gemileri Trablusgarp Kalesi'ni bombaladıktan sonra²⁶⁵ basının tavrı daha da netleşecekti. Ekim ayı sonunda yabancı devletlerle ittifak fikri gazetelerde daha çok yer almaya başladı.²⁶⁶

Cemiyet tarafında ise işler hayli yoğundu. Cemiyet'in Merkez-i Umumi'si 30 Eylül 1911'de Selanik'te toplandı ve halka neşretmek üzere beyannameler kaleme alındı.²⁶⁷ İşgallerden sonra devletlerden istimdat talep edilmişti.²⁶⁸ İngiltere arabuluculuk talep edilen tek ülke değildi. Osmanlı Devleti, 1 Ekim 1911'den önce Rusya'ya da bir ittifak talebinde bulunmuştu.²⁶⁹ Ancak Rusya'nın Boğazların ortak bir şekilde savunulması konusundaki yardım talebi utanç verici olduğundan müzakereler ancak Boğazlar konusundaki talepler geri çekilince devam etti.²⁷⁰ Diğer yandan Cemiyet, bu buhranlı zamanda bile muhaliflerin Cemiyet'e saldırmak için fırsat kolladığından yakınıyordu. Hâlbuki Cemiyet, kabinenin teşkilinde rolü olmadığını savunuyordu:

Said Paşa'yı biz (Cemiyet) getirdik diyorlar. Doğru değil. Kabinayı biz teşkil ettirdik diyorlar. Bir uzviyet-i tenkit eylemekte bile bir tesirimiz olmadı. *Tarih nasıl yazılıyor*. Meclis-i Mebusan daha evvel içtima edecekti. Kongre var diye mâni olduk diyorlar: Yalan.²⁷¹

6 Ekim'de ise Lowther, Grey'e beklentilerin aksine Said Paşa'nın başarılı bir şekilde kabinayı oluşturduğunu iletliyordu. Lowther, aynı zamanda Cemiyet'in Kâmil

²⁶³ Lowther'dan Grey'e, 24 Eylül 1911, Dışışleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/38358).

²⁶⁴ Lowther'dan Grey'e, 28 Eylül 1911, Dışışleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/38581).

²⁶⁵ Dickson'dan Grey'e, 5 Ekim 1911, Dışışleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/39068).

²⁶⁶ Lowther'dan Grey'e, 31 Ekim 1911, Dışışleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1263/43732).

²⁶⁷ Babacan H., Avşar, S., 2014,161.

²⁶⁸ Babacan H., Avşar, S., a.g.y.

²⁶⁹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.260, 294, Beirne'den Grey'e, 1 Ekim 1911.

²⁷⁰ Lowther'dan Grey'e, 14 Aralık 1911, Dışışleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1263/50169).

²⁷¹ Babacan H., Avşar, S., 2014,161.

Paşa'nın Sadrazam olmasını engellemek üzere Said Paşa'nın kabine kurmasını teşvik ettiğini de belirtiyordu.²⁷² Aynı gün Hariciye Nazırı Görevine getirilen Reşid Paşa, o tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin Avusturya sefiriydi ve İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmadan önce Viyana'daki İngiliz sefirini gördü. O'na Almanya'nın arabuluculuk yapmak üzere müdahale edemeyeceğini ama İngiltere'nin müzakereleri yürütebileceğini belirterek Türkiye'nin bu konudaki arzusunu dile getirdi. Ancak, İtalya müzakereleri Trablusgarp'ın kendisine verilmesi şartı ile yürütmeye kalkarsa bunu Türkiye'deki kabinesi kabul etmezdi. Dahası eğer İngiltere de savaşa müdahil olmazsa o zaman gelişmeler Balkanlar'daki *mevcut durumun* bozulmasına yol açabilirdi.²⁷³

14 Ekim'de Parlamento açıldığında²⁷⁴ Padişah V. Mehmet Reşad pek üzgün görünmekteydi.²⁷⁵ Trablusgarp meselesinden ötürü Meclise olağanüstü bir hava hâkimdi. Cavid Bey o günleri şu sözlerle anlatıyordu:

Ayan dairesinde Maarif Nazırı Abdurrahman Bey'le görüştüm. Şiddetle sulh taraftarı. Hatta Trablusgarp'ta hiçbir hakkımız kalmamak üzere sulh taraftarı. Memleket vâsi, biz oradan aciz, diyelim diyor. Ne iyi bir hükümet adamı. Ve genç Türk hükümetini kimlerin eli idare ediyor, görüp ağlamalı. İdare bu zayıf ve korkak ellerde, mesuliyet bizde.²⁷⁶

Cemiyetin o günlerde sulh görüşmeleri yapmasından çekindiği Kâmil Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini istemedikleri gerçektir ve Said Paşa da kabineyi kurmayı başarabilmişti. Ancak, Said Paşa da öncelikli olarak müzakere yolunu seçerek İngiltere ile arabuluculuk için temasta bulundu. 16 Ekim'de Trablusgarp'ın Mısır Hidivliği'ne bağlanmasını teklif eden ve İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'un "En çocuksu teklif" olarak adlandırdığı teklifi gerçekleştirdi. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi için İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile İtalya'ya karşı savaşa girmesi gerekecekti. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bu konuda kendisine yem attığını düşünmekteydi. Nicolson da Osmanlı Devleti'nden gelen arabuluculuk çağrılarını görmezden gelmeyi yeğliyordu. Örnek vermek gerekirse, Hallacyan Efendi'nin

²⁷² Lowther'dan Grey'e, 6 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1262/39718).

²⁷³ Cartwright'dan Grey'e, 5 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1252/ 39067).

²⁷⁴ Lowther'dan Grey'e, 14 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1262/40491); Babacan H., Avşar, S., 2014, 163.

²⁷⁵ Babacan H., Avşar, S., 2014, a.g.y.

²⁷⁶ Babacan H., Avşar, S., 2014, 164.

Londra'daki Dışişleri Ofisi'nde kendisini görmek istemiş ama Nicolson yoğunluğunu bahane ederek onunla görüşmemiştir.²⁷⁷

Cavid Bey'e göre Ekim ayı ortalarında İngiltere'den yardım beklenilmeyeceğini İstanbul'da nüfuzlu bir İngiliz olan Türkiye Milli Bankası'nın kuruluşuna katkıları olan Adam Block bile kabul ediyordu:

Sör Adam Block geldi. Görüştük. Bir buçuk aydan beri Lowther'ı görmediğini, görmekte bir fayda olmadığını, memlekette Marschall'dan (Baron von Marschall İstanbul'daki Alman sefiri) başka sefir bulunmadığını, Said Paşa nezdinde de onun nafiz olduğunu, hatta yarın Kâmil gelecek olsa Marschall'ın nüfuz kazanacağını, çünkü "Adam" olduğunu, İngiltere'ye bunu anlatmak kabil olmadığını, bugün bütün süferanın ihraz-ı nüfuz daiyesinde bulunduğu hâlde üç aydan beri neden bu nüfuzlarını kaybedecek işler yaptıklarının anlaşılamadığını söyledi²⁷⁸

Buna rağmen, hükümet, İngiltere ile bir ittifak temeli üzerinde anlaşabilmek için girişimlerde bulunmaya devam etti. Ahmed Rıza, Lowther'ı bir ittifak temeli üzerinde iknaya çalışıyordu.²⁷⁹ Diğer yandan, Cavid Bey de, 29 Ekim'de, o tarihte İngiltere Deniz Bakanı olarak görev yapan ve daha önce İstanbul'a ziyareti sırasında tanıştığı Winston Churchill'e bir mektup yazmıştı:

Azizim Mösyö Churchill: Türkiye'nin ve Genç Türklerin samimi bir dostu olduğunuza dair malûm olan kanaatimle size mühim bir meseleden bahsetmeye lüzum görüyorum. Meşrutiyet'in ilanı ile Türkiye'de İngiltere'ye karşı kendi kendiliğinden canlanan hissiyat-ı muhabbetten iki memleketin münasebet-i siyasiyesi için büyük fayda beklenirdi. Maattessüf sonradan vücut bulan su-i tefehhümün buna mani olmasına çok teessüf edilir. Burada bunun esbabını tetkik ile vakit geçirmeye lüzum görmem. Yalnız eminim ki, Türkiye'de bizim gibi İngiltere'nin hakiki dostları şu su-i tefehhümü izaleye çalışmaktan geri durmuyorlardı. Vekayi-i hâziranın buna iyi bir vesile teşkil edeceğini görüyorum. İttifak-ı müselles hükümetlerinden birinin vatanımıza tecavüzü Türkiye'de efkâr-ı umumiyeyi pek ziyade üzmüştür. Türkiye'deki İngiliz ve İngiltere'deki Türk dostları da istifade edebilirler. Sizin elinizdeki Türk dostları arasında sahib-i nüfuz ve salahiyet bir mevki işgal eylediğinizi bildiğimden bizim İstanbul'daki mesaimize sizin orada iştirak ve muavenet etmenizi rica ederim.

İki memleket arasında daimi bir itilaf ve mukarenet temini için zaman gelmiş midir? Ve bu ne esas üzerine olabilir? Lütfen bura hakkında mütâlaatinızı - ki sırf hususi ve gayr-ı resmi bir mahiyeti haiz olacaktır - yazar mısınız? Eğer öteden

²⁷⁷ Nicolson'dan Lowther'a, 16 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no FO 800/193A).

²⁷⁸ Babacan H., Avşar, S., 2014, 178.

²⁷⁹ Lowther'dan Nicolson'a, 25 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no FO 800/193B).

beri arzu ettiğimizi mukarenet ve itilaf için müzakerat-ı resmiyeye bir imkân hazırlayabilirsek kendimi bahtiyar addedeceğim.²⁸⁰

Görüleceği üzere Cemiyet'in tavrı İngiltere ile bir ittifak teşkilinden yanaydı. Ancak asıl soru Cavid Bey'in de belirttiği gibi bu ittifakın hangi temeller üzerine kurulacağıydı. İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp sorunu üzerine daha da belirginleşen "Ortak çıkarlara sahip olmaması sorunu" Osmanlı Devleti'nin önüne hep bir engel olarak çıkıyordu. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir tampon olarak gördüğü günler sona ermişti. İngiltere'nin yeni tehdit Almanya'ya karşı Rusya ile yani ezeli düşman ile olan ittifakı, onun Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmasını önlemişti. Şimdi de, Osmanlı Devleti'ne yardım için İtalya'yı Almanların kollarına atmak istemiyordu. Yine de Osmanlı Devleti 31 Ekim 1911'de İngiltere ile ittifak kurmak üzere resmî bir ittifak teklifi gönderdi. İttifak teklifi içeren metin Osmanlı Hariciye Nazırı'ndan Londra'daki Tevfik Paşa'ya doğrudan İngiliz hükûmetine iletilmek üzere gönderilmişti:

Sadrazam, fehmetlû devletlû Said Paşa hazretleri ile birlikte ve hal ve mazide İngiltere Devlet-i Fahimesi ile olan münasebetlerimizi inceden inceye tetkikten sonra şu derin kanaate vardık ki, bizi İngiltere'ye bağlayan bağları ayrıca büyük bir samimiyet dairesinde takviyeye bütün mesaimizi sarf etmemiz lâzım gelmektedir. Bu programın tahakkukundan Osmanlı Devleti için feyizli bir devrenin açılmasını beklemekteyiz.

Dolayısıyla baş başa İngiltere ile bir ittifak akdi için müzakereye girişmeye veyahut icap ederse onunla diğer devletlerarasında mevcut itilafa iştirake hazırız.

Bu vesileyle şunu tebarüz ettirmek icap eder ki, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü garanti altına alan ve altlarında İngiltere'nin de imzası bulunan muahedeler o vakitten beri geçmiş vakalar ve işlenilmiş hatalar ne olursa olsun, kuvvetlerini kaybetmiş olmazlar. Binaenaleyh ümit etmek isteriz ki İngiltere Devlet-i Fahimesi Trablus - Bingazi işinin oradaki fiili hâkimiyet haklarımızın bekası esasına dayanmak şartı ile adilane bir surette halli için İtalyan hükûmeti nezdinde müessir surette müdahale etmekle bize kudretli yardımda bulunacaktır. Bu şerait dâhilinde İtalya'ya mali menfaatler teminine ve hâkimiyetimizin korunması prensibi ile kabili telif olup İngiliz Hükûmeti'nin bize tavsiyesini muvafık göreceği maddi teminatı vermeye razı oluruz.

²⁸⁰ Babacan H., Avşar, S., 2014, 186; Bayur, 1943, 177.

Böyle bir teveccühkarane yardıma karşı şükranlarımız herkes için aşikâr olur ve Osmanlı Devleti'nin vakit geçirmeksizin İngiltere ile sıkı ve çözülmöz dostluk bağları ile bağlanması zaruretinin tebarüz ettirir.

Zati Fahimaneleri (Tevfik Paşa) tarafından bu yolda yapılacak bir teşebbüs İngiltere'ye karşı beslediğimiz duyguların samimiyetinin ve onun kıymetli dostluğuna atfettiğimiz ehemmiyetin bariz bir delilini teşkil edecektir.²⁸¹

Grey'in 2 Kasım 1911'de verdiği cevap olumsuzdu. Ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'ni büsbütün yabancılaştırmak da istememişti. O yüzden mevcut koşulların bir ittifak için uygun olmadığı ve bu durumun tarafsızlığın ilkeleri ile bağdaşmayacağı, koşullar normalleşince konunun tekrar görüşülebileceği kaydedildi:

Geçen ayın 31'inde Türk Büyükelçisinin yapmış olduğu bildiriye Haşmetlü Kral Hükümeti gerektiği dikkatle inceledi. İşbu hükümet bu bildiriye can veren ve onun verilmesini amir bulunan dostçasına duyguları yüksek bir surette takdir eder ve Fehametlü Devletlü Sadrazam ve Devletlü Hariciye Nazırının iki hükümet ve ülke arasındaki ilişkilerin samimi surette dostçasına olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir feyiz ve terakki devresine girmesi yolundaki dileklerine tamamiyle iştirak eder. Haşmetlü Kral Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya Krallığı arasında maatteessüf çıkmış olan savaşta kesin bir tarafsızlık muhafaza edeceğini ilan etmiştir. Haşmetlü Kral Hükümeti savaş sürdükçe bu durumdan ayrılmaz ve dolayısıyla Osmanlı Hükümetinin işbu imparatorlukla bu ülke arasında şükranla mevcut olan dostçasına ilişkilere daha kesin ve bağlayıcı bir şekil vermek ve bunları daha geniş bir alana yaymak için girişmek istediği herhangi bir müzakereden sakınmak zorundadır. İki savaşçı arasındaki ilişkiler barışçıl ve doğal biçimde bir durum alınca Haşmetlü Kral Hükümeti Osmanlı İmparatorluğu ile bu ülke arasında sağlam ve sürekli bir temel üzerinde bir iyi anlaşma kurmak için alınacak önlemleri Osmanlı Hükümeti ile incelemek ve müzakere etmekle bahtlı olacaktır.²⁸²

İngiltere bir yandan Rus hükümetini de Osmanlı Devleti ile görüşmeleri hakkında bilgilendiriyordu. Grey, Ruslara, Türklere nazik davranılmasının sebebinin Türklerin Ruslar veya Fransızlarla yapacakları arabuluculuk müzakerelerinde açık kapı bırakmak istemesi olduğunu belirtmekteydi.²⁸³

²⁸¹ Bayur, 1943, 178, Osmanlı Hariciye Nazırı'ndan Londra'daki Osmanlı Sefirine, Dışişleri Bakanlığı, 31 Ekim 1911, (TNA kayıt no FO 371/1263/48554); Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, Appendix IV., 779, Tevfik Paşa'nın Bildirisi, 31 Ekim 1911; Kent, 2013, 36.

²⁸² Bayur, 1943, 181; Grey'den Beirne'ye, 2 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı (TNA kayıt no. FO 371/1262 - FO 371/80); Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, Appendix IV., 780, Grey'in Bildirisi, 2 Kasım 1911.

²⁸³ Grey'den Beirne'ye, 8 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1262/45508).

Aynı gün Nicolson, Sadrazam Said Paşa'nın kendisine Osmanlı Devleti'nin istendiği takdirde üçlü itilafın yörüngesi dâhiline girebileceğini söylediğini bildirmişti.²⁸⁴ Ancak İngiltere'nin tavrı netti. Osmanlı Devleti için tarafgirliği tam olarak belli olmayan büyük kuvvet olmaya aday bir ülke olan İtalya'yı karşısına almayacaktı. Bu konudaki tavrı Osmanlı Devleti ile olan yazışmalarında muğlak olmakla birlikte iç yazışmalarda tamamen aşikârdı. Deniz Bakanı olduktan birkaç gün sonra, 4 Kasım 1911 günü, Deniz Bakanı Churchill, Grey'e Türkiye'nin ittifak talebinden ve İngiltere'nin bu konuda izlemesi gereken yoldan bahsediyordu:

...Unutmamalıyız ki dünyada en fazla Müslüman tebaaya sahip ülke olarak Osmanlı Devleti'ne yardım ve rehberlik edebilecek tek ülkeyiz. Eğer Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya dönmek istiyorsa, eğer Rusya da Türkiye'yi Üçlü İtilaf içinde bir yerde görmek isterse o zaman Türkiye'nin teklifi kolayca kenara itilmemeli. Kendimize Türklerin arkadaşlığından neler kazanabileceğimizi sorabiliriz. Ancak bu, İtalya'yı Almanya'nın kollarına atmamalı. Türkiye, Almanya'nın bize karşı kullanabileceği geniş toprak gücüne sahip.... Doğu ile ilişkilerimizi geliştirmek üzere Almanya'ya karşı durabilecek ve yeni bir siyaset oluşturmamıza vesile olacak derecede güçlü müyüz? Keşke İstanbul'da daha iyi bir adamın olsaydı (Lowther'dan bahsediliyor).... Sana Türkiye hakkında yazmayı iki, üç gündür düşünüyordum. Cavid'in bana yeni ulaşan mektubunu da gönderiyorum.²⁸⁵

Yazışmanın sonuna Cavid Bey'in 29 Ekim'de Churchill'e yolladığı mektup iliştilmişti. Churchill, görüleceği üzere Türkiye'nin teklifinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekle beraber İtalya'yı karşı gruba atmamak konusundaki hassasiyetinde Grey ile hemfikirdi. 1911 yılında Osmanlı Devleti'nin girişimlerinin sonuçsuz kalmasına neden olan husus da zaten bu idi. Nitekim Churchill'in Cavid Bey'e cevabî mektubunun içeriği Grey'in Jön Türklere gösterdiğinden daha samimî ifadeler içerse de İngiltere'nin 2 Kasım'da verdiği cevabın bir benzeriydi. Grey, Churchill kendisine danıştığında ancak bu kadarına izin vermişti.²⁸⁶

Sadrazam Mehmed Said Paşa ise Kasım ayında Lowther'a, İtalya ile bir konferansa zemin hazırlayabilecek tekliflerini iletmekteydi. Bu teklifler, Sultan'ın hükümrânlığının Trablusgarp ve Bingazi'de tanınmasını, bir Hidiv'in atanarak bölgesel bir yönetim kurulmasını İtalya'ya ekonomik ayrıcalıklar ve donanma üssü

²⁸⁴ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part I, 780. Nicolson'un Bildirisi, 2 Kasım 1911.

²⁸⁵ Churchill'den Grey'e, 4 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/87).

²⁸⁶ Bayur, 1943, 183.

olarak kullanması için politik bir ödün anlamında iki liman teklifini içeriyordu.²⁸⁷ Ancak savaş uzamaya devam etmekteydi. 18 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu belirten bir memorandum daha yayınlandı.²⁸⁸ Bu sırada İngiltere ile artan husumeti azaltan bir gelişme, Hindistan'a giden İngiltere Kralı ve Kraliçesi'ni Sultan tarafından gönderilen özel bir heyetin Mısır'da karşılamasıydı. Bu, her şeye rağmen ilişkilerin iyi tutulmaya çalışıldığının bir işaretiydi.²⁸⁹

Ancak 1912 Mart'ı geldiğinde İngiltere, Osmanlı Devleti'nin sayısız arabuluculuk çağrılarına cevap vermiş değildi. Tarafsızlığını koruyor ve bu ilkeye göre hareket ediyordu. İngiltere'nin tarafsızlığı ise İtalya'nın işine yarıyordu. Üstelik İngiltere, Bağdat Demiryolu Projesi'nin Bağdat - Basra kısmının inşasında bir pay elde etmek üzere Trablusgarp'ı bir koz olarak kullanmaya başlamıştı.²⁹⁰ Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin Trablusgarp konusundaki tavrını değiştirmesi için umutları azalırken İngiltere, henüz Uşi Antlaşması imza edilmeden birkaç gün önce İtalya'nın Trablusgarp'taki egemenliğini tanıdığını İtalyan Büyükelçiliği'ne bildirecekti.²⁹¹

1911 yılında, ittifak kurmak üzere gerçekleştirilen girişimlerin Osmanlı Hükümetinin ortak kararı olduğu söylenemez. Genel itibariyle savaş ilanının ardından Trablusgarp Meselesi ile ilgili olarak ittifak görüşmelerinin önce Sadrazam ve Hariciye Nazırı tarafından yürütüldüğünü görmekteyiz. Tevfik Paşa'ya yaptırılan bildirinin hemen akabinde Cavid Bey ve Ahmed Rıza gibi nüfuzlu Cemiyet üyelerinin de girişimlerde bulunması her iki taraf arasında bir nebze de olsa uyum olabileceğini gösterebilir. Ancak Cemiyet'in İngilizlerle ayrıca temasta bulunması da düşündürücüdür. Kabine üyeleri girişimlerinde başarılı olurlarsa bundan böyle ülkede yürütülecek siyasette etkili olurlar düşüncesiyle, Cemiyet'in bu girişimde kendi payı olsun diye çabalaması daha olası görünmektedir.²⁹² Dolayısıyla Cavid Bey'in mektubunun Cemiyet adına Said Paşa'nın girişimlerinin de Bab-ı Âli adına olduğu iddia edilebilir. Ayrıca ittifak görüşmelerinin örtülü bir biçimde gerçekleştirildiği izlenimini veren bir diğer husus daha vardır ki; o da yazışmaların çok gizli ibaresi taşımasıdır. Genelde gizli "confidential" ibaresi taşıyan yazışmalar

²⁸⁷ Grey'den Beirne'ye, 13 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1257/45215).

²⁸⁸ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part I, No.310, 324, Tevfik Paşa'nın Bildirisi, 18 Kasım 1911.

²⁸⁹ Lowther'dan Grey'e, 28 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1263/48325).

²⁹⁰ Nicolson'dan Lowther'a, 4 Mart 1912, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

²⁹¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part I, No.457, 430, Grey'den Buchanan'a, 16 Ekim 1912.

²⁹² Bayur, 1943, 179.

bu sefer çok gizli “most secret” ibaresi taşımaktadır. Grey, Sankt Petersburg’da İngiliz Büyükelçiliği’nde görev yapan Hugh O’Beirne’ye 31 Ekim’de gerçekleştirilen ittifak teklifinin kopyalarını gönderirken yazışmada çok gizli ibaresi vardır.²⁹³ Aynı şekilde Nicolson da Fransa’nın Londra sefirini bilgilendirirken Osmanlı Devleti’nin ittifak teklifinden bahsetmemiş, sadece Osmanlı Devleti’nin istendiği takdirde İngiltere, Fransa ve Rusya grubuna katılabileceğini iletmiştir. Bu bilginin gizli olduğu da belirtilmiştir.²⁹⁴ Tüm bu bilgiler ışığında görüşmelerin daha çok bireysel düzeyde gerçekleştirildiği ve bütün hükümetçe yapılmadığı sonucu çıkmaktadır. Osmanlı Devleti’nde, İngiltere ve onun dâhil bulunduğu Üçlü İtilafa katılmak üzere sürekli girişimlerde bulunanları, “İktidarı elinde bulunduran unsurlar olarak nitelemek mümkündür.”. İngiltere ise bu girişimleri mütemadiyen geri çevirmiştir. Dolayısıyla 18 Ekim 1912’de, Osmanlı Devleti ve İtalya arasında Uşi Antlaşması imza edilirken İngiltere’ye duyulan güven ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti nezdinde sahip olduğu konum ve saygınlığı azalmıştır.

3.1.2.1. İttihat ve Terakki Yönetiminde İngiltere - Almanya Taraftarlığı ve Karşıtlığı

Vurgulanması gereken önemli bir diğer husus ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde İngiltere - Almanya taraftarlığı konusundaki fikir ayrılığıdır. Bu konuda Cemiyet’in sivil kanadı ile asker kanadı arasında zıt görüşler hâkimdir. Genel anlamda Cemiyet’in sivil kanadı İngiltere’ye, Ordu ise Almanya’ya dönüktür.²⁹⁵ Cemiyet’in sivil kanadından Talat Bey, Ahmed Rıza Bey, Cavid Bey gibi önemli isimleri devletin yüzünü parlamenter rejimlere örnek teşkil eden İngiltere ve Fransa’ya çevirmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde, Bab-ı Ali’nin de II. Abdülhamid’in dış politikalarına karşı II. Meşrutiyet’i takip eden yıllarda Üçlü İtilaf’la ve İngiltere ile yakınlaşmak için istekli olduğu görülmektedir. Ordu ile Siviller arasında bu konudaki tercih farklılıkları her zaman gündeme gelmemekle beraber 31 Mart’tan sonra ve özellikle buhranlı dönemlerde daha büyük bir sorun hâline gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1909 yılının Aralık ayında Fırat Nehri üzerinde vapur ile taşımacılık yapan İngiliz Lynch şirketi ve Hamidiye şirketlerinin birleştirilmesi konusunda, bu birleşme

²⁹³ Grey’dan Beirne’ye, 2 Kasım 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1262/43250).

²⁹⁴ Bayur, 1943, 183.

²⁹⁵ Ahmad, 1999, 78.

tasarısına karşı çıkanların Alman yanlısı ve Alman çıkarlarına hizmet ettiğini savunan Cemiyet'in yayın organı Tanin, Almanya'ya saldırmaktadır.²⁹⁶ Bu saldırı dolaylı olarak Orduyu düzenlemek üzere gelen Von der Goltz'a yani Mahmut Şevket Paşa'ya ve Orduya yapılmış kabul edildiğinden 22 Aralık 1909'da Tanin kapatılmıştır. Aslında, tüm gücü elinde bulunduran Mahmud Şevket Paşa, ordunun siyasete karışmasına karşıdır. Dahası, Cemiyet'in bir fırkaya dönüşmesi sonucu Cemiyet, fikirlerini uygulamaya koymak için zaten yasal bir zemine sahiptir. Bu gibi nedenlerin bir sonucu olsa gerek Talat Bey 1909 Mayıs'ında Cemiyet'e artık subayların üye alınmayacağını açıklamıştır.²⁹⁷

Askerler ile siviller arasındaki tercih farklılığının belirgin olduğu dönemlerden birinde, 1911 Ekim'inde Trablusgarp Savaşı devam ederken bu konuya "Daily Telegraph" gazetesinin İstanbul muhabiri dikkat çekmişti. Ona göre de Cemiyet'in sivil kadrosu ile Cemiyet'in asker üyeleri ve Ordu arasında İngiltere ve Almanya tarafgirliği konusunda görüş ayrılığı vardı:

...Herkes, Baron Marschall von Bieberstein'in (Alman Büyükelçi) arabuluculuk yapmak üzere elinden gelen gayreti gösterdiğini biliyor.... Tüm Avrupa basını Almanya'nın Türkiye'yi kaybetmeden müttefiki İtalya'yı nasıl memnun edebileceğini tartışıyor.... Türkiye'nin gerçek düşmanları her zaman olduğu gibi Slavlar ve İngilizler. Balkanlar'da huzursuzluk artıyor. Rusya, Ermenistan sınırına birlikler kaydırıyor. İngiltere bu durumdan yararlanarak Basra Körfezi ile Bağdat arasında inşa edilmesi planlanan demiryolunda ayrıcalık koparmayı ümit ediyor. Hatta İran ve Bağdat'ın işgalini düşünüyor.... Bu tehlike yalnızca çok büyük değil, çok yakın. Türkiye'nin bu savaşa devam etmesi onu parçalayacak. Almanya ise Türkiye'nin Trablusgarp'ı gözden çıkarması durumunda İtalya'dan Türkiye için çok iyi bir tazminat koparabilmeyi ümit etmekte. Dahası, Almanya, Türkiye'yi içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtararak Üçlü İttifak'a yani Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti edebilecek tek gruba dâhil etmeyi planlamakta. Böylelikle, özellikle de imparatorluğun yıkımını getirebilecek bir tehditle karşı karşıya kalınırsa bu tehdit müttefik diğer devletlerce de savaş sebebi sayılabilir.

Tüm bunlar Mahmut Şevket Paşa ve Gazi Muhtar Paşa gibi tecrübeli ve güvenilir askerlerin neden teslimiyetten yana tavır aldıklarını açıklamaktadır. Almanya'nın politikası bazı siyasetçilerden de destek görebilir. Almanya, çabalarına karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sivil üyelerinden destek bulamamakla beraber kesinlikle asker üyelerin dikkatini çekmeyi başardı. Bu bakımdan görüşmeler devam etmekte. Türkiye'nin Berlin Askerî Ataşesi Enver Bey'in Berlin'e gitmek

²⁹⁶ Hüseyin Cahit, Almanlar ve Osmanlılar. (17 Aralık 1909). *Tanin*.

²⁹⁷ Ahmad, 1999, 70; C. Surtees'den Lowther'a, 14 Mayıs 1909, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/776/19410).

üzere İstanbul'dan ayrılması da bu görüşmeler çerçevesinde değerlendirilebilir.²⁹⁸

Esasında, Cemiyet'in sivil kanadı ve Ordu arasındaki bu tercih farklılığının Birinci Dünya Savaşı başlangıcına kadar devam ettiği söylenebilir. Cemiyet'in İngiltere'ye yakınlaşmak üzere gerçekleştirdiği bütün girişimler yüz üstü bırakılmıştır. Bu da askerlerin görüşünün zaman içinde ağır basmasını sağlamıştır. Basın, Almanya'ya İtalya'nın müttefiki olduğundan ateş püskürse de Ordu Almanya'ya sempati duymaya devam ediyordu. İngiltere'nin arabuluculuk taleplerine olumsuz yanıtlar vermesi ve Almanya'nın, Alman Büyükelçi Marschall aracılığıyla soruna çözüm bulmak yolunda gerçekleştirdiği faaliyetler zamanla İngiltere'yi Osmanlı nezdinde daha az popüler kıldı.

3.2. Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile İttifak Görüşmeleri

3.2.1. Savaşın Gelişmesi ve İngiltere ile İttifak Görüşmeleri

1912 Sonbaharında patlak veren Balkan Savaşları aslında İttihat ve Terakki Hükümeti için beklenmedik bir olay değildi. Henüz Trablusgarp Savaşı ilanının ilk günlerinde (Eylül-Ekim 1911) Selanik'de toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yıllık kongresinde Balkan Devletleri'nin Trablusgarp Savaşı'ndan yararlanarak huzursuzluk çıkarabilecekleri tahmin ediliyor ve buna karşı önlemler alınmaya çalışılıyordu. Kongrede alınan kararlar arasında Cemiyet'in Arnavutlar konusunda görüşlerini değiştirerek Arnavut okullarında Türk tarihi ve Arapçanın yanında Arnavutçanın öğrenilmesine izin verilmesi, Balkanlar'daki Hristiyanların silahsızlandırılması ve Türk nüfusun Bulgaristan'dan göçmesinin önüne geçilmesi gibi tedbirler alınmaktaydı.²⁹⁹ Ancak Uzayan Trablusgarp Savaşı, Balkan Devletlerini harekete geçmeleri için sürekli teşvik etmekteydi. 29 Şubat 1912'de Rusya'nın da teşvikiyle Bulgar Kralı I. Ferdinand ile Sırp Kralı I. Peter arasında bir ittifak anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre iki devlet, Balkanlar'da Türk yönetiminde olan topraklara herhangi bir güç tarafından müdahale edilmesi durumunda, bu müdahaleyi iki devlet de ortak bir şekilde *savaş sebebi* sayacaktı.³⁰⁰

²⁹⁸ Almanya'nın Siyaseti, 11 Ekim 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1262/41976).

²⁹⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi'nin Eylül-Ekim 1911'de Selanik'de kapalı oturum ile aldığı kararlar; 21 Aralık 1911, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1263/51124).

³⁰⁰ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, Appendix V., 781, Bulgaristan ve Sırbistan Krallıkları Arasında İmza Edilen Dostluk Ve İttifak Antlaşması, 29 Şubat 1912.

Böylelikle I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı girişilecek savaşta oluşturulan ittifakın ilk merhalesi gerçekleşti. Daha sonra bu ittifaka Yunanistan ve Karadağ da katılacaktı. 1912 yılı sonbaharına doğru Balkanlar'daki hareketlilik de artmaya başladı. Osmanlı Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi Trablusgarp Savaşı devam ederken 1 Ekim 1912'de Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'dan askeri hareketlilik haberleri geldiğini ve savaşın yakın olduğunu belirtmekteydi. Noradunkyan, Yunanistan'a karşı İngiltere'nin önlem alabileceğini düşünüyordu. Lowther ise Bab-ı Âli'nin Sırbistan konusunda Avusturya-Macaristan'ın tavrına bel bağladığını düşünüyordu. Ancak Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın arkadan müdahalesini göze alarak dahi olsa Osmanlı Devleti'ne karşı girişilecek savaşta yerini alacaktı.³⁰¹ Görünen o ki, İngiltere de Yunanistan'a bir engel teşkil etmeyecekti.

Müttefikler³⁰² önce 2 Ekim 1912'de ağır şartlar içeren isteklerini belirttiler. Makedonya'ya Büyük Devletler'in onayıyla İsviçreli ya da Belçikalı bir genel Vali atanması da istekler arasındaydı. Bu isteklerin aslında bir ultimatom niteliği taşıdığı da söylenebilir.³⁰³ 8 Ekim'de dört devlet arasında en güçsüzü olan Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. "Büyük Devletler"in savaşı önlemek üzere giriştikleri bir takım başarısız uğraşlar sonucunda, Uşi Antlaşması'nın imza edilmesinden bir gün önce, 17 Ekim'de, Müttefikler Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.³⁰⁴ Trablusgarp Savaşı'nı çok zor koşullarda yürüten Osmanlı Devleti'nin bu savaşın altından kalkması, yeniden harp hazırlıklarına girişmesi, yorgun ve moralsiz ordunun yeniden teşkilatlandırılması çok zor olacaktı. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yeniden bir ittifak zemini üzerinde anlaşmaya çalışması gerektiğiyle ilgili olarak basında yazılar yazılıyordu. Hatta basın bu konu ile ilgili İngiltere'de çıkan haberlere de kayıtsız değildi; Sabah'ta çıkan çeviri bir makaleye göre İngilizler de Osmanlı ile ittifak kurma konusuna kayıtsız değildi:

İngiliz Resail-i Mevkutesinin en mühimlerinden birisi olan "review of review" de bu unvan altında pek mühim bir makale neşredilmekle ber-vech-i âti enzar karine koymaktadır.

³⁰¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 1, No.765, 724, Lowther'dan Grey'e, 29 Şubat 1912.

³⁰² Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ.

³⁰³ Ahmad 1999, 141.

³⁰⁴ Ryan, 1951, 78.

Büyük Britanya dünyanın bütün Müslüman hükümetlerinden fazla Müslüman tebaaya malik bir hükümet olduğundan alem-i İslam ve bilhassa bir hükümet-i müstakile ve makam-ı hilafeti haiz olan Türkiye İngiltere siyasetine ve İngiltere efkar-ı umumiyesine ziyade ehemmiyet veriyorlar.

İstanbul'da bir takım tahavvülat vukuuna ve Osmanlı vilayetlerinde ihtilaller zuhurüne dair alınan telgraf ve raporları okuduğumuz vakit bu meselelerin biz İngilizler için bir mesele-i hayatiye olduğunu anlayanlarımız ne kadar azdır.

Gerek hayr ve gerek şer' için İngiliz İmparatorluğunun mukadderatı Osmanlı devletinin itila veya ittihadatına samimiyetle bağlıdır.

Osmanlı Saltanatının saadeti için biz İngilizler bir Muhammedi ve bir Osmanlı kadar alakadar ve endişeli bulunmağa mecburuz desek hiç bir mübalağa etmemiş oluruz. Osmanlı Saltanatı yalnız iyi ve kötü bir saltanat-ı zahiriye değildir. Aynı zamanda mebna-yı İslamın temeli hükmündedir. Alelade bir hükümet olmaması itibarıyla biz Osmanlı İmparatorluğunu hiç bilmemek ve hatta imhasına çalışmak sevdasında bulunabiliriz.

Lakin biz Türkiye Sultanı ile dünyadaki alelumum Müslümanların halifesi arasına bir fark görmemek ızdırındayız.

İngiliz İmparatorluğu Yüz milyon Müslüman tebaaya maliktir. Biz İngilizler Hind ve Afrika'da bu kadar Müslümana malik bir Müslüman hükümetiyiz ve müstemlekelerimizde milyonlarla hemcinsimiz bir nevi rehin olarak bulunuyor.

İngiliz Bayrağı altında yaşayan yüz milyon Müslümanın hakiki bir kuvvet olduğunu nazar-ı dikkate almağa mecburuz. Bunlar her ne kadar İngiliz tebaası ise nam-ı müşterek ve umumileri Müslümandır. Saltanat-ı İslamiye'nin merkezi Londra veyahut Delhi şehri olmayub Dersaadet'tir.

Beyrutlu Abdulkadiru'l Dana efendinin şu sözlerini nakil edebiliriz. "Milyonlarca Müslümanın İngiliz imparatorluğuna itaat-ı sadakatlerinin sebebi İngiliz hükümetinin bütün alem-i İslamın halifesi olan Osmanlı Padişahına muhabbet ibraz etmelerinden ileri gelmiştir.

Bu yüz milyon Müslüman, Hind, Aden, Kıbrıs, Mısır ve Sudan gibi hıttalara münteşir olup müthiş bir kuvvettir. Ümit edelim ki İngiliz rical-i muktediresi eski siyasetlerine ricat ederek bütün Müslümanların halifesi olan Âl-i Osman ile dest be dest muhadenet işi görürler.

Mısır'ın on bir milyon ahalisinin on milyonu Müslümandır. Mamafih Afrika'nın her tarafında hatta vahşilerle meskûn aksamında bile İslam günden güne tekemmül eden kuvve-i azimedir. Bütün Afrika-yı şimali, Trablus, Tunus ve Cezayir din-i Muhammedi'ye tabiidirler. Bütün bu Müslümanlar gözlerini makam-ı hilafete çevirmektedirler. Daha mühim olanı ise Afrika'nın şark, garp ve vüstunda olan ırk-ı siyahın müslüman olmakta bulunmasıdır.

Müslümanlık Afrika'da akide-i umumiye'dir. Zenciler Müslümanlık sayesinde itila ediyorlar. Avrupa hükümetleri Afrika'da ne kadar fazla yer zapt ederlerse İslamiyet o derece kuvvet buluyor. Afrika'da müstemlekesi olan devletler makam-ı hilafetin mukarreratına büyük ehemmiyet vermek mecburiyetindedirler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun vaziyeti Dünya'da yegânedir. Türkiye asırlarca alem-i İslam'ın en büyük hükümeti ve mümessili olarak kaim olmuştur. Bütün İslam'ın halife-i azamı imamü'l-müslümini oradadır.

(Makalenin devamı İngiltere ve Osmanlı itilafı lüzumunu tamamıyla ispat ettikten sonra şu sözlerle son buluyor.)

Dünya'nın en büyük İslam-ı hükümeti yani İngiltere, İslam'ın en büyük kuvveti yani halife-i müslimin ile ittifak etmelidir. Yüz milyon Müslüman İngiliz tebaası böyle bir ittifaktan sonra müsalemet-i cihan için yeni bir kuvvet olacaktır.³⁰⁵

Görüleceği üzere İngiliz basını da kısmen de olsa İngiltere'nin Müslüman tebaasının İngiltere'ye yüklediği sorumluluğun farkındaydı. Bu arada Sırp, Bulgar, Yunan sınırında önemli noktalardan haber gelmemesi iyiye yorulmuyordu. Ordu'nun ric'atı ve firarı hakkında muhtelif söylentiler dolanmakta idi.³⁰⁶ 4 Kasım'da Balkanlar'dan gelen haberler o kadar kötüydü ki Cavid Bey bütün çehrelerin sarkıklığından ve herkesin meylusluğundan söz ediyordu.³⁰⁷ Böyle umutsuz bir ortamda Kâmil Paşa 7 Kasım'da Lowther'a ilettiği ve Edward Grey ile paylaşmasını istediği çağrıda şunları iletmektedir.

İngiltere İmparatorluğu'nun yeri şu bakımdan çok özeldir ki, Dünya üzerindeki iki yüz milyon Müslümanın yarısını kolonileri üzerinde barındırmaktadır.... Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan ilişkileri ile başka devletlerle olan ilişkileri mukayese edilmemelidir. İngiltere ile olan karşılıklı çıkarlarımız hiçbir zaman göz ardı edilemez. Eğer Türkiye, İngiltere ile iyi ilişkiler sürdürmeyi bırakırsa ve başka bir çizgi üzerinde siyaset izlerse, bu durum İngiltere'ye ancak zarar ve kayıp getirebilir... Diğer yandan güçlü bir Osmanlı Devleti İngiltere'ye yarar güçsüz bir Osmanlı Devleti ise İngiliz çıkarlarına ancak zarar getirebilir.... Halife'nin bir temsilcisi ve yüz milyon Müslüman'ın hamisi olarak sizden de, Rusya'nın Slavlar konusunda gösterdiği hassasiyeti göstermenizi ve Müslümanlara destek verme konusunda orada dikkati çekmek için çalışmanızı rica ederim.". Ümit ediyorum ki Majesteleri Kral George bu mektubu yazmama neden olan olağan dışı sebepleri fark edecek ve Türk ve İngiliz hükümetlerinin karşılıklı güveni çerçevesinde bir cevap vermeyi uygun görecektir. ³⁰⁸

Kâmil Paşa 11 Kasım'da ise Sultan'ın kişisel bir çağrı yapmasının Büyük Devletler'in arabuluculuk yapmasına bir yararı olup olmayacağını sormuştu.³⁰⁹ 12 Kasım'da Grey'in verdiği cevap İngiltere'nin diğer Büyük Devletler önündeki konumu göz önünde bulundurularak Osmanlı Devleti'nin teklifine olumlu yanıt verilmesinin mümkün olmadığını belirtti. ³¹⁰ Nicolson'a göre de İngiltere savaşta Osmanlı Devleti'nden yana tavır alması söz konusu olamazdı çünkü bu durum Avrupa'nın

³⁰⁵ Osmanlı İngiliz İttifakının Esbab-ı Mucibesi, (1912, Ekim 13), (Rumî, 1328, Eylül 30), Sabah, 4.

³⁰⁶ Babacan, Avşar, 2014, 478.

³⁰⁷ Babacan, Avşar, 2014, 492.

³⁰⁸ Lowther'dan Grey'e, 7 Kasım 1912, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/80).

³⁰⁹ Lowther'dan Grey'e, 11 Kasım 1912, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/80).

³¹⁰ Grey'den Lowther'a, 12 Kasım 1912, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/80).

uyumunu bozabilirdi. Üstelik Kâmil Paşa'nın çağrısına olumlu yanıt verilmesiyle İngiltere, kendini Rusya'nın çıkarları ile tam anlamıyla ters düşmüş bulacaktı. İngiltere'nin çok büyük bir Müslüman nüfusa sahip olduğu doğrudur. Ancak bu durum kesinlikle İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile kurduğu ittifaka zarar vermemeliydi.³¹¹ Dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ittifakı söz konusu değildi.

Dışarıda ittifak için teşebbüslerde bulunulurken içeride İttihat ve Terakki'nin konumu da gittikçe tehlikeli bir hâl almaktaydı. 29 Ekim 1912'de İttihatçı karşıtı Kâmil Paşa'nın göreve getirilişini Cavid Bey teessüfle karşılamıştı:

Geç vakit eve avdet ederken köprüde boş Saray arabaları gördüm. Kâmil Paşa'nın Sadârete geçmiş olacağına hükmettim. Bâb-ı Âli önlerine gelince toplanmış gördüğüm kalabalık bu hükmümü teyit etti. İşte dört senelik mesaiden sonra nihayet getirdiler. Nihayet bu zavallı adamı safdil Padişah bize karşı hainliğini bile teslim eylemiş olduğu adamı kendi eliyle bu makama getirdi.

Üstelik savaş da devam etmekteydi. Fakat ilk günlerde Ordu düzensiz ve moralsiz olduğundan ümit vadetmemekteydi. Seferberlik kararı ve harbin ilanı arasında geçen günlerde Harbiye Nazırı Nazım Paşa'ya savaş planlarının hazır olup olmadığı sorulduğunda "Mahmud Şevket Paşa zamanında bir takım plânlar yapılmış, getirtip tetkik edeceğim." demişti. Buradan da savaşın başlamasından sonra 12 gün geçmesine rağmen halâ bu plânların tetkik edilmediği sonucu çıkarılıyordu.³¹² 6 Kasım günü durum o kadar ümitsiz görünmekteydi ki Kâmil Paşa Büyük Devletler'in çıkarlarını korumak için İstanbul limanına birer savaş gemisi göndermesini kabul ediyordu.³¹³ Aslında bu, kabinenin iflası demektir. Fakat buhranlı günler henüz yeni başlıyordu. 8 Kasım'da Selanik de Yunanlıların eline geçmişti. Aynı gün Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Nazım Paşa ile savaşa karşı hazır olup olmama konusunda tartışıyorlardı. Cavid Bey de Veliahta askerin kötü durumundan ve Nazım Paşa'nın çıkıp orduyu gezmemiş olduğundan yakınıyordu:³¹⁴ "Eğer Nazım Paşa galibiyeti vaat edemiyor fakat başkası ediyorsa bu yeni ümide neden müracaat edilmesin?".³¹⁵

³¹¹ Nicolson'dan Lowther'a, 13 Kasım 1912, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A).

³¹² Türkgeldi, 1951, 60.

³¹³ Ahmad, 1999, 143.

³¹⁴ Babacan, Avşar, 2014, 501.

³¹⁵ Babacan, Avşar, 2014, 503.

Ancak Cemiyet'in gücü gittikçe azalıyordu. Selanik'in kaybedilmesinden sonra Kâmil Paşa Cemiyet üzerindeki baskısını gittikçe artırmaktaydı. İttihatçılar ya sürülüyor yolunu bulanlar ise Avrupa'ya kaçıyorlardı. 14 Kasım'da Meclis açılırken Cavid Bey: "Hükümet, Meşrutiyet'i istihlal etmiş olanları İstanbul'dan kaçak eşya gibi gizlice firar eylemek mecburiyetinde bulunduruyor!" diyerek İstanbul'dan Marsilya'ya gitmek üzere vapura biniyordu.³¹⁶ İçeride ise Kâmil Paşa ile uzlaşmaya çalışan Cemiyet bunda muvaffak olamıyordu. Üstelik Büyük Devletlerce 17 Ocak'ta Bab-ı Ali'ye verilen notada Edirne'nin Bulgarlara bırakılması ve Adalar sorununa büyük devletlerin bir çözüm bulması isteniyordu. 22 Ocak'ta ise Kâmil Paşa barış yapılması yönünde karar alan Saltanat Şurası'nı toplamıştı. Ertesi gün, 23 Ocak 1913'te, (Edirne'nin bırakılmasını onaylayacak olan kararı almak üzere) toplanan kabine, Bab-ı Ali'de toplanmıştı ki, Bab-ı Ali baskını olarak bilinen baskın gerçekleşti. Baskında Kâzım Paşa Sadrazamlıktan istifa ettirilmiş, Nazım Paşa ise öldürülmüştü. Baskının gerçekleştiği gün Cavid Bey Viyana'da Hüseyin Hilmi Paşa'nın evinde yemektiydi. Bu haber üzerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın kendisinin bir ilgisi olup olmaması konusunu aklından geçirdiğini fakat kendisinin de hakikatte hayretler içinde kaldığını belirtmektedir.³¹⁷ Ancak Talat Bey'in baskından önceki aylarda Avrupa'daki üyelerle yazışmalarına bakılırsa Kabine'nin düşürülmesi fikrini Hüseyin Cahit ve Cavit Beyler ortaya atmışlardı.³¹⁸ Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Baskının zaten planlanmakta olduğu, Edirne'nin Kâzım Paşa tarafından Bulgarlara verileceği şüphesiyle beraber ise bu plânın uygulamaya konulduğu iddia edilebilir.

Harp sahasında işler henüz iyi gitmemekteydi. 9 Şubat'ta cepheden kötü haberler gelmeye devam etti.³¹⁹ Ancak yine de Cemiyet baskından sonra gücünü sağlamlaştırdığından savaşıma yönündeki eğilim de artmaktaydı. 3 Şubat 1913'te İstanbul'a dönen Cavid Bey: "Memlekette değişmiş bir şey var. Ümit eseri görülüyor. Bu defa Ordunun, bilhassa başındaki genç zabıtların bir şeyler yapabilecekleri zannediliyor." diyordu. Ancak aynı gün, 17 Ocak'taki müttefiklerin notasına olumsuz yanıt veren hükümet ile ateşkes 3 Şubat'ta sona erince Edirne yeniden

³¹⁶ Babacan, Avşar, 2014, 523.

³¹⁷ Babacan, Avşar, 2014, 547.

³¹⁸ Ahmad, 1999, 149.

³¹⁹ Babacan, Avşar, 2014, 549.

bombardıman edildi.³²⁰ Bu arada Cavid Bey de tekrar Avrupa'ya dönmüş Cemiyet adına görüşmeler gerçekleştiriyordu. Artık İngiltere ile ittifak fikrine eskisi kadar inanmasa da³²¹ Londra'da Edward Grey ile 25 Mart'ta daha çok Edirne meselesi ve malî konular üzerine görüştü.³²² Bir gün sonra Edirne kaybedilmişti. Fakat 1912 yılının yaz ayındaki eski konumuna dönmeyi kesinlikle istemeyen Cemiyet içeride kendisini sağlama aldı. Bunu yaparken akılcıca bir siyaset izleyerek muhalefeti fazla göze çarpmadan susturdu. Şubat ve Mart ayındaki Cemiyet'e karşı komplo girişimi hakkındaki söylentileri³²³ ise kendi lehine kullandı.³²⁴ Bu arada Kâmil Paşa da Mısır'a geçmiş, resmi bir sıfatı olmamasına rağmen İngilizlerle görüşme gerçekleştirmişti. Bunun İstanbul'a döndüğünde asıl Sadrazam'ın kendisi olacağını düşündürmek ve prestij kazanmak için yaptığı söylenebilirse de 28 Mayıs'ta İstanbul'a geldiğinde tutuklandı. Bu tarihten sonra 1913 yılı sonundaki vefatına kadar tekrar Sadrazam olmadı. Cemiyet'in aldığı önlemler, 11 Haziran 1913'te, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Bab-ı Ali yolunda suikast sonucu öldürülmesini³²⁵ önleyemedi. Lowther, İstanbul'dan ayrılmadan önceki son resmî yazışmasında, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık bir *frene* sahip olmadığını" belirtiyordu.³²⁶ Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkili suikastçılar idama mahkûm edilirken Cemiyet de daha fazla önlem almaya başladı.

1913 yılı Mayıs ayının sonlarında ise Balkanlar'daki durum Türkiye'nin lehine dönmeye başlamıştı. Müttefikler kendi aralarında ihtilafa düştüklerinden statüko, Osmanlı Devleti lehine bir ortam yaratmıştı. Üstelik hükümet kendini içeride daha da güçlendirmekteydi. Mahmut Şevket Paşa'nın yerine Sait Halim Paşa getirildi ve çoğunluğu İttihatçılardan oluşan bir kabine kuruldu. Kabinede Talât Bey, Halil Bey, Hayri Bey, gibi Cemiyet'in ileri gelenleri yer aldılar.³²⁷ Cemiyet, artık kararlılıkla "Edirne'nin boşaltılmasını isteyen partizanlar olabilir. Ancak bu görüşü benimseyenlerin kabinde kalmaları düşünülemez." demecini verebilmişti.³²⁸ Sonunda, Talât ve Sait Halim Paşaların çabaları ve Ordudaki bilhassa genç

³²⁰ Ahmad, 1999, 154.

³²¹ Babacan, Avşar, 2014, 633.

³²² Babacan, Avşar, 2014, 637.

³²³ Babacan, Avşar, 2014, 633.

³²⁴ Ahmad, 1999, 161.

³²⁵ Lowther'dan Nicolson'a, 19 Haziran 1913, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/193B).

³²⁶ A.g.y.

³²⁷ Ahmad, 1999, 162.

³²⁸ Ahmad, 1999, 164.

subayların komutasındaki Enver Paşa'nın zamanlamasıyla Edirne 17 Temmuz'da geri alındı.³²⁹ Ancak bir gün önce Grey, geçici olarak İstanbul'da Sefareti yürüten Marling aracılığıyla Midye-Enez hattının Türkler tarafından geçilmemesi gerektiğini kesin bir dille belirtmişti.³³⁰ 26 Temmuz'da ise Grey, Türkiye'nin Edirne'yi almakla hata yaptığını belirterek bu hareketin Londra Sözleşmesi'ne aykırılığından dem vuruyordu.³³¹

Bab- Ali, İngiltere'nin Bulgaristan Edirne'yi işgal ederken itirazda bulunmayıp şimdi Osmanlı Devleti bu vilayeti geri aldığına böyle bir tavır takınması konusuna içerlemekteydi. Ancak bu tavır tahmin edildiğinden ve uygun zamanın geldiği düşünüldüğünden Bab-ı Ali, Balkanlar konusunda elini güçlendirmek ve genel anlamıyla Osmanlı Devleti'nin geri kalanının toprak bütünlüğünü koruyabilmek üzere 12 Haziran 1913'te İngiltere'ye son bir resmi ittifak teklifi gerçekleştirdi. Londra Sefiri Ahmet Tefik Paşa, 1911 yılında yapılan ittifak teklifini hatırlatarak, o zaman İngiltere'nin şartlar uygun olduğunda konuyu yeniden görüşeceğinin sözünü verdiğini belirtiyordu. Şimdi şartlar bir ittifak için elverişli miydi?³³² Ancak İngiltere bu son samimi teklifi de önceki sebeplerle geri çevirmişti. 19 Haziran'da Londra Dışişleri Ofisi'nde daha sonra İstanbul'a İngiliz Sefiri atanacak olan Mallet, meseleyi şu şekilde özetliyordu:

İnanıyoruz ki, Türk İmparatorluğu'nun geri kalanlarının bütünlüğünün korunması İngiltere'nin çıkarları için de gereklidir.... Bu başvuru da Ekim 1911'de gerçekleştirdiğimiz ittifak başvurusu ile birlikte anılmalıdır. Bahsi geçen ön müzakerede Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yalnız olarak veya Üçlü İtilaf'a dâhil olması söz konusu olmuş ve Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında oluşturulması planlanan anlaşma, o günkü koşullar içerisinde her iki tarafa da zarar verebileceği endişesiyle geri çevrilmekle beraber daha sonra yeniden gündeme alınabileceği belirtilmişti... Coğrafi konumu dolayısıyla Osmanlı Devleti gibi bir müttefik bizim için büyük bir güç sağlayabilir. Fakat bu şimdilik uygulanabilir bir politika değil ve eğer Türkiye bir reform geçirecekse bu bütün "Güçlerin" yardımı ile gerçekleştirilmeli.

Bugünkü koşullarda Türkiye ile bir ittifak Avrupa'yı bize cephe almaya iter ve sonuçta bu durum hem İngiltere hem de Türkiye için bir zayıflık doğurur. Türkiye'nin teklifinin ikinci parçası olan Üçlü İtilaf'a dâhil olmak konusunda ise Majestelerinin hükümeti konu hakkında Fransız ve Rus hükümetlerinin

³²⁹ A.g.y., Babacan, Avşar, 2014, 777.

³³⁰ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 2, No.1151, 915, Grey'den Marling'e, 16 Temmuz 1913.

³³¹ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 9, Part 2, No.1183, 939, Grey'den Marling'e, 26 Temmuz 1913.

³³² Türkiye'nin Britanya'ya Teklifi, Edward Grey'in Notu, 12 Haziran 1913, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1826/27117).

görüşlerini almalıdır. Ayrıca bu ittifak Almanya, Avusturya ve İtalya'yı rahatsız edebilir. Ayrıca bu kadar büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti belki de Üçlü İtilaf için çok da yararlı olmayacaktır.³³³

İngiltere'nin tavrı Mallet'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere belliydi. 2 Temmuz 1913'de Grey, Tefik Paşa'ya cevabî mektubunda meseleyi özetliyordu:

Majestelerinin hükümeti ikna olmuşlardır ki, Osmanlı Devleti'nde düzen, refah, adalet, iyi bir malî sistem ve hükümetin sağlanması Türkiye ile yalnız bir gücün savunma pakıyla değil, "Bütün Büyük Güçlerin hükümetlerinin" ve Osmanlı Devleti'nin samimi işbirliği içerisinde gerçekleştirilebilir.³³⁴

3.3. İttifakın Başarısızlığı

3.3.1. İngiltere Büyükelçisi Gerard Lowther'ın Görevden Alınması ve Yerine Louis Mallet'in Getirilmesi

İstanbul'a gelecek yeni İngiliz Sefiri olarak Louis Mallet'da karar kılınması sürpriz değildi. Görev için ideal görünüyordu. Daha önce Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Bölümü'nde müsteşar olarak görev yapmıştı ve Türkiye ile ilgili birçok konuda alınan kararlarda etkisi vardı. Dolayısıyla bölgeye yabancı da değildi. 1913 Eylül'ünde İstanbul'a nakli için düzenlemeler yapıldıktan sonra,³³⁵ 30 Ekim'de Türkiye'ye gelen Mallet,³³⁶ Lowther'a oranla çok daha kavrayışlı ve diplomatik ilişkilerinde daha becerikliydi. Adam Block, Lowther görevdeyken, onunla İttihat ve Terakki hakkındaki herhangi bir konuda anlaşmanın zorluğundan bahsediyor Büyükelçinin anlayışsızlığından yakınıyordu.³³⁷ Böylelikle son derece dinamik ve gerçekçi bir özelliğe sahip Mallet'in gelişi ile İngiltere, Cemiyet'le arasında açılan uçurumu kapatmaya çalışacaktı. Mallet, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün İngiltere çıkarları için gerekli olduğuna samimi bir şekilde inanıyordu. Bu durumun bir getirisi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkiler konusunda da istekliydi.

³³³ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 10, Part 1, Appendix, 901, Mallet'in Bildirisi, 19 Haziran 1913.

³³⁴ Gooch & Temperley, 1928, Vol. 10, Part 1, Appendix, 902, Grey'den Tefik Paşa'ya, 2 Temmuz 1913.

³³⁵ 29 Eylül 1913, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/1845/43461/13).

³³⁶ Mallet'den Grey'e, 30 Ekim 1913, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/1847/51848).

³³⁷ Babacan, Avşar, 2014, 563.

Ancak yeni Büyükelçinin gelişine denk gelen 1913 Ekim'i, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiyi bir ittifaka dönüştürmek adına çok geç bir tarihtir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, 1913 yılının Aralık ayında Lowther'a göre daha iyi anlaştıkları Louis Mallet'le akşam yemeklerinde bir araya gelmeleri³³⁸ aslında çıkarları uyuşmayan iki ülke ileri gelenlerinin dostluklarından kaynaklanmaktadır. Eğer Louis Mallet, 1908'de İttihat ve Terakki iş başına geçer geçmez sefirliğe atansaydı, bu durum, ilişkilerin belki de daha başka bir yönde seyredebileceğini düşündürmekle beraber savaştaki bloklaşmayı etkileyeceğini düşünmek hayli zor. Hakikatten kasıt Almanya'nın Osmanlı Devleti meseleleri üzerindeki samimi tavrıydı. Bu söylemin bir askerden değil de her daim parlamenter bir rejim olan İngiltere'ye model olarak bakan bir sivil olan Cavid Bey'den gelmesi daha da önemliydi. Osmanlı Devleti'nin çıkarları zamanla Almanya ile yakınlaşmasını gerektirmişti. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin çok sayıdaki ittifak çağrısına ayak diremiş ve daha kuvvetli güçler karşısında Osmanlı Devleti'ni ikincil planda konumlandırmıştı. Henüz, 1910 Aralığı gibi erken bir tarihte 1910 borç görüşmelerinin yarattığı hayal kırıklığının da etkisiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Üçlü İttifak yörüngesine artık daha yakın durduğu bildiriliyordu.³³⁹ 1913 yılı Şubat ayında Cavid Bey, Fransız ve İngilizlerin Balkanlar konusunda tamamen Rus politikalarına göre hareket ettikleri hakkında serzenişte bulunuyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra İngiltere'ye gösterilen aşırı teveccühün tecrübesizlikten ileri geldiğini ve artık iyi düşünen ve görenlerin hakikati gördüğünü belirtiyordu.³⁴⁰ 1913 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Hükümeti, Ege Adaları ve Edirne'nin 1913'te alındıktan sonra Bulgarlara geri verilmesi gibi konularda İngiltere'nin tavrından son derece hoşnutsuzdu. Sadrazam Hakkı Paşa 1913 Temmuz'unda, İstanbul'un yanı başındaki Edirne'nin 1913 yılında Bulgarlardan geri alınmasının ardından İngiltere'nin takındığı tavır konusunda isyan etmişti: "İngiltere neden her zaman her konuda Rusya ile birlik oluyor?".³⁴¹

Bu arada Almanya'nın Aralık ayında Türkiye'ye gelen Liman von Sanders başkanlığındaki askeri heyeti Ordunun örgütlenmesi ve ıslahatını sağlamak amacını taşıyordu. Ancak bu durum Rusya'yı müthiş derecede rahatsız etmişti ve Rusya

³³⁸ Mallet'den Grey'e, 16 Aralık 1913, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/1808/57404).

³³⁹ Marling'den Lamb'a, 28 Aralık 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1017/46560).

³⁴⁰ Babacan, Avşar, 2014, 553.

³⁴¹ Parker'ın Bildirisi, 28 Aralık 1910, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1837/ 34768).

İngiltere'ye bunu engellemek üzere tüm diplomatik gücünü kullanıyordu. Ancak Mallet'in dikkatini çektiği bir sorun vardı. Hâli hazırda Bahriye Nezareti'nde Osmanlı Donanması için görevde bulunan Amiral Limpus'un konumu ile Liman von Sanders'in görev tanımları birbiri ile hemen hemen aynıydı.³⁴² Grey, bu konu üzerinde Rusların hassasiyetleri olduğundan Ruslardan daha fazla Rus olmalıydı diyordu.³⁴³ Takınılan tavır Cemiyet içinde İngiltere ile İttifak kurmak fikrine sahip olan Talât, Cavid gibi sivilleri Almanya bloğunu kabullenmeye itti. Üstelik şimdi Cemiyet üyelerinin kendilerine güvenleri tamdı. Maliye Nazırlığına yeniden atanan Cavit Bey, 15 Eylül 1913'te İstanbul'a döndüğünde bu güveni şu sözlerle özetliyordu:

Geldiğim günle hareket ettiğim gün arasında bu memleketin efkâr-ı umumiyesinde, matbuatında, hükümetinde, maliyûnunda ne büyük bir tahavvül husule geldi. Ne kadar büyük ve ezici endişelerle gelmişim. Ne tazyiklerden korkuyorduk. Ne kadar memnun ve saha temizlenmiş olarak avdet ediyorum.³⁴⁴

Liman von Sanders'in İstanbul'a varışından sonra Enver Paşa'nın gayretleriyle, Ordu'da Edirne'yi geri almakta büyük direnç gösteren genç ve dinamik subayların daha etkili olacağı gençleştirme dönemi başladı.³⁴⁵ Aynı zamanda Bahriyeliler ve Donanma'nın geliştirilmesi ve modernize edilmesi ile ilgili de önlemler alınmaktaydı.³⁴⁶ Tüm bu gelişmeler diplomatik açıdan atılacak adımlarda Osmanlı Devleti'nin kozunu sağlamlaştırıyordu. Dolayısıyla Mallet, ilişkileri düzeltmek için iyi bir aday olmasına rağmen 1913'ün sonlarına doğru bloklaşmalar daha da belirgin hâle gelmeye başlamıştır ve Mallet'in misyonu da etkisiz kalmıştır. Bu tarihten sonra İngiltere, daha çok Osmanlı Devleti'nin savaşa Üçlü İttifak yanında gireceği endişesiyle onu tarafsız kalmak konusunda iknaya çabalamıştır. Büyük oranda halktan toplanan bağışlarla satın alınan Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el konulması hakkındaki kararı İngiliz Bahriye Nezareti zaten vermişse de kararı Osmanlı Devleti'ne 2 Ağustos 1914'te imzalanan Alman-Osmanlı ittifak

³⁴² Grey'den Beirne'ye, 2 Aralık 1913, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/1847/55920).

³⁴³ Mallet'den Grey'e, 12 Aralık 1913, Dışişleri Bakanlığı, (FO 371/1847/54365).

³⁴⁴ Babacan, Avşar, 2014, 93.

³⁴⁵ Ahmad, 1999, 179.

³⁴⁶ Babacan, Avşar, 2014, 117.

antlaşmasının ardından 3 Ağustos'ta bildirmesi ise bardağı taşıran son damla oldu.³⁴⁷

³⁴⁷ Güvenç, S. (2009). *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Osmanlıların Drednot Düşleri*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 77.; Mallet'den Grey'e, 18 Ağustos 1914, Dışişleri Bakanlığı, (ADM 137/881).

SONUÇ

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak arayışları incelendiğinde ilk göze çarpan husus, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu diplomatik izolasyondur. Bu diplomatik izolasyon, aynı zamanda Trablusgarp ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakarak devletin varlığını tehdit eder hâle gelmiştir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma konusunda eski tutumunda ısrarcı olmayan İngiltere, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde her daim, onu Rusya ve Fransa'nın ardından ikinci plana atmıştır. Buna rağmen, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sivil kanadı ve Bab-ı Âli, yüzünü ağırlıklı olarak deneyimli bir parlamentoya sahip İngiltere'ye ve Fransa'nın da dâhil bulunduğu Üçlü İtilaf'a dönmüştür. İçinde bulunduğu diplomatik izolasyonun yol açtığı sorunlardan kurtulmak adına Osmanlı Devleti, savaşa Almanya yanında girmeye mecbur kalmadan önce, birçok kez resmî ve resmî olmayan kanallarla İngiltere ile ilişkilerini geliştirmek ve hatta bir ittifak zemini üzerinde anlaşmak için çabalamıştır. Ancak, İttihat ve Terakki Hükümetleri bu çabaları sürdürürken diğer yandan da siyasî, iktisadî, idarî, eğitime dair vb. konularda gitgide daha korumacı ve "Millî" bir politika izlemiştir. Bu durum ise II. Abdülhamid'in ardından Osmanlı Devleti üzerinde yeniden nüfûz kazanmaya çalışan İngiltere'nin çıkarlarına aykırıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi otoriteyi güçlendirmek yönündeki uygulamaları İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nı gitgide daha fazla şüphelendirmiştir.

Diğer yandan, II. Meşrutiyet'in hemen ardından İngiltere'nin Jön Türkler'e verdiği moral destek, Jön Türkler için, onların Grey'e kazandırdığından çok daha fazla kendilerine kazandırıyordu. Ancak aynı durum tam tersi için de geçerlidir. Osmanlı Devleti'nin atlattığı buhranlı dönemler olan 31 Mart Vakası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları boyunca Grey'in İttihatçılardan yana tavır takınmaması, bunu Rusya ve Fransa'yı Almanya'ya kaybetmemek için dahi yapmış olsa, Jön Türkler'de büyük bir hüsrana sebep olmuştur. Eğer Grey, Bosna Krizi ve Türkiye Milli Bankası'nın kuruluşu sırasında olduğu gibi Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda da Meşrutiyet rejimine olumlu bir tavır takınsa bu durum, Enver Paşa'nın Berlin ziyaretlerini azaltabilir ve sivil kanadın kozunu güçlendirebilirdi. Ancak İttihatçıların gümrük vergilerini artırması, koruyucu politikalarla "Millî" ekonomiyi canlandırmaya çalışması, İngiliz çıkarları bulunan Arap Vilayetlerinde merkezi otoritenin

güçlendirilmesi, Bağdat Demiryolu Projesi'nde Almanlarla yapılan sıkı işbirliği ve son dönemde yabancı postanelerin kaldırılması gibi olaylar İngiliz hükümetinin ve Grey'in Jön Türkler'e olan güvenini sarsmıştı. 1909 Eylül'ü gibi erken bir tarihte Hardinge, Lowther'a son 18 aydır Jön Türkler için çok şey yaptıklarından ama karşılığında bir şey alamadıklarından yakınıyordu.

Ancak I. Dünya Savaşı'na doğru iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini önleyen gelişmeler bunlarla sınırlı değildi. Her şeyden önemlisi, Avrupa'daki siyasî ortam, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir ittifak kurulması için gerekli koşullara sahip değildi. Tarihsel bir süreç içerisinde sürekli çıkarları çatışan Osmanlı Devleti ve Rusya gibi iki imparatorluk ile aynı anda ittifakta kalması imkânsız olduğundan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne verilen sözde önem, Almanya gibi bir gücün karşısında Rusya'yı kaybetmeye değmemekteydi. Dolayısıyla Rusya ve Fransa'nın kritik durumlarda Osmanlı Devleti'ne tercih edilmesi konusunda İngiliz Büyükelçiler üstlerinden bu konuda malûmat alıyorlardı. Kuşkusuz, İkinci Meşrutiyet'in ardından Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile kurmaya çalıştığı ittifakın başarısızlığının en büyük nedeni, 1907'de kurulan ve 1908'de pekiştirilen İngiltere - Rusya ittifakında ve İngiltere'nin bu ittifaka attığı önemde aranmalıdır.

Lowther ise Büyükelçiliği boyunca, kafasındaki "İttihatçı" imgesini yıkamamış, onlara hep yukarıdan bakmış, devlet meselelerinin böyle "Çocuklara" bırakılmayacak kadar ciddi olduğunu ileri süregelmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere ile bir ittifak zemini üzerinde müzakerata devam konusundaki ısrarlı çabalarına rağmen Lowther'ın tavrının, Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin savaşa giden süreçte yollarının ayrılmasında belirleyici etmenlerden biri olduğu söylenebilir. Mallet'in gelişi ise ilişkileri kısa vadede düzeltmekle beraber savaşın kaçınılmazlığı yaklaşırken Osmanlı Devleti'ni Almanya bloğuna yaklaştırmaktan alıkoyamamıştır.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ittifakın gerçekleşmemesinin ardında yatan bir diğer temel neden ittifakın hangi zemin üzerine oturtulacağı sorusunun cevapsız kalmasıdır. İki devlet arasındaki ittifak görüşmelerinde çokça vurgulanan ortak çıkarlar aslında iki devlet arasında mevcut değildir. Rusya'nın savaş sonunda gerçekleştirmek istediği planlar, bir anlamda Osmanlı Devleti'nin mahvolması anlamına geleceğinden iki devletin karşılıklı bir çıkar ilişkisinde olmaları bölgesel

mevzulardan ileriye geçememektedir. İşte tam da bu yüzden diplomatik misyonlardan ziyade o dönemde mevcut olan devletlerarası siyasi durum, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu diplomatik izolasyon ve bir bloka dâhil bulunma zorunluluğu düşüncesi, ilişkilere yön veren unsur olarak daha çok göze çarpmaktadır.

KAYNAKLAR

1. THE NATIONAL ARCHIVES (TNA)

ADM 137/881

FO 195/2314

FO 195/2330

FO 371/1008/2743

FO 371/1015/38783

FO 371/1252/ 39067

FO 371/1252/38350

FO 371/1252/38358

FO 371/1252/38581

FO 371/1252/38918

FO 371/1252/39068

FO 371/1257/45215

FO 371/1262

FO 371/1262/39718

FO 371/1262/40491

FO 371/1262/41976

FO 371/1262/45508

FO 371/1263/43732

FO 371/1263/48325

FO 371/1263/48554

FO 371/1263/50169

FO 371/1263/51124

FO 371/148/20199

FO 371/148/25649

FO 371/544/25086

FO 371/544/25649

FO 371/544/25753

FO 371/544/26166

FO 371/544/26424

FO 371/544/26958

FO 371/545/27371

FO 371/546/43/987

FO 371/549/31436

FO 371/552/35775

FO 371/762/13678

FO 371/763/34824

FO 371/763/35007

FO 371/763/37545

FO 371/763/39226

FO 371/770

FO 371/776/19410

FO 371/778/25436

FO 371/778/28271

FO 371/778/28918

FO 371/778/28924

FO 371/778/29779

FO 371/79

FO 371/79/10907

FO 371/79/26560

FO 371/80

FO 371/993/33484

FO 371/994/37007

FO 371/994/37190

FO 371/994/38775

FO 371/994/39159

FO 371/994/40350

FO 421/245/413

FO 800/193A

FO 800/193B

FO 800/87

2. SÜRELİ YAYINLAR

Sabah

Times

Tanin

Takvim-i Vekayi

3. TELİF - TETKİK ESERLER

Ahmad, F. (1966). "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914" *Middle Eastern Studies*, 2(4).

Ahmad, F. (1999). İttihat ve Terakki, (Çev. N. Yavuz). Kaynak Yayınları.

Aksakal, M. (2010). *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, (1.Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akşin, S. (1987), *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Akşin, S. (2010). *Kısa Türkiye Tarihi*, (XI. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydemir Ş. S. (2003). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 2. Cilt*, (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Babacan H., Avşar, S. (Editörler). (2014). *Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

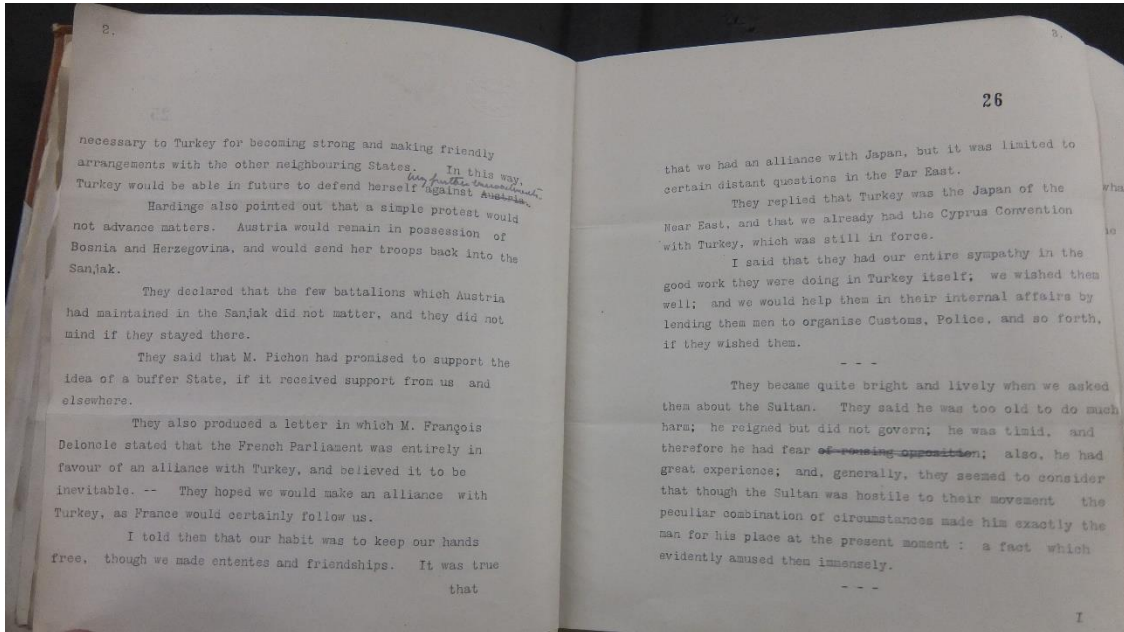
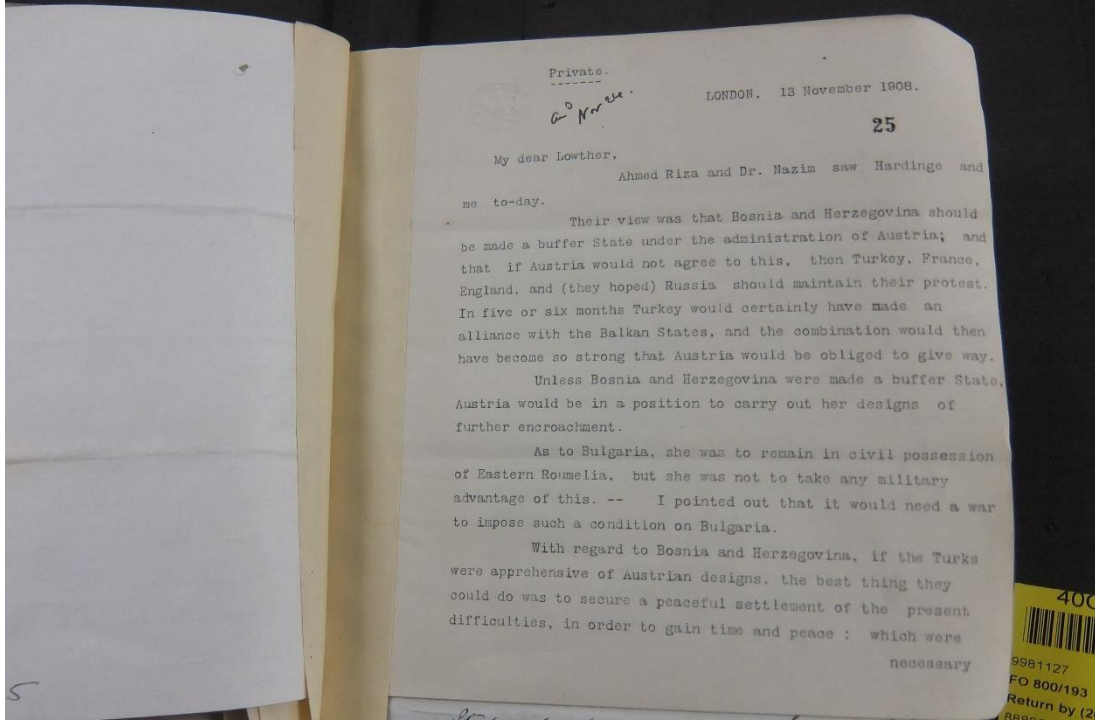
- Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II, Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar, Kısım I, 1911 Başından Balkan Savaşına Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berridge, G. R. (2007). *Gerald Fitzmaurice (1865-1939), Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bleda, M. Ş.(2010). *İmparatorluğun Çöküşü*, (1. Baskı). İstanbul: Destek Yayınevi.
- Cooper, M. B. (1964). "British Policy in the Balkans, 1908-9" *The Historical Journal*, 7(2).
- Duru, K. N. (1957). *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- Edib, H. (2016). *Memoirs of Halide Edib*, Londra: FB &C Ltd.
- Ersaydı, A. (2011). *Türklüğün Anadolu'dan Tasfiyesi Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Döneminde İttihatçılık*. (1. Baskı). Uşak: AKY Basım Yayın.
- Gladstone, W.E. (1876) *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, Londra: Lovell, Adam, Wesson and Company.
- Gooch, H. P., Temperley, H. (Editörler). (1928). *British Documents on the Origins of War, Vol. I-X, No.188, The Near East*. Londra: His Majesty's Stationery Office.
- Grey, E. (1925). *Twenty-Five Years 1892 - 1916 Vol. I*, Londra: Hodder and Stoughton Limited.
- Güvenç, S. (2009). Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Osmanlıların Drednot Düşleri. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heller, J. (1983). *British Policy Towards the Ottoman Empire 1908 - 1914* (1. Baskı). Londra: Frank Cass and Company Limited.
- Hertslet, E. (1875). *The Map of Europe by Treaty*. Londra: Harrison and Sons.
- Karpat, K. H. (2004). "The Entry of Ottoman Empire to World War I" *Belleten*" LXVIII (253).
- Kemal, İ. (1920). *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, (First Edition). Londra: Constable and Company, Ltd.
- Kent, M. (1975). "Agent of Empire? The National Bank of Turkey and British Foreign Policy". *The Historical Journal*, 18/2.
- Kent, M. (Editör). (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* İstanbul: Alfa Tarih.
- Knowles, E. (2004). *Oxford Dictionary of Quotations*, (6. Edition). Oxford: Oxford University Press.

- Mcmeekin, S. (2010). *The Berlin Baghdad Express, The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rice, E. H. (1974). *British Policy in Turkey 1908 - 1914*, Doktora Tezi, University of Toronto, School of Graduate Studies, Toronto.
- Ryan, A. (1951). *The Last of the Dragomans* (First Edition). Londra: Geoffrey Bles.
- Shaw S. J., Shaw E. K. (2010) Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975 (Çev. M. Harmancı). C. II İstanbul: E Yayınları.
- Taube, B. (1928). *La Politique Russe d'Avant-Guerre et la Fin de l'Empire des Tsars, 1904 – 1917*(Memoires du Baron de Taube), Paris: Ernest Leroux, 100.
- Tunaya T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi* (2 Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1951) *Görüp İşittiklerim*. (II. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1956). 1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar, Belleten, XX(77).
- Zürcher, E. J. (2010). *The Young Turk Legacy and Nation Building From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. New York: I.B. Tauris.

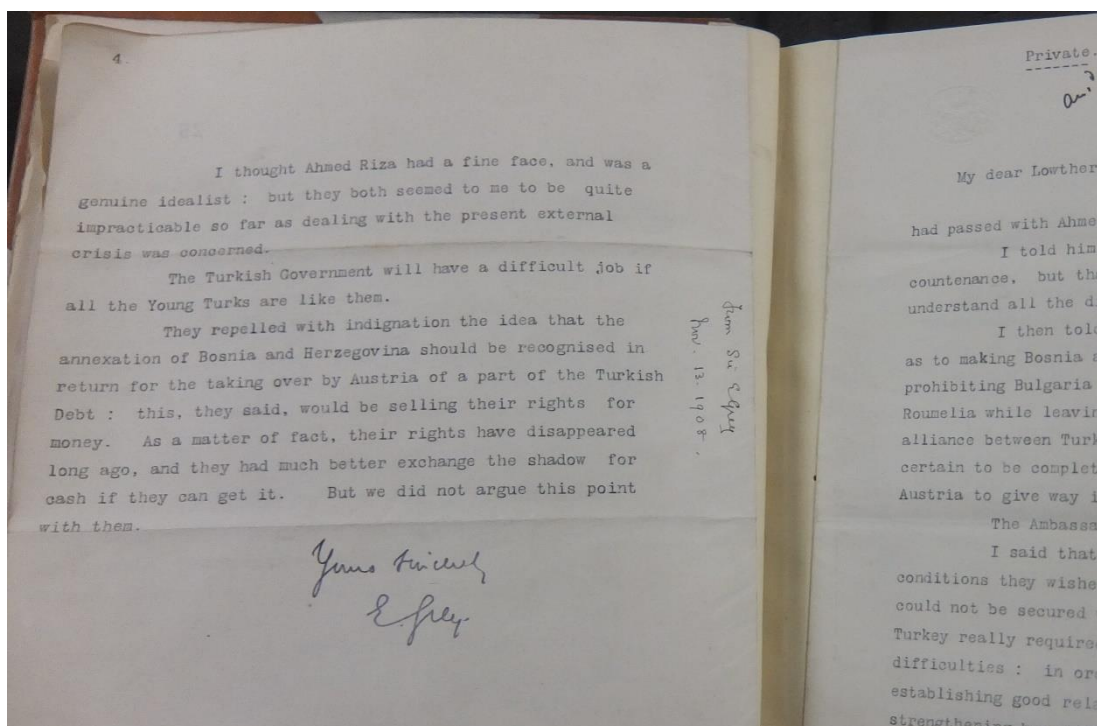

Ek-1. İttihat ve Terakki Üyeleri Ahmed Rıza ve Dr. Nazım'ın İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile Londra'da Gerçekleştirdiği Görüşmenin İçeriği.³⁴⁸

³⁴⁸ Grey'den Lowther'a, 13 Kasım 1908, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 800/193A)

Ek-2. Londra Büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa Tarafından Doğrudan İngiliz Hükümeti'ne İletilmek Üzere Gönderilen Resmî İttifak Teklifi.³⁴⁹

1911. TURKEY. 311

October 31st. No. 48554 Received by 4 DEC 1911

Communicated by Turkish Ambassador. PROPOSED ALLIANCE BETWEEN TURKEY AND GREAT BRITAIN. Tel. from Turkish M.F.A. suggesting.

Last Paper. (Print.) (Minutes.)

* See 48250 4 DEC 1911

(Note disposed of) I see this is an old paper which has already been action given, but as I am away when I came I was not aware and I do not know where this copy came from.

(Action completed.) (Index.)

48554 342 4 DEC 1911

Telegram from the Turkish Minister for Foreign Affairs, communicated by the Turkish Ambassador, 31 October 1911. 344

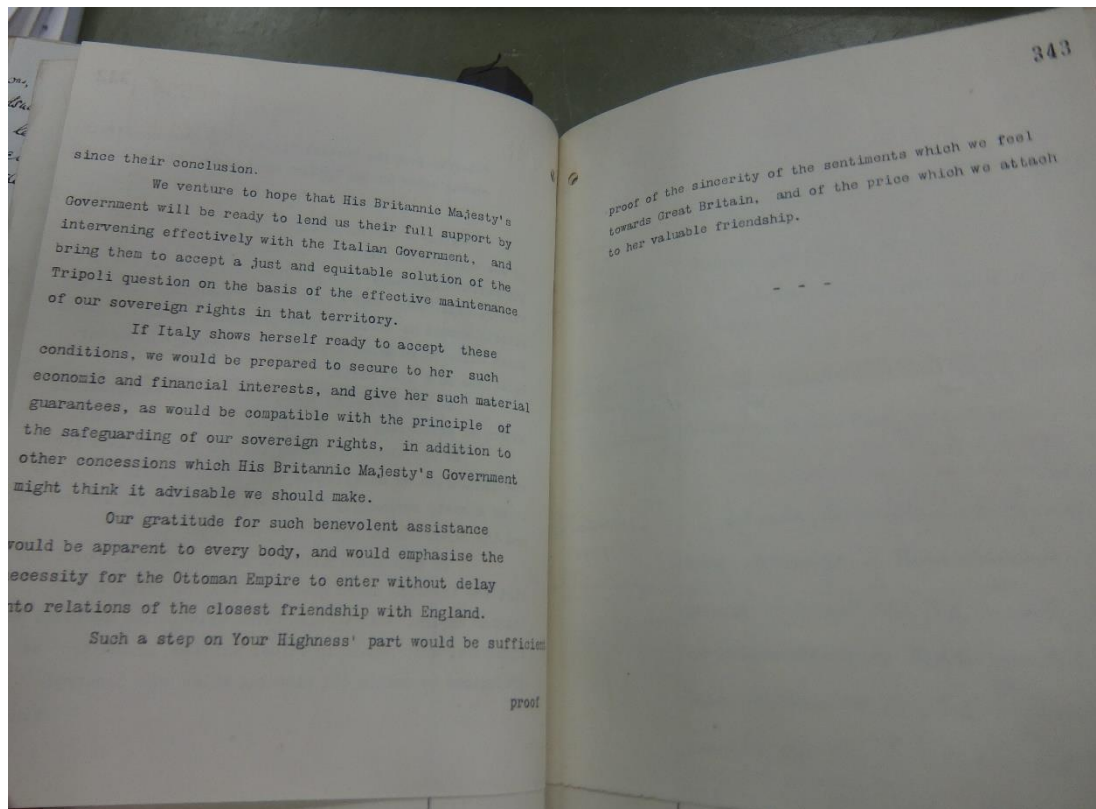
After a careful examination of the situation and of the state of our past and existing relations with His Britannic Majesty's Government, His Highness the Grand Vizier, Said Pasha, and I are firmly convinced that our efforts should be directed towards strengthening the bonds which unite us to Great Britain, and placing our mutual relations on a firm basis.

We are persuaded that, if this can be effected, an era of prosperity will be opened out for the Empire.

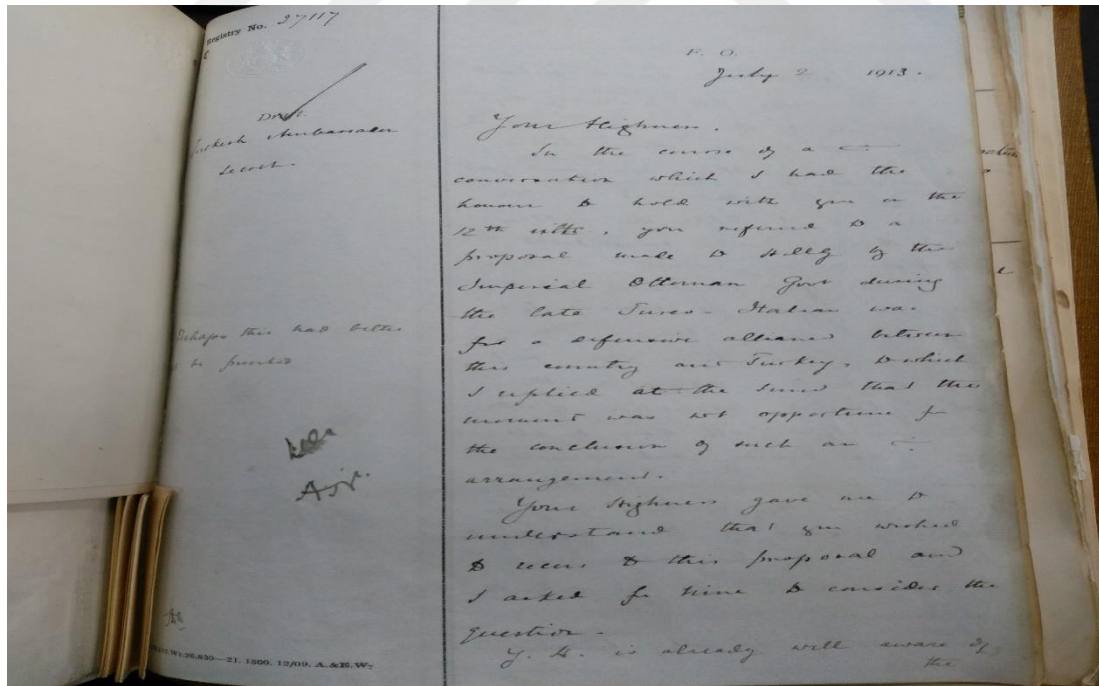
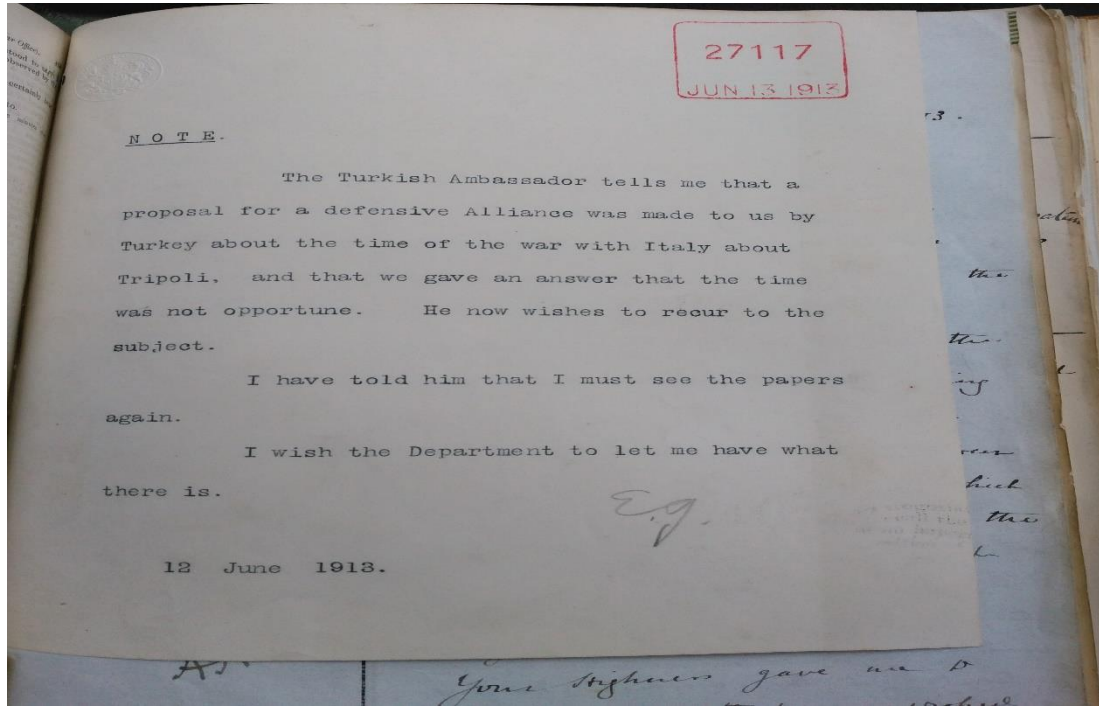
We are therefore ready to open negotiations for the conclusion of an Alliance with Great Britain alone, or to be a party eventually to the Entente existing between her and the other Powers parties to the Entente.

In this connection it is necessary to point out that the treaties which guarantee the integrity of the Ottoman Empire, and to which Great Britain has appended her signature, must remain in force, and must in nowise be prejudiced by events and mistakes which have occurred since

³⁴⁹ Osmanlı Hariciye Nazırı'ndan Londra'daki Osmanlı Sefirine, Dışişleri Bakanlığı, 31 Ekim 1911, (TNA kayıt no FO 371/1263/48554)

Ek-3. Osmanlı Devleti Tarafından İngiltere'ye Sunulan 1913 Tarihli Resmî İttifak Teklifi.³⁵⁰

³⁵⁰ Türkiye'nin Britanya'ya Teklifi, Edward Grey'in Notu, 12 Haziran 1913, Dışişleri Bakanlığı, (TNA kayıt no. FO 371/1826/27117).

the complete and sincere goodwill
and sympathy felt for Turkey by
the people of this country and to
H.E.H. and by their strong desire
to see tranquillity, order ~~and~~ good
and a sound financial system ^{firmly} established in the
dominions of H.E.H. the Sultan
and his authority consolidated
throughout his Empire.

H.E.H. feel convinced that these
objects cannot be attained by a
defensive alliance between Turkey
and any one Power alone but
require for their realization the
whole-hearted cooperation of the
Ottoman Gov^t with ^{the Gov^ts} of all
the Great Powers ^{and especially}
with those who ^{like Great Britain} have special
interests in the Turkish Empire,
either by reason of their geographical
position or of their commercial
enterprises in which their subjects
are concerned there.

The policy of H.E.H. towards

Turkey, ^{summarised above,} at greater length
was recently set forth in a speech
which I delivered on the 19th ult^o
in the House of Commons and it is
my hope and the wish of H.E.H.
that this policy, on the ^{successful} pursuit of
which, I feel sure, the future
strength and prosperity of the
Ottoman Empire depends, may be
adopted by ^{all} the Powers, with
I intend to urge it ^{discreetly} ~~without delay~~.

E.G.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : DOĞAR, Mustafa Oğuzhan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 14.06.1988, Ankara
Telefon : +90 312 202 1448
E-mail : oguzhandogar@gazi.edu.tr

Eğitim Derecesi	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler	Devam Ediyor
Lisans	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih	2011
Lise	20 Mayıs Vakfı Turgut Özal Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014 -	Gazi Üniversitesi, Tarih Böl.	Arş. Gör.
2013 - 2014	Kocaeli Üniversitesi Tarih Böl.	Arş. Gör.

Yabancı Dil

İngilizce
Rusça (Orta Düzey)

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

